

Anna Jajszczak

Fabryka Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim w latach 1945-1960 : Okoliczności powstania : Konstanty Rudzki

Rocznik Mińsko-Mazowiecki 19, 107-190

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Fabryka Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim w latach 1945-1960 Okoliczności powstania. Konstanty Rudzki

Druga połowa XIX wieku to okres szybkiego rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim. Upowszechniły się wynalazki i metody technologiczne stosowane już wcześniej w niektórych zakładach, oraz pojawiły się nowe zarówno te, które już od dawna były znane w Anglii i innych krajach Europy Zachodniej jak i dopiero wynalezione. Powstało też wiele nowych zakładów i przedsiębiorstw znanych w Królestwie i poza jego granicami, głównie w cesarstwie rosyjskim.

Sytuację taką wykorzystał, Konstanty Rudzki założyciel największej fabryki mostów w dawnym Królestwie Polskim. Fabryka stała się znana i ceniona nie tylko w Królestwie ale i w Europie. To on m.in. zasłużył się dla krajowego przemysłu. Jadwiga Kolendo pisze:

(...) Pionierska rola przypadła załodze fabrycznej w budowie wielkiego przemysłu metalowego w Królestwie Polskim , w dokonaniu przejścia od pracy ręcznej do maszynowej, w określaniu nowego bytu (...)¹

Konstanty Rudzki urodził się 15 marca 1820 roku w Krakowie, był synem Tomasza, ziemianina i Józefy z domu Kalinowskiej. Nauki pobierał w kolegium pijarskim na Żoliborzu, a po jego zamknięciu w szkole pułkownika Józefa Paszkowskiego w Warszawie.

Pracował, choć dosyć krótko w górnictwie i fabryce żelaznej Banku Polskiego na Solcu w Warszawie. W roku 1841 wyjechał do Paryża, gdzie studiował w Ecole Centrale des Arts et Manufactures technologie i mechanikę. Studiów tych jednak nigdy nie ukończył.² Zatrudniał się w fabrykach przemysłu metalowego w wielu krajach Europy m.in. Francji, Anglii i Niemczech. Zdobywał tam praktykę i podwyższał kwalifikacje. Do kraju powrócił około roku 1845. Studiował stosunki handlowe i przemysłowe . W roku 1846 ogłosił w „Bibliotece Warszawskiej” artykuł *O żegludze parowej, a mianowicie o zastosowaniu w niej śruby Archimedesesa*, opublikował też szereg artykułów w „Gazecie Handlowej i Przemysłowej”. Jego zainteresowanie

¹ J.Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane), Warszawa 1965, s 1

² Stanisław Konarski, „Rudzki Konstanty(1820-1899)”, Polski Słownik Biograficzny

techniką i przemysłem wpływało nie tylko z chęci zysku, ale także ze zrozumienia potrzeby rozwinięcia przemysłu w kraju.

W roku 1846 pracował jako inżynier budowlany i machin w Sekcji Budowniczej Wydziału Górnictwa przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, a w latach 1847-1849 w zakładach Górniczego Okręgu Zachodniego tejże komisji w Dąbrowie Górniczej jako inżynier machin (mechanik), przy produkcji pierwszych w Królestwie

Polskim szyn kolejowych. W latach 1850-1857 pracował w prywatnych zakładach metalurgicznych na terenie Kielecczyny:

- w Niekłaniu
- Borkowicach
- Białaczewie
- Krasnej.

Rok 1858 okazał się dla K. Rudzkiego bardzo ważnym i przełomowym dla jego dalszej kariery, przyjechał wówczas do Warszawy i na zlecenie hrabiego Andrzeja Zamojskiego założył gisernię. 29 stycznia 1858 roku powstało przedsiębiorstwo pod nazwą:

„Gisernia Rudzkiego i Spółka przy Warsztatach Żeglugi Parowej w Warszawie”

Znajdowało się na Solcu między ulicami Czerniakowską a Rozbrat. Przedsiębiorstwo to powstało na mocy umowy rejentalnej z dnia 29 stycznia 1858 roku.³

Była to czteroosobowa spółka komandytowa z kapitałem 45000 rubli srebrem, który to kapitał miał być dzielony na trzy równe udziały. Hrabia Andrzej Zamojski wnosił 15000 w imieniu spółki Żeglugi Parowej, natomiast Jakub Bert i Samuel Hersz Mühlard⁴ wspólnie wnosili 15000 w imieniu spółki kraśniejskiej, która miała regulować swój wkład częściami w gotowiznie-odlewach i zapasie surówki.

Rudzki został dyrektorem, ale nie miał w niej udziału finansowego, swój udział 15000 miał wpłacić „w miarę postępu robót około tegoż Zakładu”⁵

Głównym udziałowcem był hrabia Andrzej Zamojski, reprezentant „Spółki Żeglugi Parowej”. Hrabia Zamojski znany był z opartej na szerokiej skali działalności gospodarczej.

Przedsiębiorstwo początkowo zatrudniało około 100 robotników⁶. Z upływem lat fabryka stała się jednym z największych polskich przedsiębiorstw przemysłu metalowego, znanym z produkcji i budowy mostów w kraju i zagranicą.

Fabryka była bardzo nowoczesnie wyposażona. Posiadała 2 żeliwniaki z wen-

³ Archiwum Państwowe Miasta Stołecznego Warszawy Oddział w Otwocku, ks. Hip.Nr.3001a,4479,akt 3

⁴ J.Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane) Warszawa 1965, s.2

⁵ ibidem, s. 2

⁶ J. Piłatowicz „Konstanty Rudzki (1820-1899)” [w] Inżynierowie polscy w XIX i XX w.100 najwybitniejszych polskich twórców techniki, pod red. J. Piłatowicza, Polskie Towarzystwo Historii Techniki, Warszawa 2001, tom VII, s. 211

tylatorem, które napędzane były przez maszynę parową poruszającą miechy kuźnicze i obrabiarki o sile 8 KM, kocioł był podgrzewany płomieniem żeliwniaków. Silnik parowy poruszał tokarnię i niektóre mechanizmy a jako paliwa używano koksu wytwarzanego przez 6 własnych pieców koksowniczych. Fabryka posiadała też gisernię żelaza, odlewnię mosiądzu, warsztaty kowalskie i ślusarskie, polernie, modelarnię, magazyny na surowce i wyroby, biuro kreślarnie i mieszkanie dla oficjalistów. Produkowała części do maszyn, głównie rolniczych, tartacznych, młynarskich, papierniczych, oraz do maszyn przędzalniczych, odlewy żeliwne, mosiężne i miedziane, rury żelazne i odważniki. Fabryka produkowała też tzw. wyroby kompletne, zwłaszcza pługi i kotły do gorzelnii. Wykonywała także ozdobne krzyże, figury, ławki, ogrodowe, kominki i wieszadła.⁷

Gisernia swoje wyroby prezentowała na wielu wystawach. Na wystawie w Lublinie, w 1860 roku, zdobyła dyplom uznania, co otworzyło przed nią nowe rynki zbytu i nowych odbiorców.

Z upływem czasu produkcja uległa zmianie. Zmniejszono produkcje drobnych wyrobów, zwiększając jednocześnie wytwarzanie rur lanych, tak potrzebnych do prężnie rozwijającego się budownictwa miejskiego. Rudzki zaoferował również dyrekcji kolei żelaznej warszawsko-wiedeńskiej wykonanie dwóch parowozów za cenę wiele niższą niż zawarta w ofercie firmy Cokerilla z Belgii. Jednak nie doszło do realizacji tego przedsięwzięcia.

Na początku lat 60 XIX wieku Rudzki został członkiem warszawskiej Rady Miejskiej, w roku 1865 sędzią trybunału handlowego, a w 1869 członkiem zarządu Towarzystwa Resursy Kupieckiej.

Przełom lat 60 i 70-tych to poszerzenie przez fabrykę struktury produkcji o maszyny rolnicze, dzięki uruchomieniu warsztatów mechanicznych. Dało to zakładowi Rudzkiego szereg ważnych zamówień, np. na wyposażenie tartaku i młyna parowego w Babagach pod Charkowem i gorzelnii w Besarabii.

W roku 1873 Rudzki nabył całość udziałów spółki i stał się jedynym właścicielem zakładu odlewniczego pod nazwą **FABRYKA MACHIN I ODLEWÓW ŻELAZNYCH K. RUDZKI I SPÓŁKA**. Poszerzył również asortyment o dalsze rodzaje rur lanych, wodociągowych i maszyn rolniczych. Wkrótce jednak popadł w zadłużenie, co zmusiło go do przyciągnięcia współników, którymi to w 1878 roku zostali:

- Alferd Czarnowski
- Władysław Mazurowski
- Józef Korycki

Większościowy udział w spółce zachował Rudzki(13/25). Nowi współnicy i ich kontakty pozwoliły uzyskać nowe korzystne zamówienia.

Rok 1876 to kolejny sukces fabryki na wystawie w Filadelfii, na której zaprezentowana została żniwiarka według polskiego pomysłu Hausbluma i Grubińskie-

⁷ Witold Pruss, Z dziejów przemysłu warszawskiego, Warszawa 1983, s. 181

go nazwana „Warszawianką”. Żniwiarka została uznana za jedno z najważniejszych osiągnięć polskiego przemysłu maszynowego.

W wielu fabrykach Królestwa Polskiego dużą część załogi i administracji fabrycznej stanowili cudzoziemcy, przeważnie byli to Niemcy. W 1885 roku obliczono, że liczba cudzoziemców pomiędzy właścicielami fabryk i urzędnikami wynosi około 50%, a między robotnikami 12%.⁸ Prawdopodobnie w fabryce K. Rudzkiego element cudzoziemców był dużo słabszy niż w innych zakładach, ponieważ fabryką kierował Rudzki, a w dalszych latach polska kadra inżynierska. Można podejrzewać, że załoga kompletowana była ze zbankrutowanych rzemieślników, zubożałej szlachty, a jej podstawową część stanowili chłopi z okolic Warszawy, prawdopodobnie również z Mińska Mazowieckiego.

Od początku swego istnienia przedsiębiorstwo kilkakrotnie zmieniało swoją formę organizacyjną:

- W 1873 roku stało się przedsiębiorstwem własnym Konstantego Rudzkiego
- W 1877 roku FABRYKĄ MACHIN I ODLEWÓW K. RUDZKI I SPÓŁKA
Spółką firmowo-komandytową
- W 1882 roku TOWARZYSTWEM UDZIAŁOWYM FABRYKI MACHIN I ODLEWÓW ŻELAZNYCH dawniej „K. RUDZKI I SPÓŁKA”
Spółką handlowo-udziałową

W roku 1893 przedsiębiorstwo przekształca się w spółkę akcyjną pod nazwą:
TOWARZYSTWO FABRYKI MACHIN I ODLEWÓW ŻELAZNYCH
„K. RUDZKI I SPÓŁKA” w Warszawie.

Datom przekształceń odpowiada stale zwiększający się kapitał zakładowy fabryki warszawskiej :

- 1873 wartość nieruchomości wynosiła	- 52 097 rubli srebrem
- 1874 wartość posesji wynosiła	- 84 746 rubli srebrem
- 1879 kapitał zakładowy	- 125 000 rubli srebrem
- 1882 kapitał zakładowy	- 250 000 rubli srebrem
- 1893 kapitał zakładowy	- 600 000 rubli srebrem
- 1914 kapitał zakładowy	- 4 mln. rubli srebrem ⁹

Po przeanalizowaniu wielkości kapitału zakładowego zauważyć można, że w ciągu 35 lat tzn. od roku 1879 do 1914 nastąpił 32-krotny wzrost jego wartości. Świadczyło to o systematycznym rozwoju fabryki.

Dzięki prężnie rozwijającej się produkcji fabryka wprowadza na rynek nowe wyroby i rodzaje wykonywanych usług. W KALENDARZU HANDLOWYM na rok 1882 Rudzki ogłasza asortyment swojej firmy:

⁸ J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane), Warszawa 1965, s.4

⁹ Z. Pustuła, Towarzystwo Przemysłu Metalowego „K. Rudzki i Ska” [w], Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski do roku 1945, Warszawa 1981, t.2, s. 413

„Fabryka Machin i Odlewów K. Rudzki i Spółka
egzystująca od r. 1858 w Warszawie
przy ul. Fabrycznej pod nr.3001”

Dostarcza: kolumny, belki kute i lane, kroksztyny, balkony, okna, schody, balustrady do schodów, kominki, sztachety, bramy, słupy, odboje, rynny, pomniki, krzyże, meble ogrodowe itp.

Urządza: pod gwarancją wodociągi, zlewy kuchenne, klozety wodne i powietrzne, kąpiele, kaloryfery, pompy, transmisje fabryczne itp.

Buduje: maszyny do młynów, tartaków, gorzelni, cukrowni

Wykonywa: wszelkie odlewy żelazne z nadesłanych lub własnych modeli lub też podług nadesłanych rysunków

Specjalność: w wykonywaniu rur tak prostych i fasonowych, stojąco lanych według nowego systemu będącego wyłączną własnością fabryki.¹⁰

Fabryka dzięki wielokierunkowości swojej produkcji była konkurencyjna dla wielu zakładów, oraz dla wyrobów importowanych do Królestwa.

Wyjątkowo ważne i lukratywne dla fabryki okazały się zamówienia związane z szybką rozbudową kolei w Rosji.

W latach 1874-1875 K. Rudzki był sędzią pokoju, okazał się też wielkim społecznikiem i filantropem. Z okazji 25-lecia firmy (w roku 1883) Rudzki ufundował 4 stypendia dla kształcących się członków rodzin pracowników. Dzięki niemu powstały w fabryce Kasa Rzemieślnicza i Kasa Chorych.

W roku 1885 wyroby firmy zostały zaprezentowane na krajowej wystawie rolniczo-przemysłowej w Warszawie, gdzie zostały one dostrzeżone i nagrodzone złotym medalem.

Zakład zatrudniał w tym okresie ponad 400 osób. Natomiast liczba zatrudnionych do roku 1899 zwiększyła się do przeszło 1000 osób. Fabryka Rudzkiego była wówczas trzecią co do wielkości fabryką budowy maszyn w Królestwie Polskim.

Na początku lat dziewięćdziesiątych XIX wieku firma Rudzkiego zaczęła specjalizować się w produkcji i budowie stalowych konstrukcji mostowych.¹¹ W zdobywaniu zamówień mostowych pomagało całościowe wykonywanie urządzeń np. budowa mostów z robotami kesonowymi i betonowymi. Przedsiębiorstwo Rudzkiego było jedynym w cesarstwie, które mogło i potrafiło zrealizować takie zamówienie.

22 czerwca 1893 roku powołano do życia spółkę akcyjną pod nazwą:

„Towarzystwo Fabryki Machin i Odlewów Żelaznych Konstanty Rudzki i Spółka”

Założycielami tej spółki akcyjnej byli:

- Konstanty Rudzki

¹⁰ J. Kolendo, Zarys..., s. 5, 6. Zachowana została oryginalna pisownia

¹¹ J. Jankowski, Mosty w Polsce i mostowcy polscy (od czasów najdawniejszych do końca I wojny światowej), Wrocław-Gdańsk 1973, s. 274

- Hipolit Cieszkowski
- Feliks Wojciechowski
- Stanisław Filipowski
- Włodzimierz Mazurkowski

Spółka powstała aby sprostać wymogom stale rozwijającego się przedsiębiorstwa, oraz aby zwiększyć kapitał zakładowy. Musiał być on większy od kapitału spółki udziałowej, ponieważ skala prac, prowadzonych przez zakład, wymagała pokaźnych środków finansowych, a uzyskać można je było przez utworzenie spółki akcyjnej.

W roku 1896 fabryka osiąga wielki, bardzo prestiżowy sukces. Na Wszechrosyjskiej Wystawie w Niżnym Nowogrodzie nad Oką fabryka zostaje wyróżniona za wyroby najwyższą nagrodą tj. herbem państwa.¹²

W wyniku dużej konkurencji na rynku fabryka Rudzkiego zastosowała niższe ceny, licząc na zwiększenie zamówień. Natomiast aby uzyskać wysokie dochody fabryka musiała rozszerzyć swoją produkcję.

W tym właśnie celu podjęto decyzję o budowie fabryki w Mińsku Mazowieckim zwanym wówczas Nowomińskiem.¹³ Mińsk miał znakomite warunki komunikacyjne, leżał bowiem na linii kolejowej Terespolskiej, podczas gdy fabryka w Warszawie aż do I wojny światowej posługiwała się transportem konnym w dotarciu do przystani lub stacji kolejowej. Były tam tańsze place, robotnicy i obowiązywał przedsiębiorstwa niższy podatek przemysłowy. Te właśnie argumenty przemawiały za budową fabryki właśnie w Nowomińsku.

Konstanty Rudzki zmarł w Warszawie 5 lutego 1899 roku, w wieku 79 lat. Został pochowany w katakumbach cmentarza powązkowskiego ze względu na zasługi w działalności społecznej.

Na jego pogrzeb pracownicy otrzymali dzień wolny i nieśli trumnę na cmentarz.

Był dwukrotnie żonaty: z Wandą z Helbichów, a po jej śmierci z Antoniną z Jeleńskich.

Prawdopodobnie dzieci nie miał, ale nie jest to udowodnione.

Rudzki zapisał w testamencie pokaźną sumę pieniędzy m.in. na rzecz przytułków św. Franciszka Salezego i im. barona Lanvalla w Warszawie, oraz na rzecz Kasy im. Mianowskiego. Było to 5000 rubli - które miały być przeznaczone na nagrody za najlepsze prace z dziedziny techniki. Zgodnie z jego ostatnią wolą została zorganizowana szkoła dla dzieci robotników mińskiej fabryki Rudzkiego i dla biedoty miejskiej.¹⁴ Była to szkoła podstawowa nr 1 im. M. Kopernika. Wówczas znajdowała się w pocarskich koszarach przy ul. T. Kościuszki.

¹² J. Kolendo, Zarys historii Fabryki..., s.9

¹³ Nazwa Nowomińsk wprowadzona została w 1868 r. Dziennik praw Królestwa Polskiego. t. LXVIII s. 351

¹⁴ M. Dzieńko, J. Kuligowski, Mińsk Mazowiecki na dawnej pocztówce, Mińsk Maz. 2000, s.49

1.2 Budowa i rozbudowa do 1939 roku (w Mińsku Mazowieckim)

Plac pod przedsiębiorstwo, ponad cztery razy większy od posesji warszawskiej, kupiono 22 lutego 1899 roku za 31,600 rubli od Seweryna Dorii Dernałowicza.¹⁵ Fabryka powstała na części gruntów dworskich znanych pod nazwą *KOLONIA MIŃSK*. Plac o powierzchni 17 hektarów położony był na południe od zabudowy miasta. Od wschodu dotykał rzeki Srebnej, od północy stykał się bezpośrednio z linią kolejową i blisko położonym dworcem kolejowym, od zachodu sąsiedował z ul. Karczewską – trasa Karczew- Mińsk (obecnie ul. gen. Sosnkowskiego), która ukośnie przecinała tory, na południu zaś były tereny zielone.

Budowę fabryki rozpoczęto w 1899 roku pod kierunkiem architekta Stefana Szyllera po sporządzeniu planu posiadłości.

Stefan Szyller był jednym z najwybitniejszych polskich architektów. W latach 1899-1901 projektował m.in. bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego, gmach główny Politechniki Warszawskiej, oprawę mostu Poniatowskiego, a także wiadukt S. Markiewicza przy ulicy Karowej, oraz wiele innych wspaniałych budynków. W swych projektach stosował formy polskiego renesansu i baroku. Znany był również z upodobania do stylu eklektycznego (tzn. bogate dekoracje).¹⁶

Nowy zakład był również bardzo nowoczesnie zaprojektowany i posiadał dwie hale montażowe konstrukcji mostowych, kotłownię, kotłarnię, modelarnię, budynek kąpielowy, budynek straży pożarnej, budynek szkoły przyfabrycznej, ambulatorium, bocznicę kolejową.

Dużą część maszyn i część załogi sprowadzono z Warszawy. W latach 1900/1901 pracowało w Mińsku już 450 robotników.¹⁷ Byli to robotnicy sprowadzeni z Warszawy, z czego 432 osoby były robotnikami wykwalifikowanymi a pozostałe 18 osób było pomocnikami.

Pierwszymi, którzy przybyli z fabryki warszawskiej do budującej się fabryki mińskiej byli:

- Czyżewski traser-majster
- Antoni Jeliński traser, potem technik
- Henryk Leski tzw. kalkulator
- Władysław Rukow traser- majster

Średnia płaca robotnika w fabryce mińskiej kształtowała się na poziomie 261 rubli, w fabryce warszawskiej 275 rubli. Dzień pracy trwał ok. 10 godzin, niekiedy wydłużany był do 12 godzin. Kapitał zakładowy wynosił 4,320,000 rubli i był podzielony na 86,400 akcji na okaziciela, każda akcja po 50 rubli.¹⁸

¹⁵ J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane), Warszawa 1965, s. 10

¹⁶ S. Łoza Architekci i budowniczowie w Polsce, Warszawa 1954, s. 303

¹⁷ J. Kolendo, Zarys historii..., s. 12

¹⁸ S. Ciągca, „Mińsk w latach 1795-1918”[w], Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 188

W 1900 roku fabryka uruchomiła własną elektrownię, później zarząd miejski starał się, aby fabryka dostarczała miastu prądu elektrycznego, nie doszło jednak do realizacji tego projektu.¹⁹

Budowa fabryki w Nowomińsku miała przyczynić się do dalszego rozwoju, do zwiększenia i rozszerzenia struktury produkcji. Mieszkańcom natomiast dać możliwość zatrudnienia i polepszenia warunków życia.

Poważny kryzys w Królestwie Polskim i w całej Europie w latach 1899-1903 zaskoczył fabrykę w trakcie jej budowy i pierwszym okresie jej działania. Przedsiębiorstwo stanęło przed brakiem kredytów, zbytu i bezrobociem. Fabryka K. Rudzkiego zniosła jednak ten kryzys o wiele lepiej niż małe zakłady przemysłowe.

Przyczyn kryzysu było wiele. Jedną z nich był nieproporcjonalny względem popytu, wzrost produkcji w przemyśle ciężkim. Słaby rynek rosyjski nie był w stanie go wchłonąć. Z powodu nadprodukcji ceny stali i produktów metalowych spadły. Aby utrzymać ceny powstały liczne porozumienia monopolistyczne między poszczególnymi niezależnymi wytwórcami zwane syndykatami. Syndykaty zrzeszały przedsiębiorstwa duże i ustalały wspólnie wysokość produkcji oraz ceny.

Od 1902 r. Fabryka Rudzkiego stała się członkiem „Akcyjnego Towarzystwa Sprzedaży Wyrobów Rosyjskich Zakładów Metalurgicznych”.

W ramach powstałego kartelu przyznano fabryce 17 % zamówień w skali państwowej, m.in. na wszystkie mosty na wschodnim i środkowym odcinku Kolei Amurskiej.²⁰ W wyniku kryzysu gospodarczego wartości produkcji fabryki ulegały zmianom. Kształtowało się to następująco:

Tabela 1

Wartość produkcji

Rok	Wartość produkcji w rb. i kop.	Zysk w rb. i kop.
1898/1899	3 314 532 rb. 22 kop	167 371 rb. 13 kop.
1899/1900	3 545 018 rb. 14 kop	172 817 rb. 23 kop.
1900/1901	2 854 007 rb. 38 kop	140 107 rb. 40 kop.
1901/1902	3 737 061 rb. 74 kop	183 644 rb. 40 kop.
1902/1903	4 201 557 rb. 84 kop	195 292 rb. 83 kop.
1903/1904	4 449 947 rb. 45 kop	206 297 rb. 80 kop.
1904/1905	4 105 067 rb. 99 kop.	135 233 rb. 27 kop.
1905/1906	3 572 871 rb. 73 kop	637 rb. 07 kop.

Źródło J. Kolendo, Zarys historii Urzędzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim(powielane), Warszawa 1965, s.14

Od 1899 roku fabryka Rudzkiego stale notowała w swoich sprawozdaniach finansowych wzrost wartości produkcji i zysków. Składały się na to niższe stopy procentowe

¹⁹ ibidem,s.188

²⁰ J. Piłatowicz „Rudzki Konstanty(1820-1899)”[w] Inżynierowie polscy w XIX i XX w. 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki. pod. red. J. Piłatowicza., Polskie Towarzystwo Historii Techniki, Warszawa 2001, t. VII, s.212

od „wypożyczonych środków obrotowych” a także niższe ceny żelaza, węgla i innych surowców. W okresie rewolucji w Rosji w latach 1905-1907 w fabryce spadła produkcja, a zysk w porównaniu do lat poprzednich jest niewielki i na przełomie lat 1905/1906 wynosi tylko 637 rubli. Bardzo zła sytuacja na rynku powoduje to, iż akcjonariusze fabryki nie dostają dywidend.

Oprócz wydziału konstrukcyjnego Fabryka Rudzkiego posiadała wydział zbrojeniowy. Początek produkcji wydziału amunicji przypada na rok 1904, kiedy to wybuchła wojna rosyjsko-japońska. Produkowane są pociski armatnie o kalibrze 3 cali (152mm) i jaszczce artyleryjskie dla celów wojskowych. W 1915 roku wydział amunicyjny fabryki zostaje wywieziony w głąb Rosji, do Ekaterynosławia, wraz z pracownikami i ich rodzinami.²¹

Rewolucja 1905 roku w Rosji i krwawa niedziela w Petersburgu głośnym echem odbiły się w Polsce i poderwały do walk robotników w fabrykach, a potem pracowników urzędów, uczniów i chłopstwo. Organizatorami tych walk były SDKPiL, PPS i Polski Związek Ludowy.

Głównym ośrodkiem „promieniowania” rewolucyjnego była w Mińsku Mazowieckim fabryka Rudzkiego. Robotnicy znajdowali się wówczas w krytycznej sytuacji. W wyniku obniżonej produkcji i spadku zysków zarząd zwalniał pracowników fabryki. Fabryka pracowała najczęściej 3 dni w tygodniu, a zarobek dzienny robotnika wynosił 50-55 kopiejek. Najbardziej wyzyskiwano młodzież, zdarzało się że 15 letnie dzieci zastępowały starszych robotników.²²

W latach 1904-1905 Rudzki rozbudował swoją fabrykę i przyjął wielu nowych wykwalifikowanych robotników, którzy wcześniej pracowali w warszawskich fabrykach. Wśród nowo przyjętych robotników byli członkowie SDKPiL i PPS, którzy rozwinęły ożywioną działalność uświadamiającą na terenie fabryki i miasta byli to m.in.:

- Józef Niemczak
- Bolesław Niewiarowski
- Bronisław Lenczewski

W dniu 25 II 1905 r. wybuchł w Mińsku strajk powszechny. Stanęła fabryka, żaden z robotników nie stawiał się do pracy. Ruch kolejowy został zatrzymany, ponieważ na przejeździe siennickim leżał wykolejony pociąg. Na kominie fabryki zawieszono czerwony sztandar. Robotnicy protestowali przeciw „krwawej niedzieli” i walczyli o swoje prawa. W wyniku strajku załoga fabryki otrzymała podwyżkę płac z 5 na 8 kopiejek za godzinę, ale także przedłużono dzień pracy z 7 do 9 godzin dziennie oraz uznano delegację robotniczą.

²¹ S.Ciąčka, Mińsk w latach 1795-1918, [w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 188

²² A. Stelmaszczyk, Ruch robotniczy w Mińsku Mazowieckim i regionie, [w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1427-1971, Warszawa 1976, s.336

W dniach 26 VII, 22VIII, 30X 1905 w fabryce doszło do strajków, którym towarzyszyły wystąpienia rewolucyjne na terenie całego miasta.²³

W listopadzie 1905 roku w Mińsku zginął naczelnik powiatu mińskiego Junackiewicz, do miasta ściągnięto pułki piechoty, które przeszukiwały całe miasto i fabrykę. Winnych zamachu nie schwytano.

Za to na początku wiosny 1906 r. na terenie fabryki Rudzkiego doszło do aresztowania nowo przyjętego do pracy ślusarza, młodego 20 letniego - Mieczysława Wojciechowskiego, oskarżonego o posiadanie broni. Aresztowano jeszcze czterech innych robotników fabryki:

- Stanisława Szubę,
- Bolesława Szamborskiego,
- Kazimierza Piorunkiewicza,
- Feliksa Jaworskiego.

Wszyscy stanęli przed sądem. Wojciechowski został skazany na śmierć, a pozostali na dożywocie i ciężkie roboty. Na wieść o wyroku załoga fabryki i cały Mińsk zaprotestował. Rano na bramie zakładu ukazało się wezwanie do jednodniowego strajku. Protestowano przeciw niesprawiedliwemu wyrokowi i żądano wstrzymania egzekucji i ponownego rozpatrzenia sprawy. Wyrok został zmieniony.

Mieczysław Wojciechowski dostał karę dożywotniego więzienia, Piorunkiewicza zwolniono a pozostali tj. Szuba, Szamborski, Jaworski skazani zostali na 20 lat ciężkich robót.

W zakładzie Rudzkiego PPS miała zakonspirowaną organizację bojową tzw. trójki. Jedna z takich trójek pada ofiarą zdrady. 21 czerwca 1906 roku w wyniku tej zdrady zginął młody 19 letni robotnik fabryki Zygmunt Kazikowski.²⁴

W 1906 roku w fabryce czas pracy został ograniczony do 3 dni w tygodniu, nadal sytuacja robotników jest bardzo zła. Niska płaca zmusiła robotników do podjęcia nowego strajku. Uzyskali oni podwyżki zarobków.

W latach 1906-1910 w fabryce Rudzkiego następuje fala zwolnień. W zakładzie pozostaje mała liczba robotników niezbędnych do obsługi maszyn. Pracuje również załoga wydziału amunicji, przez całą dobę wykonując zamówienia rządu carskiego.

W 1910 roku dyrekcja wysłała część załogi na bezpłatny urlop, obiecując ponowne przyjęcie do pracy, w chwili dostania nowych zamówień. Sytuacja robotników jest bardzo zła. Nie mają pracy, pieniędzy. W 1911 roku fabryka zdobywa zamówienia na mosty na rzekach:

1. Amur	długości 2598 m
2. Bureja	długości 512 m
3. Zeja	długości 898 m

²³ ibidem, s.339

²⁴ Z. Kazikowski zginął w czasie ucieczki, został przeбитy bagnetem. Jego imieniem nazwano ulicę w Mińsku Mazowieckim

4. Tom długości 430 m
5. Nawa długości 750 m
6. Syrdaria długości 299 m²⁵

Robotnicy wracają do pracy w fabryce.

W roku 1911 ponownie dochodzi do strajku w fabryce. Robotnicy żądając podwyżek, odchodzą od stanowisk pracy. Po trwającym 3 tygodnie strajku dyrekcja decyduje się na podwyżkę płacy i daje każdemu robotnikowi ½ kopiejki więcej za godzinę pracy. W roku następnym także dochodzi do strajku w fabryce Rudzkiego. Bezpośrednią przyczyną strajku było stanięcie robotników w obronie niesłusznie zwolnionych kolegów.

Strajki załogi fabryki spletają się z długą budową „Trzeciego Mostu” w Warszawie, który był budowany w latach 1905-1913. Był to obecny most księcia Poniatowskiego. Duża liczba strajków i wiele innych niezależnych od zakładu przyczyniło się na tak długi okres budowy tego mostu. Mińska fabryka pokonała w przetargu na budowę tego mostu francuską fabrykę, mimo że jej oferta była tańsza. Fabryka została oskarżona o danie łapówek, by zdobyć to zamówienie:

(...) W powszechnej atmosferze łapownictwa –Rosji carskiej, podtrzymywanej w Królestwie Polskim przez głównego łapownika –general-gubernatora Skalona, Zarząd Tow. K. Rudzki i S-ka przy pomocy łapówek utorował sobie drogę do rentownego zamówienia , jakim była budowa wielkiego mostu stalowego(...)Przy konkursie na most zapłacił odstępną konkurencyjnej firmie francuskiej "Batignolles" wysokości 65,000 rb., innym współzawodnikom przy konkursie na budowę wiaduktu 40,000, a kierującemu budową z ramienia miasta inż. Marszewskiemu- 100,000 rb., które z rąk Marszewskiego otrzymał Skalon(...)"²⁶

Jednocześnie w roku 1905 mińska fabryka rozpoczęła budowę następnego warszawskiego mostu koło Cytadeli. Budowę tego zamówienia ukończono w 1908 roku. Fabryka otrzymała jeszcze wiele zamówień na mosty w Królestwie. Były to m. in. mosty:

- na linii Łuków –Lublin na rzece Wieprz,
- na linii Siedlce-Płock,
- most pod Włodawą ,
- Wyszkowem i wiele innych

Pomimo wielu strajków nękających fabrykę przez ostatnie 10 lat w roku 1915 na krótko przed wybuchem I wojny światowej fabryka przeżywa „ożywienie produkcyjne”.

²⁵ J. Jankowski, Mosty w Polsce i mostowcy polscy (od czasów najdawniejszych do końca I wojny światowej), Wrocław- Gdańsk 1973, s. 276

²⁶ J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim,(powielane), Warszawa 1965, s. 21

W tabeli przedstawiony został wzrost produkcji i zysków:

Tabela 2

Produkcja i zysk

ROK PRODUKCJI	WARTOŚĆ PRODUKCJI	ZYSK	DYWIDENDA
1911-1912	5 773 685 rb.	288 624 rb.	7%
1912-1913	7 540 275 rb.	385 522 rb.	8%
1913-1914	11 567 506 rb.	457 938 rb.	8%

Źródło: J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim (powielane), Warszawa 1965, s. 22

W wyniku ożywienia produkcyjnego zmienia się także kapitał akcyjny przedsiębiorstwa. W 1910/1911 kapitał wynosi 3 000 000 rubli a w latach następnych tzn. 1913/1914 kapitał zwiększa się do 4 000 000 rubli.

Fabryka wykonuje wiele zamówień w Rosji i na Dalekim Wschodzie, są to m. in. kesony na :

1. Newie,
2. Wołdze,
3. Buzani,
4. Oce,
5. Kamie,
6. most w Mandzurii i wiele innych.

Przy realizacji tych zamówień fabryka pokonała wiele problemów z nimi związanych. Głównym problemem do pokonania była odległość i transport konstrukcji stalowych. Konstrukcje były produkowane w Mińsku, potem koleją i dalej drogą morską transportowane były na miejsce montażu.

Fabryka Rudzkiego wykorzystując ożywienie w budowie dróg żelaznych, floty, i zamówień wojskowych, przewiduje dalszy rozwój produkcji. Dlatego też kupuje place w Grochowie powiat warszawski i Elżbietowie w powiecie nowomińskim i tam planuje budowę nowej, trzeciej fabryki.

Zarząd Towarzystwa, który w roku 1892 był trzy osobowy, w latach 1912-1914 liczył siedem osób. Na przełomie 1912/1913 roku w skład zarządu weszły następujące osoby:

1. ks. Stanisław Lubomirski
2. Edward Landie
3. Stanisław Klimowicz
4. Antoni Wysocki
5. Marian Zakrzewski
6. Adolf Wolski
7. Andrzej Wierzbicki

Wolski i Wierzbicki, którzy po długim pobycie w Petersburgu dysponowali korzystnymi dla fabryki kontaktami w sferach rządowych, mogli ułatwić uzyskanie intratnych zamówień dla przedsiębiorstwa.

W roku 1914 w mińskiej fabryce Rudzkiego pracowało około 900 robotników.²⁷

W sumie przez około 20 lat fabryka zbudowała 24 000 metrów mostów kolejowych, 5 000 metrów mostów szosowych i około 600 stacji wodociągowych. Wśród mostów zbudowanych w tym okresie było około 30 dużych o rozpiętości od 200-1000 metrów, były to mosty o konstrukcji kratowej różnych systemów.

Tabela ukazuje najciekawsze i największe mosty wytworzone przez fabrykę :

Tabela 3

Największe mosty fabryki K. Rudzkiego

KLIENT	RZEKA	DŁUGOŚĆ MOSTU
Kolej Południowo-Zachodnia	Niemen	256 m
Kolej Rygo- Orłowska	Dźwina	1257 m
Kolej Kowel- Kijów	Teterew	214 m
Kolej Krejzburg-Tukum	Dźwina Zachodnia	245 m
Kolej Moskiewsko-Woroneska	Seput	256 m
Kolej Petersburg- Wołogda	Wołchow	363 m
Kolej Astrachańska	Buzan	373 m
Kolej Poleska	Dniepr	299 m
Kolej Płock- Siedlce	Bug	2*287 m
Kolej Nadwiślańska	Bug pod Brześciem	292 m
Kolej Nadwiślańska	Bug pod Wyszkwem	427 m
Kolej Nadwiślańska	Wisła	491 m
Kolej Orenburg- Taszkent	Karauziak	2*128 m
Kolej Ussuryjska	Imań	256 m
Kolej Ussuryjska	Chor	341 m
Kolej Średnio- Azjatycka	Syr- Daria	341 m
Kolej Zabajkalska	Ingada	341 m
Kolej Zabajkalska	Nereza	320 m
Kolej Średnio- Amurska	Zeja	898 m
Kolej Średni- Amurska	Bureja	512 m
Kolej Wschodnio –Chińska	Amur	2598 m
Kijowski Okręg Komunikacji	Rsanow	203 m
Szosa Noworosyjska-Suchumi	Mzymta	320 m
Magistrat Warszawy	Wisła	520 m
Forteca Modlin	Wisła	576 m
Magistrat Petersburga	Newa	750 m

Źródło: J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane), Warszawa 1965, s. 23

²⁷ A. Jeziernski, C. Leszczyńska, Historia gospodarcza Polski , Warszawa 1997, s.293

Opisując historię Zakładu Rudzkiego należy wspomnieć też o roli jaką ten zakład pełnił w Mińsku Mazowieckim. Wokół niego koncentrowało się życie kulturalne i oświatowe mieszkańców całego miasta.

W owym czasie w fabryce pracował inż. Aureliusz Chróścielewski, który był jednym z najczynniejszych działaczy społecznych. W 1906 roku założył z administracją i rzemieślnikami fabryki „**Koło Samokształcenia**”. Korzystać z niego mogli nie tylko robotnicy fabryki ale i pozostali mieszkańcy miasta. Koło Samokształcenia prowadziło działalność odczytową, organizowało spotkania autorskie, w których uczestniczyli najwybitniejsi polscy pisarze i działacze społeczni. Organizowane były także koncerty. Aureliusz Chróścielewski prowadził również w szkole przyfabrycznej kursy zawodowe dla ambitniejszej młodzieży robotniczej. Wykładano na nich rachunki i czytanie rysunków technicznych, fizykę elementarną, statystykę. Absolwenci tych kursów stawali się z czasem m. in. pracownikami traserni. Zdarzało się nie raz, że dochodzili do stanowisk kierowniczych.²⁸ W fabryce istniała także biblioteka i wypożyczalnia gazet, którą założyli Bolesław Niewiarowski, Piotr Rokicki, Jan Bułak, Franciszek Boratyński. W roku następnym zostało założone przy fabryce Rudzkiego, koło abstynentów „Przyszłość”. Organizowało ono odczyty i bezalkoholowe zabawy.

Od 1912 roku w fabryce istniały :

- straż pożarna
- łaźnia zakładowa
- orkiestra fabryczna
- pokój przyjęć dla chorych(ambulatorium)

Kilka słów należy wspomnieć o karierze zawodowej inż. A. Chróścielewskiego. W „Fabryce Machin i Odlewów K. Rudzki i S-ka” zaczął pracować od 1899 roku. Pracował na montażach mostów i jako konstruktor w Biurze Technicznym. Projektował m.in. w 1902 roku wiadukt stalowy nad szosą Łódź- Pabianice. Był kierownikiem Biura Technicznego w mińskiej fabryce. Po I wojnie światowej projektował odbudowy zniszczonych mostów. W roku 1927, kiedy fabryka Rudzkiego dostała zamówienie na zaprojektowanie 11 mostów na kolejach jugosłowiańskich, Chróścielewski kierował projektowaniem 8 z nich. Publikował swoje artykuły „o wykonawstwie mostowym” w „Czasopiśmie Technicznym” i „Przeglądzie Budowlanym”

Kiedy w 1914 roku wybuchła I wojna światowa w fabryce nie przerywanie pracował tylko wydział amunicji. Realizowane były zamówienia wojskowe.

Na początku 1915 roku w fabryce wybuchł strajk na polu ekonomicznym. Dyrekcja fabryki powiadomiła o tym Ministerstwo Wojny. Żądano zwolnienia kierownika oddziału. Do mińska przyjechał wtedy minister Suchomlinow, który usunął z pracy 14 aktywnych robotników. Był to ostatni strajk przed ustąpieniem władz

²⁸ B. Chwaściński, „Aureliusz Chróścielewski” 1875-1950,[w] „Rocznik Mińskomazowiecki” z. 8, Mińsk Mazowiecki 2001, s. 140 (Przedruk)

carskich z Królestwa Polskiego.²⁹

Przed opuszczeniem Mińska w roku 1915 władze carskie wydały rozkaz wywiezienia urządzeń fabrycznych, ludzi oraz zniszczyły tory kolejowe. Zniszczone zostały niektóre zakłady przemysłowe, oszczędzono Fabrykę „K. Rudzki i S-ka” zarówno tę w Mińsku jak i tę w Warszawie. Uznano bowiem, że są one ważnym elementem obrony państwa, z uwagi na produkcję pocisków artyleryjskich. Fabryka w Mińsku otrzymała rozkaz przerwania pracy i demontażu maszyn i innych urządzeń w wydziale amunicji. Około 400 pracowników technicznych i robotników z rodzinami wywieziono do Ekaterynosławia, gdzie na miejscu zburzonej fabryki zbudowali nową i kontynuowali produkcję pocisków na cele wojskowe. Wraz z ewakuowanymi z Mińska robotnikami pracowało tam kilkuset Rosjan.

Wśród wywiezionych osób do Ekaterynosławia byli: W. Brennek, F. Babniewski, S. Woźny, S. Kamiński, M. Goralewski, K. Szwaliński, Z. Dutkiewicz, S. Plach, J. Madaliński, K. Radomski, B. Marciniak, K. Piorunkiewicz, B. Woźniak i inni.³⁰

Kiedy w 1917 roku w Rosji wybuchła rewolucja załoga fabryki bierze w niej czynny udział. Produkcja została wstrzymana a zapasy amunicji zostały przekazane na potrzeby rewolucji.

W 1918 roku rozpoczął się proces ewakuacji fabryki z Ekaterynosławia do Polski. Część załogi wróciła w 1919 r., pozostali dopiero w 1921r. Ewakuacja i okres wojenny naraziły fabrykę na bardzo poważne straty sięgające rzędu 1 347 954 rubli.

Pozostała część załogi, która została w kraju, w wyniku zamknięcia wydziału mostowego została bez pracy. Fabrykę zamknięto. Szerzyło się bezrobocie i głód. Po wkroczeniu Niemców do Mińska uruchomiono wydział mostowy. Część robotników wróciła do pracy. Czas pracy wynosił 10 godzin dziennie, a stawka za godzinę nie przekraczała 5 marek. Z uwagi na wysokie ceny żywności, zarobione pieniądze na wiele nie starczały. Dodatkowo Niemcy wprowadzili kartki żywnościowe, przyznając polskiej ludności głodowe racje. Niektórzy, aby zdobyć żywność chodzili po okolicznych wsiach, jednak często wracali z pustymi rękami, ponieważ na rogatkach miasta ustawione były posterunki niemieckie, które konfiskowały żywność i nakładały surowe kary. Ożywiła się w tym czasie działalność społeczno - polityczna, przede wszystkim partie SDKPiL i PPS. Obydwie partie zorganizowały w fabryce kółko czytelników gazet i w porze obiadowej w stołówce czytali i dyskutowali o sytuacji politycznej w kraju.

Na rozkaz Niemców fabryka odbudowywała zniszczony w czasie wojny most na Wiśle pod Płockiem, w bardzo krótkim czasie- 5 miesięcy. Pracowali niekiedy w bardzo trudnych warunkach, brakowało sprzętu, maszyn, ponieważ zostały one wywiezione w czasie ewakuacji do Ekaterynosławia.

²⁹ A. Stelmaszczyk, „Ruch robotniczy w Mińsku Mazowieckim i regionie”, [w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 341

³⁰ J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane) Warszawa 1965, załącznik , s. 9

W listopadzie 1918 roku fabryka została zamknięta i przez około pół roku nie prowadziła produkcji. Pracę straciło dziesiątki osób. Bano się jednak wznowienia pracy fabryki. W grudniu 1918 roku organizacja KPRP³¹ i PPS zorganizowały demonstrację, przez którą m.in. domagały się natychmiastowego uruchomienia fabryki oraz wypłacenia zapomóg dla bezrobotnych.

W latach 1918-1920 gospodarka miała jeszcze charakter wojenny. Brakowało nadal bardzo wielu rzeczy, brakowało żywności, opału, surowców, maszyn, środków transportu. W różnych rejonach niepodległego już kraju obowiązywały różne przepisy, środki płatnicze. Należało podjąć odbudowę zniszczeń, ale kapitał prywatny bał się inwestować.

Po I wojnie światowej zamknięta fabryka Rudzkiego ruszyła i zaczęła odbudowywać zniszczenia. Przejmując i rozbudowując warsztaty mińska fabryka stawała się głównym a z czasem jedynym ośrodkiem produkcji, ponieważ w latach 1934-1939 zaczęto likwidować warszawską fabrykę.

Po zakończeniu działań wojennych fabryka poszerzyła asortyment produkcji, zaczęła wytwarzać turbiny wodne dla elektrowni, urządzenia dźwigowe. Wprowadzenie nowego asortymentu wymagało od fabryki zastosowanie wielu nowych urządzeń i maszyn.³²

W wyniku procesów odbudowy państwa i jego gospodarki, bardzo popieranym przez rząd sposobem, było udzielanie nie zwaloryzowanych kredytów prywatnym przedsiębiorstwom przez należący do państwa bank centralny - Polską Krajową Kasę Pożyczkową.³³ Znaczyło to, iż w sytuacji panującej inflacji dłużnicy zwracali bankowi pożyczki w tej samej wysokości nominalnej, ale równocześnie w ułamkowej części wartości realnej. Z takiej pomocy skorzystało również przedsiębiorstwo Rudzkiego, kiedy w 1924 roku dostało zamówienie na odbudowę mostu ks. Poniatowskiego w Warszawie. Później fabryka już samodzielnie wykonała mosty w:

- Dęblinie
- Modlinie
- Płocku

Duży sukces osiągnęła fabryka gdy jako pierwsza w Polsce wprowadziła technologię spawania konstrukcji stalowych. Pierwszy na świecie most drogowy konstrukcji spawanej wybudowała fabryka w latach 1928-1929 na rzece Słudwi pod Łowiczem (zapewne udział w projektowaniu tego mostu miał wspomniany wcześniej Aureliusz Chróścielewski- kierownik Biura Technicznego fabryki).

Most oddany był do użytku 12.08.1929 roku.³⁴ Był to most kratowy jedno-przęsłowy o rozpiętości 27 metrów. Spawany był elektrycznie przy pomocy wykwalifi-

³¹ KPRP- Komunistyczna Partia Robotniczej Polski

³² A. Krzewiński, „Fabryka Urządzeń Dźwigowych,[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 430

³³ J. Kaliński, Z. Landau, Gospodarka Polski w XX w., Warszawa 1998,s. 56

³⁴ J. Piłatowicz, „Stefan Bryła” [w] Inżynierowie polscy w XIX i XX w.100 najwybitniejszych polskich twórców techniki, pod red. J. Piłatowicza, Polskie Towarzystwo Historii Techniki, Warszawa 2001, tom VII,

fikowanych spawaczy sprowadzonych z Belgii. Stosowanie spawania w porównaniu do nitowania pozwoliło na osiągnięcie przez fabrykę Rudzkiego około 20 % oszczędności. Most ten do dnia dzisiejszego można podziwiać nie tylko jako zabytek techniki, ale i polskiej myśli technicznej. Polska była pierwszym na świecie państwem, które wydało przepisy i opisy spawania konstrukcji mostowych tą technologią. Wykonanie i montaż tego mostu wywołało duże zainteresowanie wśród inżynierów całego świata.

Należy także wspomnieć o projektancie tego mostu, którym był prof. Stefan Bryła.³⁵ Urodził się 17 sierpnia 1886 roku w Krakowie. W 1908 roku zdobył tytuł inżyniera, rok później tytuł doktora, a w roku 1910 był docentem. Należał do światowych pionierów w dziedzinie stalowych spawanych konstrukcji budowlanych. Był twórcą pierwszych w Polsce i jedynych na całym świecie, przepisów projektowania i konstruowania spawanych konstrukcji stalowych. Następne takie przepisy pojawiły się około roku 1930. Wprowadził liczne modyfikacje do konstrukcji budowlanych. Były to m.in. dźwigary ażurowe, czyli przecięte i zespane belki dwuteowe z otworami sześciobocznymi.

W 1928 roku fabryka zatrudniała 476 robotników.³⁶ Średnia płaca robotnika za godzinę wynosiła 88,1 gr. Natomiast majster i traser zarabiał więcej.

Należy także wymienić inne wyróżniające się prace okresu dwudziestolecia:

- budowa 10 stalowych wież radiowych o wysokości 127 m dla Radiocentrali Transatlantyckiej w Warszawie
- budowa pierwszej w Polsce turbiny wodnej o mocy 1000 KM
- budowa mostów w Jugosławii

Oprócz działu mostowego fabryka posiadała dział podnośników, dźwigów, suwnic, żurawi portowych. Nowo powstały dział urządzeń dźwigowych wyprodukował szereg znacznych obiektów. Były to suwnice mostowe o udźwigu 50 ton i rozpiętości 20 metrów dla elektrowni w Łodzi, portowe żurawie przeładunkowe dla Gdańska, żuraw konsolowy dla warsztatów kolejowych w Pruszkowie.

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych na świecie i w Polsce dochodzi do kryzysu gospodarczego. Nastąpił spadek produkcji przemysłowej, wzrosło bezrobocie, spadły płace pracowników.

Kryzys nie ominął także fabryki K. Rudzkiego. Spadły zyski, brakowało zamówień. Sytuację przedsiębiorstwa obrazuje poniższa tabela, w której widzimy iż duży obrót utrzymał się tylko w 1929 roku. Później następuje gwałtowny spadek obrotu i bardzo duże straty przedsiębiorstwa, w roku 1931 obrót zakładu wzrasta (prawdopodobnie w wyniku realizacji kilku większych zamówień). W latach następnych obrót znów spada i w 1933 jest najniższy.

³⁵ ibidem

³⁶ J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane) Warszawa 1965, s. 29

Tabela 4**Obrót i zysk fabryki w latach 1929-1936**

Rok produkcji	Obrót	Zysk	Strata
1929	16 630 000	483 013 zł 01gr	----
1930	6 661 000	----	100 312
1931	8 941 000	7 905 zł 99 gr	----
1932	6 326 000	Brak danych	Brak danych
1933	4 023 000	----	1043 057
1934	5 780 000	----	141 600
1935	6 112 000	----	103 252
1936	5 719 000	2 258 zł 49 gr	----

Źródło: J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane) Warszawa 1965, s 33

„Towarzystwo Fabryki Machin i Odlewów Żelaznych K. Rudzki i Ska” w roku 1927 zmienia swoją nazwę na **Towarzystwo Przemysłu Metalowego „K. Rudzki”, Spółka Akcyjna**. Podaje również kapitał akcyjny, który wynosi 4 320 000 złotych.

W latach 1930-1939 fabryka eksportowała swoje wyroby do Meksyku oraz Chin i na Daleki Wschód oraz zbudowała konstrukcje Dworca Głównego w Warszawie.

W wyniku panującego kryzysu gospodarczego, fabryka chcąc ratować swoją sytuację, w 1934 roku zostaje kontrahentem Sp. z o.o. Biuro Sprzedaży Mostów i Konstrukcji Stalowych z Katowic, a od 1 czerwca 1936 roku Sp. z o.o. „Konstrukcje Stalowe” z Warszawy.

Zarząd Towarzystwa Przemysłu Metalowego „K. Rudzki” S.A w 1934 roku podjął decyzję o zamknięciu i zlikwidowaniu warszawskiej fabryki. Decyzja ta była motywowana brakiem nowoczesnych urządzeń i maszyn, drogą robocizną w Warszawie oraz brakiem dobrego transportu surowców i gotowych wyrobów. Uważano, że fabryka w takim stanie nie może konkurować z innymi zakładami przemysłowymi, które mają lepsze zaplecze produkcyjne, przede wszystkim nowoczesne maszyny i transport. Sądono, że zamknięcie fabryki przyczyni się do osiągnięcia dużych oszczędności, które będą mogły być przekazane fabryce w Mińsku Mazowieckim. Niektóre działy produkcyjne warszawskiej fabryki i ich maszyny przenoszone były do Mińska. Ostateczna likwidacja fabryki nastąpiła w 1937 roku.

W latach kryzysu oprócz spadku produkcji fabryki następuje redukcja zatrudnionych w niej osób. Największe wahania liczby zatrudnionych osób zanotowano w roku 1935, kiedy to na początku roku zatrudnionych było 350 osób, a 1 lipca już 1 800 osób. Nieraz zdarzało się, że w momencie braku zamówień zarząd zwalniał wszystkich robotników i po miesiącu zatrudniał na tych samych warunkach co poprzednim razem. W tym okresie robotnicy zakładali związki zawodowe i dzięki nim walczyli o

polepszenie warunków pracy.

W ostatnich latach dwudziestolecia międzywojennego, w czasie których Polska po 123 latach niewoli i podziału, musiała tworzyć od podstaw jednolity system gospodarczy a dodatkowe trudności gospodarcze komplikowały i spowalniały procesy odbudowy i wzrostu, nastąpiła pewnego rodzaju stabilizacja. Poprawiła się sytuacja zakładów przemysłowych, w tym również fabryki Rudzkiego. Rosnąca liczba zamówień dawała coraz to większe zyski, pozwalając odbudować pozycję zakładów sprzed wojny. Sytuacja zmienia się diametralnie z chwilą wybuchu straszliwej II wojny światowej.

1.3 Wojna i okupacja

Kiedy wybuchła II wojna światowa nikt nie przypuszczał, że będzie to najstraszliwsza wojna w historii świata. Dziś już wiemy, że pochłonęła miliony istnień ludzkich i zniszczyła wszystko to co było budowane przez stulecia.

Po wkroczeniu Niemców do Mińska na terenie fabryki urządzono obóz jeńniecki.³⁷ Znajdowali się w nim początkowo żołnierze polscy, przeważnie narodowości ukraińskiej. W okresie okupacji fabryka znalazła się pod zarządem niemieckiej firmy „KRUPP STAHLBAU” i pracowała na potrzeby przemysłu i wojska niemieckiego. Uruchomiono w niej dział mechaniczny i konstrukcyjny.

Budowano:

- mosty wojskowe,
- pontony,
- części do łodzi podwodnych
- dla celów wojskowych wytwarzano części do wyrzutni pocisków V-1 i V-2
- remontowano tabor kolei podziemnej z linii Maginota
- ciągniki
- słupy wysokiego napięcia
- podnośniki kolejowe

Teren fabryki Niemcy wykorzystali jako zaplecze magazynowe dla elementów wojskowych mostów, zbudowanych przez inne fabryki oraz dla dwóch niemieckich firm wojskowych, które zajmowały się remontem i naprawą samochodów i motocykli niemieckiej armii. W fabryce oprócz Polaków pracowali Żydzi, którzy po likwidacji mińskiego getta zatrudniono przy wyładunku i załadunku na wagony. Żyli i pracowali w bardzo ciężkich warunkach. W roku 1943 wszyscy zostali bestialsko zabici przez okupantów.³⁸

³⁷ A. Krzewiński, „Fabryka Urządzeń Dźwigowych”, [w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 431

³⁸ J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane), Warszawa 1965, s. 37

Praca w fabryce była dla Polaków niekiedy jedynym ratunkiem przed wywiezieniem do obozu lub na roboty do Rzeszy. Za pracę otrzymywali marną płacę, która dla całej rodziny robotnika nie wystarczała. Niektórzy aby przeżyć dorabiali sobie handlem, niektórzy wysprzedawali swój dobytek.

Praca w fabryce była także bardzo dobrym sposobem zakamuflowania akcji narodowo-wyzwoleńczej, którą prowadzili robotnicy. Po zakładzie krążyły gazetki, ulotki informacyjne o prowadzonej akcji wyzwoleńczej.

Po kampanii wrześniowej 1939 roku fabryka pracowała nad odbudową mostów m.in.:

1. na rzece Rządzy pod Radzyminem rozpiętość 44,00 m.
2. wiaduktu na stacji Warszawa-Praga rozpiętość 33,36 m

W 1943 r. okupanci aresztowali sekretarza komórki PPR i rozstrzelali za posiadanie broni. Pozostali najbardziej aktywni członkowie tej komórki uciekli z fabryki i wstąpili do oddziałów partyzanckich Gwardii Ludowej. 17 lutego 1944 roku Niemcy zemścili się na członkach załogi szeregiem aresztowań w Mińsku i całym powiecie. Aresztowanych, wśród których znalazło się kilku robotników zakładu, przewieziono na „Pawiak” i rozstrzelano.

W miarę zbliżania się frontu, Niemcy wywieźli najlepsze obrabiarki i inne maszyny z wyposażenia fabryki.

Na terenie fabryki Rudzkiego miały też miejsce akcje zorganizowane przez AK obwodu „Mewa – Kamień”. Jedną z takich akcji przeprowadził 5-osobowy oddział AK wysadzając z nocy 23 na 24 czerwca 1944r. dźwig niemieckich sił zbrojnych, który wykorzystywany był do naprawy torów kolejowych i wysadzonych transportów wojskowych.³⁹ Przeprowadzono także akcje dywersyjną polegającą na niszczeniu transformatorów. W listopadzie 1941 roku zniszczony został transformator i uszkodzony kocioł parowy w fabryce.⁴⁰ Akcja miała na celu spowodowanie jak najdłuższych przerw w pracy i doprowadzić do dezorganizacji zaopatrywania zakładu w energię elektryczną.

W 1943 roku utworzona została w Polsce Robotnicza Partia Polskich Socjalistów (RPPS), jej siłą zbrojną była Milicja Ludowa, która wchłonęła część Formacji Bojowo-Milicyjnych PS m.in. w Warszawie, Lubelszczyźnie. We wrześniu 1943 roku wyłoniła się opozycyjna grupa RPPS i weszła do KRN. Miała ona komórki w warszawskich fabrykach Polskich Zakładach Optycznych, Schichta, Lilpopa, Philippsa, a także w Pruszkowie, Żyrardowie. Taka komórka istniała również w mińskiej fabryce Rudzkiego.⁴¹ Zadaniem tej komórki było niszczenie maszyn, urządzeń, motorów, czyli całkowita dezorganizacja pracy zakładu.

³⁹ M. Dzieńko, J. Kuligowski, Mińsk Mazowiecki na dawnej pocztówce, Mińsk Maz. 2000, s.48

⁴⁰ P. Matusak, „Ruch oporu w przemyśle wojennym okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939-1945.”s. 166

⁴¹ ibidem, s. 110

Wielu robotników fabryki Rudzkiego, działaczy konspiracji, zginęło z rąk Niemców w obronie ojczyzny. Dziś z imienia i nazwiska nie będziemy w stanie wymienić wszystkich. Oto nazwiska kilkunastu osób:

1. Rżysko Józef
2. Woźniak Jan na Pawiaku
3. Woźniak Kazimierz na Pawiaku
4. Woźniak Marian na Pawiaku
5. Staska Antoni na Pawiaku
6. Ruciński Franciszek
7. Bakula Zygmunt
8. Hawliczek Ferdynand A.K.
9. Jaworski Władysław
10. Goliński Władysław
11. Trojanowski Marian
12. Parol Władysław
13. Jagliński Kazimierz
14. Żółtek Kazimierz
15. Aniszewski Kazimierz A.K.
16. Zawisza Stanisław
17. Bielecki Zbigniew
18. Nalazek Stanisław
19. Bakula Kazimierz i wielu innych.

W przedostatnim dniu okupacji Mińska Mazowieckiego w czasie przerwy obiadowej w fabryce, mineryzy niemieccy wysadzili ją w powietrze. Zniszczona została fabryczna elektrownia z czterema generatorami, 42 metrowy komin fabryczny, chłodnia, dźwigi bramowe, suwnice. Zniszczone zostały hale montażowe, sieć i trakcja elektryczna, dachy i ich oszklenie. Po wielkiej fabryce zostały ruiny i zgliszczka.⁴²

Mińsk Mazowiecki został wyzwolony z rąk okupanta 31 lipca 1944 roku. Natomiast już 1 sierpnia na terenie Mińska nie było już oddziałów armii niemieckiej. Wojna toczyła się nadal. Kiedy front znajdował się pod Warszawą Niemcy nadal ostrzeliwali zniszczoną fabrykę z dział dalekosiężnych.

Fabryka wznowiła pracę od chwili wyzwolenia miasta przez Armię Radziecką. Gdy oszacowano straty okazało się, że fabryka w budynkach zniszczona jest w 80%, w maszynach i urządzeniach budowy w 70 %.

Do pracy przy odbudowie zniszczonej fabryki przystąpiło około 50 pracowników fizycznych i umysłowych. Pierwszymi, którzy przystąpili do odbudowy zniszczonej przez Niemców fabryki byli m.in.:

1. inż. Stanisław Smaga
2. Gass Andrzej

⁴² J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim,(powielane), Warszawa 1965, s. 39

3. Zaperty Józef
4. Izdebski Józef
5. Karczewski Bolesław
6. Janke Aleksander
7. Chrzanowski Roman
8. Łoboda Józef
9. Golczyk Zygmunt
10. Zwierz Bolesław
11. Domański Józef
12. Błaszczak Jan
13. Chęciński Bolesław
14. Żak Andrzej
15. Krzywański Leon
16. Suszek Władysław
17. Duszyński Roch
18. Król Franciszek
19. Kacpura Kazimierz
20. Arażny Bolesław
21. Komoda Waclaw i wielu innych

W fabryce wykonywane były głównie naprawy zniszczonego sprzętu wojennego oraz naprawy mostów. Były to mosty kolejowe przez:

- Bug
- Narew
- Wieprz
- oraz odbudowa na linii Rejowiec-Zawada.⁴³

Rozwój fabryki był systematyczny. Rozpoczęto od wykonywania napraw lekko uszkodzonych maszyn. W wyniku zniszczenia sieci elektrycznej niektóre maszyny i urządzenia uruchamiano przez rozruch ręczny. Dużą pomoc załoga otrzymała od żołnierzy armii radzieckiej. Żołnierze dostarczali do sprawnych już silników rope, w zamian załoga fabryki remontowała i produkowała części do samochodów armii radzieckiej.

Po II wojnie światowej fabryka uległa gruntownej modernizacji i rozbudowie. Zwiększył się potencjał produkcyjny. Fabryka, w okresie odbudowy zniszczonej w czasie wojny gospodarki, wprowadziła produkcję urządzeń i sprzętu dla kolejnictwa i budownictwa.

Załoga fabryczna, która po wyzwoleniu Mińska przystąpiła do odbudowy zniszczonej fabryki, za swą pracę nie dostawała płacy. Za wykonaną pracę robotnicy dostawali deputatowe wyżywienie.

Dyrektorem fabryki po jej wyzwoleniu z rąk Niemców zostaje inż. Stanisław

⁴³ B. Chwaściński, „ Aureliusz Chrościelewski/1875-1950/[w] Rocznik Mińskomazowiecki, Mińsk Mazowiecki 2001, z. 8 s. 139,140 (przedruk)

Smaga, szefem produkcji H. Jasiński, biurem konstrukcji kieruje inż. Aureliusz Chróścielewski.

W październiku delegacja robotnicza uzyskuje w DOKP Lublin legalizację zakładu jako:

PRZEDSIĘBIORSTWO POMOCNICZE PKP WARSZTATY KONSTRUKCYJNE W MIŃSKU MAZOWIECKIM. ⁴⁴

Zaczęto również zatrudniać „starą” załogę fabryki sprzed wojny. A w listopadzie załoga dostała pierwszą po ponownym uruchomieniu zakładu pensję.

Pierwsze powojenne lata są ciężkie, brakuje pieniędzy na zakup nowych maszyn, urządzeń i wykwalifikowanej kadry. Po wyzwoleniu Warszawy delegacja robotników przekonuje władze Rządu Tymczasowego o potrzebie odbudowy mińskiej fabryki.

W kolejnych latach fabryka rozbudowuje się i wprowadza nowe działy produkcji np. produkowane są suwnice, żurawie stoczniowe itp. Zwiększa się liczba zatrudnionych osób a dzięki stale rosnącej liczbie zamówień robotnicy otrzymują większe pensje.

Od roku 1952 zakład należy do Centralnego Zarządu Budowy Maszyn Ciężkich Kotłów i Turbin i nosi nazwę :

”FABRYKA URZĄDZEŃ DŹWIGOWYCH” PAŃSTWOWE PRZEDSIĘBIORSTWO MIŃSK MAZOWIECKI”. ⁴⁵

⁴⁴ J. Kolendo, Zarys..., s.40

⁴⁵ ibidem

Rozdział II

W Polsce Ludowej

2.1 Nacjonalizacja

21 lipca 1944 roku Krajowa Rada Narodowa wydała uchwałę powołującą do życia Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – jako „tymczasową władzę wykonawczą dla kierowania walką wyzwoleniczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej”⁴⁶ i był to pierwszy rząd Polski Ludowej. W skład PKWN weszli przedstawiciele stronnictw związanych z Krajową Radą Narodową: PPR- owcy, PPS- owcy, ludowcy, działacze bezpartyjni. Przewodniczącym został Edward Osóbka- Morawski. Następnego dnia nowy rząd ogłosił manifest do narodu polskiego. Manifest ten zawierał program tworzącej się właśnie nowej władzy tzn. określał sytuację polityczną, walkę z okupantem oraz zadania, które wynikały z sytuacji odradzającej się Polski. Manifest głosił m.in.:

*(...)Własność zrabowana przez Niemców poszczególnym obywatelom, chłopom, kupcom, rzemieślnikom, drobnym i średnim przemysłowcom, instytucjom i kościółowi będzie zwrócona prawowitym właścicielom. Majątki niemieckie zostaną skonfiskowane(...)*⁴⁷

Za główny cel narodu polskiego uważano odzyskanie niepodległości poprzez walkę z Niemcami, oraz utworzenie w pełni demokratycznego państwa. Manifest zawierał także projekt reformy rolnej dla gospodarstw powyżej 50 ha powierzchni.

Przedsiębiorstwa, które były w rękach niemieckich miały przejść pod Tymczasowy Zarząd Państwowy.⁴⁸ Utworzenie Tymczasowego Zarządu Państwowego umożliwiło włączenie podstawowej części przemysłu do systemu gospodarki społecznej i w przyszłości miało ułatwić budowę gospodarki socjalistycznej.

Zakłady przemysłowe po wycofaniu się Niemców przechodziły w ręce radzieckich i polskich władz wojskowych, a następnie przekazywano je polskiej administracji cywilnej.⁴⁹ Aby władze polskie mogły przejąć przemysł na dawnych ziemiach polskich wyzwolonych w roku 1945 utworzono tzw. grupy operacyjne. Grupy te, złożone były z specjalistów (techników, ekonomistów) i działaczy partyjnych.

Na początku 1945 roku wielkie i średnie zakłady wytwórcze przejęło państwo. Ich sytuację prawną określały: dekret z 2 marca 1945 roku o majątkach opuszczonych i porzuconych oraz ustawa z 6 maja 1945 roku, która zaktualizowała posta-

⁴⁶ A. Jeziński, B. Petz, „Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944-1975”, Warszawa 1980, s. 11

⁴⁷ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, Historia Gospodarcza Polski XIX i XX wieku, Warszawa 1966, s. 427

⁴⁸ ibidem, s.427

⁴⁹ J. Kaliński, Z. Landau, Gospodarka Polski w Xx wieku, Warszawa 1998, s. 197

nowienia dekretu.

Na mocy wyżej wymienionych aktów prawnych majątek porzucony stał się własnością państwa oraz stworzono możliwość przejmowania od TZP, przez zgłaszających się właścicieli, małych i średnich zakładów.

3 stycznia 1946 roku rząd polski przyjął ustawę o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. W myśl tej ustawy na własność państwa, bez odszkodowania, przechodziły przedsiębiorstwa przemysłowe, górnicze, transportowe, telekomunikacyjne, ubezpieczeniowe oraz handlowe i banki należące do Rzeszy i Wolnego Miasta Gdańska oraz ich obywateli, spółek przez nich kontrolowanych i „zdradców narodu polskiego”.

Jedynie za odszkodowaniem przejmowano zakłady w 17 najważniejszych gałęziach przemysłu (przemysł ciężki, energetyczny, lekki) oraz inne, zatrudniające ponad 50 pracowników na jedną zmianę. Przedsiębiorstwa budowlane i instalacyjne wyłączono spod ustawy nacjonalizacyjnej ponieważ odgrywały bardzo dużą rolę w odbudowie zniszczonej wojną ojczyzny.

Na podstawie ustawy ze stycznia 1946 r. do końca 1948 r. Główna Komisja ds. Upaństwowienia Przemysłu upaństwowiła przeszło 6 tysięcy przedsiębiorstw.⁵⁰ Sektor prywatny był wyrzucany systematycznie z produkcji przemysłowej, stosowano przymusowy zarząd państwowy, który uniemożliwił właścicielom kierowanie przedsiębiorstwami i korzystanie z zysków. Nawet większe zakłady włączano do przedsiębiorstw państwowych, a niektóre nawet likwidowano. W wyniku tych działań zanikła warstwa burżuazji przemysłowej. Praca w fabryce rozpoczęła się od chwili wyzwolenia miasta przez Armię Radziecką.

Niestety z okresu nacjonalizacji fabryki nie zachowało się dużo dokumentów, które pozwoliłyby nam prześledzić ten proces w fabryce. Z uzyskanych materiałów nie możemy dowiedzieć się w jaki sposób państwo przejmowało majątek mińskiego przedsiębiorstwa, i czy za przejęcie majątku firmy, jego właściciele otrzymali od państwa odszkodowania. Możemy się tylko domyślać, że w myśl ustawy, o której była mowa wcześniej, z dnia 3 stycznia 1946 roku właściciele fabryki nie dostali odszkodowań.⁵¹

Szczególnie dużą rolę w uruchamianiu i odbudowie przemysłu odegrały powstające już w latach okupacji komitety fabryczne, rady zakładowe, czy związki zawodowe. Dzięki dużej ofiarności klasy robotniczej, w krótkim czasie po wyzwoleniu mogły rozpocząć produkcję np. Fabryka Rudzkiego w Mińsku, Huta „Vitrum” w Wołominie. Robotnicy często odbywali dalekie podróże w poszukiwaniu wywiezionych maszyn czy surowców.⁵²Tak też mogło być w przypadku Fabryki Rudzkiego, po tym jak Niemcy wywieźli maszyny z terenu fabryki.

⁵⁰ J. Kaliński, Z. Landau, op. cit. s. 199

⁵¹ Przypomnienie: w okresie okupacji hitlerowskiej fabryka znajdowała się pod zarządem niemieckiej firmy „KRUPP STAHLBAU”

⁵² B. Syzdek, Początki kształtowania się władzy ludowej,[w] Rocznik Mazowiecki, Warszawa 1967, s. 58-59

Wiemy, że fabryka **organizacyjnie ujęta była od 1 września 1944 roku i należała do PKP Lublin**. W październiku delegacja z K. Gierszem uzyskuje w DOKP Lublin legalizację zakładu jako Przedsiębiorstwo Pomocnicze PKP Warsztaty Konstrukcyjne w Mińsku Mazowieckim.⁵³

Do odbudowy fabryki przystąpiła garstka ludzi (około 50 osób), dawnych pracowników. Odbudowa była trudna i mozolna. Brakowało pieniędzy na materiały do remontu, brakowało podstawowych narzędzi i maszyn. Wszystko to zabrali ze sobą Niemcy, jeszcze przed zaminowaniem fabryki. Mimo tych problemów „stara załoga” odbudowywała fabrykę. Za swą pracę nie dostawali wynagrodzeń, jedyną zapłatą na jaką mogli liczyć była porcja żywności. Dopiero po wykonaniu pierwszych remontów mostów dostali pierwsze wypłaty.

W roku 1945 fabryka została przejęta przez PKP Warszawa.

W roku 1948 na bazie fabryki Rudzkiego powstało Państwowe Przedsiębiorstwo Robót Kolejowych Nr 7, Zakłady Naprawczo-Wytwórcze Nr 1 w Mińsku Mazowieckim.⁵⁴

Oddział nr 7 istnieje od dnia 11.09.1948. powstał na miejsce byłych warsztatów konstrukcyjnych prowadzonych przez PKP Warszawa.

W dalszym ciągu następowała odbudowa i modernizacja fabryki. Ministerstwo Kolei przydzielało fabryce kredyty, mające pomóc przywrócić fabryce dawną pozycję i świetność. Systematycznie rosła liczba zatrudnionych osób i w roku 1945 pracowało ich już 90.

Zarządzeniem Ministra Kolei fabryka została przydzielona do Państwowego Przedsiębiorstwa Robót Komunikacyjnych Nr 1, Oddział Nr 6 w Mińsku Mazowieckim. Niestety nie ma danych, które określiłyby dokładną datę zmiany nazwy tego przedsiębiorstwa.

Działalność oddziału obejmowała wykonanie usług naprawczo- wytwórczych dla przedsiębiorstw podlegających Centralnemu Zarządowi oraz wykonanie zleceń dla PKP na roboty konstrukcyjne – głównie mosty.⁵⁵

Ponieważ ciągle brakowało pracowników, dyrekcja fabryki szkoliła nowe kadry organizując kursy na tokarzy, frezerów, ślusarzy, spawaczy, modelarzy itd. Szkolono obsadę techniczną „przodowników pracy”. Stale wzrastała liczba zatrudnionych osób i w ciągu 5 lat ich liczba wzrosła ponad 7 krotnie:

- Rok 1944 60 pracowników
- Rok 1945 90 pracowników
- Rok 1946 150 pracowników
- Rok 1947 200 pracowników
- Rok 1948 280 pracowników

⁵³ J. Kolendo, Zarys historii ..., s. 40

⁵⁴ Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku, kat. III/ nr 17

⁵⁵ Analiza ekonomiczna za 1949 r., Opis działalności oddziału nr 7 w Mińsku Mazowieckim, kat II/29a

- Rok 1949 465 pracowników⁵⁶

Odbudowana i zmodernizowana fabryka powróciła na polski powojenny rynek ze starym asortymentem. Jednak z upływem czasu zmuszona była do wprowadzenia w swojej ofercie zmian. Wspomnieć można tylko, iż w ofercie pojawiły się suwnice, wagi wagonowe, a z biegiem czasu zanikła całkowicie produkcja i montaż konstrukcji mostowych, dzięki którym fabryka znana była na całym świecie.⁵⁷

Od 1952 roku zakład należy do Centralnego Zarządu Budowy Maszyn Ciężkich Kotłów i Turbin i nosi nazwę :

FABRYKA URZĄDZEŃ DŹWIGOWYCH PRZEDSIĘBIORSTWO PAŃSTWOWE MIŃSK MAZOWIECKI

Dnia 6 czerwca 1948 roku Minister Przemysłu i Handlu wydał zarządzenie w sprawie objęcia przedsiębiorstwa firmy:

„Towarzystwo Przemysłu Metalowego K. Rudzki i Ska, Spółka Akcyjna w Warszawie – „Fabryka Urządzeń Dźwigowych” – stanowi wyodrębnioną jednostkę gospodarczą, która wykonuje swą działalność w ramach narodowych planów gospodarczych wg zasad pełnego rozrachunku gospodarczego i rozlicza się z budżetem Państwa przez budżet centralny”⁵⁸

Zniszczenia wojenne fabryki mimo upływu kilku lat, cały czas dawały się odczuć. Pracownicy borykali się z brakiem narzędzi i maszyn, które usprawniłyby wykonywanie zamówień i remontów.

Dalsza modernizacja FUD- u pozwoliła na otwarcie nowych wydziałów, dzięki którym wprowadzono do asortymentu fabryki nowe pozycje i usługi. Jednak już nigdy fabryka nie odzyskała pozycji jaką miała przed II wojną światową.

2.2 Organizacja przedsiębiorstwa

Analizując proces nacjonalizacji fabryki, który ze względu na brak danych jest bardzo utrudniony, nie można zapomnieć o prześledzeniu organizacji przedsiębiorstwa przez lata 1945-1960.

Jak było wspomniane, we wcześniejszym podrozdziale, fabryka organizacyjnie ujęta była od momentu wyzwolenia Mińska Mazowieckiego przez Armię Radziecką.

Schemat organizacji przedsiębiorstwa nie zmienił się, od razu po wojnie. Dopiero w czasie odbudowy i modernizacji zakładu i z potrzeby tworzenia nowych działów w fabryce, zaistniała konieczność zmiany w strukturze organizacyjnej zakładu.

W roku 1948 zarządzeniem Ministra Kolei fabryka została przydzielona do Państwowego Przedsiębiorstwa Robót Komunikacyjnych Nr 1, Oddział Nr 7 w Mińsku Mazowieckim.

⁵⁶ Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku, kat. III/ nr 17

⁵⁷ Szerzej o strukturze produkcji w rozdziale III, Struktura produkcji

⁵⁸ J. Kolendo, Zarys historii ..., s.41

Oddział Nr 7 w Mińsku Mazowieckim stworzył schemat organizacyjny przedsiębiorstwa. Zawarte w nim były wszystkie działy fabryki, charakterystyka i zadania każdego z nich. Oddział nr 7 w Mińsku Mazowieckim był jednym z oddziałów PPRK, przedsiębiorstwem kierował dyrektor. Oddział podzielony był na 5 można to nazwać pododdziałów, którymi zarządzali kierownicy. W skład każdego pododdziału wchodziło kilka wydziałów, a te z kolei dzieliły się na działy.

Poniżej został przedstawiony schemat organizacyjny mińskiej fabryki:

SCHEMAT ORGANIZACYJNY PPRK NR 7 W MIŃSKU MAZOWIECKIM:

DYREKTOR ODDZIAŁU

I: Kierownik administracji handlowej oddziału

1. Wydział ogólny

Posiada dział:

- Sekretariat
- Personalny
- Socjalny
- Prawny

2. Wydział materiałowy

Posiada dział:

- Magazyn
- Zakupy
- Gospodarczy
- Transportowy

3. Wydział finansowy:

Posiada dział:

- Ogólno finansowy
- Księgowości
- Wypłat
- Likwidacji rachunków
- Kasa

II: Kierownik wydziału technicznego

4. Wydział planowania:

Posiada dział:

- Planowanie
- Organizacja

- Koszty własne
- Sprawozdania i statystyki
- Inspekcje

5. Wydział projektów

Posiada dział:

- Ogólno techniczny
- Projektów
- Rozbudowy
- Opracowań warsztatowych

III: Kierownik produkcji

6. Produkcja

Posiada dział:

- Kosztorysy
- Mosty
- Mechaniczny
- Kuźnia
- Stolarska
- Wagi wagonowe
- Instalacje

7. Biuro fabrykacji

Posiada dział:

- Obrachunkowe
- Kalkulacja warsztatowa
- Rozdzielcze
- Bezpieczeństwo i higiena pracy
- Współzawodnictwo pracy

IV: Inspektor montażu

8. Wydział montażu:

Posiada dział:

- Sprzętu
- Montażu⁵⁹

Aby w pełni scharakteryzować organizację zakładu z 1948 roku, należy opisać zadania i prawa poszczególnych działów w fabryce. Poniżej przedstawiona zostanie charakterystyka niektórych, może ważniejszych działów w fabryce.

⁵⁹ Schemat organizacyjny PPRK nr 7, A.P. w Otwocku, kat II/ 15, s. 10

Wydział ogólny:

a) *Sekretariat*: kancelaria, korespondencja, ekspedycja, maszyny, archiwum akt, książki kancelaryjne, wykazy zaległości.

b) *Personalny*: sprawy ogólnie osobowe, przyjmowanie i zwalnianie pracowników, umowy zbiorowe, ubezpieczenia społeczne, urlopy, delegacje, przeniesienia, koszty podróży, ryczałty na rozjazdy, kartoteka pracowników, ewidencja przyjętych, zwolnionych, wykaz zarobków, listy obecności.

c) *Socjalny*: współpraca ze Związkami Zawodowymi, współzawodnictwo pracy, regulaminy pracy, zapomogi, kasa pożyczkowo- oszczędnościowa, zaopatrzenie pracowników, stołówki w miejscu pracy, higiena i ochrona zdrowia, ambulatoria, wczasy pracownicze, kolonie letnie.

d) *Prawny*: sprawy organizacyjno- administracyjne, prasowe, regulaminy porządkowe, umowy, ugody, odszkodowania, strona prawna zagadnień podatkowych.

Wydział finansowy:

a) *Ogólnie finansowy*: sporządza plany finansowo- gospodarcze budżetu, rozdział i obsługa kredytów inwestycyjnych i obrotowych, ustalenie harmonogramów finansowych, ustalanie wewnętrznych instrukcji i zarządzeń w sprawach finansowych i buchalteryjnych.

b) *Księgowości*: zamknięcia rachunkowe roczne i okresowe, rachunki odbiorców, rachunki dostawców, rozliczenia podatkowe, koszty materiałowe, koszty osobowe, stałe pośrednie, inwentaryzacja majątku stałego, płynnego, dziennik- główna kartoteka syntetyczna.

c) *Kasy*: wpłaty, wypłaty, operacje czekowe, raporty kasowe,

d) *Wypłat*: akceptacja wypłat, kontrola wypłat pod względem ich zgodności z obowiązującymi planami finansowo- gospodarczymi.

Wydział materiałowy:

a) *Gospodarczy*: zarządzanie nieruchomościami i lokalizacją, opał, światło, telefony. Utrzymanie porządku, bezpieczeństwo ogniowe, zaopatrzenie w zakresie urzędzeń biurowych, materiałów piśmiennych i druków, książki inwentarza biurowego.

b) *Zakupy*: ustalanie planu zapotrzebowania materiałowego, ustalanie najkorzystniejszych źródeł zakupu, .

c) *Magazyn*: dyspozycja tworzenia potrzebnych rezerw materiałowych i likwidacji zbędnych rezerw, dyspozycja nadwyżkami materiałowymi, prowadzenie polityki tworzenia baz materiałowych, ustalanie punktów ich organizacji.

d) *Transportowy*: całokształt spraw transportu, kontrola planowania przez przedsiębiorstwo przewozów własnymi i obcymi środkami transportu i badanie kosztów przewozów. Projektowanie zbiorcze inwestycji w zakresie pojazdów mechanicznych, organizowanie zakupów pojazdów mechanicznych, przydział pojazdów mecha-

nicznych poszczególnym przedsiębiorstwom, ustalanie zasad gospodarki technicznej transportem, wydanie instrukcji o eksploatacji i konserwacji pojazdów, ustalanie norm zużycia materiałów pędnych i smarów oraz zasad obsługi, napraw i gospodarki częściami zamiennymi, zwierzchnia kontrola gospodarki pojazdami mechanicznymi przedsiębiorstw.

Wydział planowania:

a) *Planowania*: opracowanie zbiorcze krótko i długotrwałych planów działalności organizacji i metod działania, ustalenia rocznych programów robót, opracowania zbiorcze i ostateczna redakcja planów finansowych, gospodarczych, inwestycyjnych, produkcyjnych, technicznych, ustalenia rocznych planów zaopatrzenia materiałowego, sprzętowego, sił roboczych.

b) *Sprawozdania i statystyki*: gromadzenie materiałów do planowania i analizy działalności oraz systematyzacja tych materiałów, organizacja, ustalenie jednolitych zasad, koordynacja całokształtu sprawozdawczości, opracowanie formularzy i badanie ich przydatności, zbieranie danych statystycznych, opracowania sprawozdawcze i statystyczne na zewnątrz i dla instytucji planujących i statystycznych.

c) *Inspekcje*: kontrola ustalonych planów pod względem rzeczowym, terminowym, obserwacja i analiza działalności pod względem sprawności organizacyjnej oraz wyników technicznych i gospodarczych, wnioskowanie zmian w planach, metodach działania.

d) *Organizacja*: opracowanie zasad i wytycznych dla organizacji przedsiębiorstwa, robót, usprawnianie metod pracy, racjonalizacja, mechanizacja, uprzemysłowienie, popieranie wynalazczości w dziedzinie usprawniania metod pracy, udoskonalanie sprzętu i oszczędności w materiałach, nadzór nad jakością techniczną, sprawnością organizacyjną i wydajnością pracy.

Biuro fabrykacji:

a) *Bezpieczeństwo i higiena pracy*: sprawy bezpieczeństwa pracy, sprawy higieny pracy, sprawy nieszczęśliwych wypadków przy pracy, współdziałanie z innymi właściwymi instytucjami.

b) *Współzawodnictwo pracy*: organizacja techniczna współzawodnictwa pracy, zagadnienia celowości pracy na 2 i 3 zmiany względem przedłużenia dnia roboczego.

Wydział montażowy:

a) *Sprzęt*: sprawdzenie i ostateczne ustalanie typów sprzętu najbardziej odpowiedniego do wykonania określonych robót, badanie i ustalanie norm wydajności sprzętu mechanicznego, sprawy projektowania nowych urządzeń i stosowania nowych rodzajów sprzętu, instruowanie obsługi sprzętu mechanicznego, opracowanie instrukcji w sprawie eksploatacji, konserwacji i utrzymania sprzętu, ustalanie norm

zużycia i remontu sprzętu, zasady gospodarki częściami zamiennymi.⁶⁰

Za każdym razem, kiedy fabryka przechodziła pod inny zarząd i następowały zmiany nazwy zakładu, wynikały z tego powodu także zmiany organizacyjne przedsiębiorstwa. Jednak zmiany te nie były tak duże, jak te pierwsze po II wojnie światowej z 1948 roku.

Kiedy od 1952 roku zakład przeszedł do Centralnego Zarządu Budowy Maszyn Ciężkich Kotłów i Turbin i zmienił nazwę na Fabryka Urządzeń Dźwigowych Przedsiębiorstwo Państwowe w Mińsku Mazowieckim dyrekcja wprowadziła 12.01.1952 roku nową organizację zakładu.⁶¹

Dyrekcje zakładu stanowili wówczas : inż. Mieczysław Laure, a jego zastępcami byli inż. Stanisław Smaga, ob. Witkowski (imienia niestety nie znam). Główne zmiany organizacyjne polegały na stworzeniu nowych oddziałów lub likwidacji niektórych, z wcześniej istniejących. Zlikwidowano 5 pododdziałów i pozostawiono jedynie 2 na których czele stali zastępcy dyrektora przedsiębiorstwa.⁶²

W nowym schemacie organizacji przedsiębiorstwa nie znajdujemy już działu:

- transportu
- likwidacji rachunku
- współzawodnictwa pracy
- transportu
- suwnic
- i odrębnego działu mostów

Brak w schemacie organizacyjnym działów suwnic i mostów, było dosyć zaskakujące, z uwagi na fakt, iż mosty, a z czasem suwnice były głównym asortymentem fabryki. Właśnie brak wspomnianych działów, bardzo komplikował i hamował właściwą organizację przedsiębiorstwa. Dopiero w roku 1953, zakład utworzył dział suwnic, usprawniło to organizację i przyniosło duże zyski.

Natomiast nowopowstałymi działami były:

1. dział- remontów i konserwacji
2. dział- przygotowanie produkcji
3. dział -organizacja pracy i płacy

Do działów istniejących wcześniej tzn. przed rokiem 1952, dodano nowe sekcje i określono zakres ich obowiązków.

- do działu księgowość dodano- księgowość pozazakładową, materiałową
- do działu kasa dodano sekcje- likwidator, sekcja faktur
- do działu mechanicznego dodano –remont i konserwacja, sekcję energetyczną
- do działu personalnego dodano –sekcję dyscypliny, szkolenia

⁶⁰ Charakterystyka działów PPRK nr 7, A.P. w Otwocku, kat. II/15

⁶¹ Protokoły pokontrolne z 1952 roku, A.P. w Otwocku , kat. II/24

⁶² Schemat organizacyjny opisany jest w aneksie.

Mińska fabryka po II wojnie światowej, odbudowywana i modernizowana, starała się odzyskać pozycję jaką wcześniej, na początku XX wieku udało się jej wypracować. W osiągnięciu tego celu miała pomóc właściwa organizacja zakładu, która pozwalała by w pełni wykorzystać możliwości produkcyjne fabryki. Jednak straty fabryki, z czasów wojny, okazały się bardzo duże i dawały o sobie znać, nawet 10 lat później. Dużą przeszkodą była zła organizacja poszczególnych wydziałów, produkujących asortyment fabryki, przyczyniało się to także do niewykonania założonych planów produkcyjnych, których wynikiem były straty. Główna modernizacja zakładu polegała na

- odbudowie 3 hal warsztatowych
- budowie odlewni
- budowie hali wag wagonowych
- elektryfikacji zakładu
- stworzeniu sieci dróg betonowych na terenie zakładu
- odbudowa budynku mieszkalnego, łaźni, stołówki.⁶³

⁶³ Odbudowa i rozbudowa głównych warsztatów PPRK, A.P. w Otwocku, kat. II/149

Rozdział III

Produkcja

1.1 Struktura produkcji

Bardzo trudne dla mińskiej fabryki okazały się pierwsze lata powojenne. Trzeba było zmodernizować i odbudować fabrykę, tak bardzo zniszczoną bombardowaniami z czasów II wojny światowej. Brak podstawowych obrabiarek, nie ogrzewane hale montażowe, brak wykwalifikowanych pracowników⁶⁴ spowodowały to, iż elementy konstrukcji wyrabiane w fabryce trzeba było montować w wagonach kolejowych w miejscu montażu np. mostu lub wiaduktu.

Po wojnie fabryka uległa gruntownej modernizacji i rozbudowie, zwiększył się jej potencjał produkcyjny. Aby sprostać zadaniom odbudowy zniszczonej działaniami wojennymi gospodarki narodowej, fabryka podjęła w okresie odbudowy kraju produkcję urządzeń i sprzętu dla kolejnictwa i budownictwa.

W wyniku uzyskanych zamówień P.P.R.K. nr 1⁶⁵ wykonało następujące odbudowy i modernizację mostów:

- Płochocin na szlaku Warszawa- Likisz
- Błonie
- Urle na Liwcu ok. Podnieśna
- Muchawka pod Siedlcami
- Warszawa na ul. Radzywińskiej na linii Obwodowej
- Narew
- Pomiechówek w Wkrze na szlaku Warszawa- Ciechanów

Po II wojnie światowej mińska fabryka podjęła się realizacji zamówienia, jakim było budowa systemu centralnego ogrzewania na Dworcu Centralnym w Warszawie.

W 1947 roku w fabryce zostaje uruchomiony wydział wag wagonowych. Na czele tego wydziału stał inż. Sowiński. Wagi trzy i cztero pomostowe wykonywane były według własnych projektów. Produkowane były na potrzeby gospodarki narodowej, i służyły do ważenia zawartości wagonu wraz z wagonem.

Na podstawie zachowanych sprawozdań możemy także prześledzić jak następowało wykonanie wag wagonowych. Przed przystąpieniem do montażu wagi następuje szereg czynności mających na celu dopasowanie wszystkich elementów składowych wagi wagonowej tj.:

Dopasowanie noży do dźwigni nośnej, przenośnej, pasowanie noży pryzmatycznych do dźwigni przenośnych szafki, montowanie przesuwników, montowanie zamka wagowskazu, montowanie segmentów wsporników środkowych, opiłowanie

⁶⁴ Duża część załogi powołana została do Wojska Polskiego, Organów Bezpieczeństwa,- MO i UB, a także na funkcje Pełnomocników Reformy Rolnej itp.

⁶⁵ Mińska fabryka Rudzkiego od 1949 r. nosi nazwę Państwowe Przedsiębiorstwo Robót Komunikacyjnych Nr 1

wieszaków do dźwigni nośnych i zdawczych, itp. Składanie wagi 3-pomostowej(z wcześniej wykonanych elementów) odbywa się następująco:

1. ustawienie wsporników
2. założenie i dopasowanie dźwigni
3. założenie i dopasowanie panewek i wieszaków
4. założenie pomostów i przymocowanie poduszek
5. ułożenie i połączenie na śruby belek fundamentowych

Składanie na placu odbywa się i w zespole.

Następnie odbywa się składanie szafki do wagi 3 pomostowej:

1. rozstawienie wsporników i podstaw
2. wiercenie otworów i przymocowanie ich na śruby
3. dopasowanie dźwigni, panewek i wieszaków
4. ustalenie długości haków
5. doprowadzenie mechanizmu do czułości

montaż wag wagonowych 3 i 4-pomostowych odbywa się przy udziale szeregu osób i są to m.in.:

- monter
- mechanik
- ślusarz
- ślusarz na proste roboty
- skręcacz
- oraz szereg pomocników ⁶⁶

Materiały do produkcji P.P.R.K. nr 1 zamawiało u dostawców, którzy oferowali dany surowiec, materiał czy narzędzia.

Wśród dostawców mińskiej fabryki można wymienić następujące firmy:

- Biuro Sprzedaży Narzędzi – Pruszków
- Biuro Sprzedaży Narzędzi – Warszawa
- Centrum Handlowe Materiałów Budowlanych Warszawa
- Centrum Handlowe Przemysłu Chemicznego Warszawa
- Centrum Handlowe Żeliwa i Stali w Warszawie
- Centr. Przemysłu Metalowego
- Centr. Przemysłu Drzewnego
- Centrum Handlowe Żelaza i Stali Poznań,
- Centrum Handlowe Żelaza i Stali Wrocław
- Centrum Handlowe Żelaza i Stali Będzin
- DOKP Olsztyn
- Przedsiębiorstwo Budowlane Pieców Przemysłowych Oddział Szczecin
- Centrum Handlowo-Techniczne Rzemiosł i Przemysłu Prywatnego Warszawa

⁶⁶ Opis norm na wykonanie wag wagonowych 3 i 4-pomostowych. A.P. w Otwocku, kat. II/22

- Wibrobeton Krzeszowice⁶⁷

Oddział mostowy tworzy także bazę remontową maszyn drogowych i maszyn budowlanych dla C.Z.P.R.K.⁶⁸, który obejmuje całkowity zakres robót dla całej Polski w dziale budownictwa, budowy dróg, regulacji rzek, a dla Biura Elektrycznych Kolei produkuje się sieć trakcyjną. W dalszym ciągu wykonuje się mosty.

Przez pierwsze lata powojenne remonty sprzętu budowlanego napotykały na pewne trudności. Bardzo widoczne było ubogie wyposażenie warsztatów w konieczny sprzęt. Braki sprzętu spowodowane były nie tylko zniszczeniami wojennymi, ale także tym, iż Niemcy w czasie ewakuacji z zakładu wywozili sprzęty i narzędzia. W sprawozdaniu z roku 1951 czytamy:

„(...) Ślusarze- brak stołów na narzędzia, brak narzędzi. Brak wiertarki kolumnowej i stołowej, tokarki. Brak majstrów do napraw.

Zakład posiada korzystne warunki na zorganizowanie napraw sprzętu. Hala dobrze oświetlona, przestronna z wielkimi możliwościami wykorzystania przy właściwej organizacji całości(...)”⁶⁹

Produkcja stale wzrastała, co świadczyło o lepszej sytuacji fabryki, która po II wojnie światowej odbudowywała nie tylko zakład, ale i swoją pozycję w przemyśle metalowym.

Plan produkcyjno-finansowy na rok 1949 zamknął się w kwocie 200 milionów złotych i czytamy w nim (...)” na dzień 30.06.1949 plan przekroczyliśmy o 12%”(…) ⁷⁰

W1953 roku FUD ⁷¹ obok istniejących działów produkcji, tj. odlewni, mechanicznego, konstrukcyjnego, montażowego utworzył dział produkcji suwnic, a następnie żurawi przeladunkowych i stoczniowych jako podstawowego asortymentu produkcji typu maszynowego.

Już w pierwszym roku uruchomienia działu suwnic fabryka uzyskała i zrealizowała kilka dużych zamówień na suwnice i mosty suwnicowe. Zamówienia były na rynek krajowy i były to :

1. Huta Bobrek- 2 sztuki mostów suwnicowych z mechanizmem jazdy(napęd elektryczny) 2 sztuki po 26,5 tony
2. Z.P.A. Kędzierzyn- suwnica ręczna z wózkiem i mechanizmem jazdy, 1 sztuka- 9,6 tony
3. Z.P.A. Kędzierzyn- suwnica o napędzie elektrycznym wraz z wózkiem i mechanizmem jazdy, 1 sztuka – 24,1 tony

⁶⁷ Dostawcy, A.P. w Otwocku, kat. II/ 7,s. 23

⁶⁸ Skrót C.Z.P.R.K. oznacza Centralny Zarząd Przedsiębiorstw Robót Komunikacyjnych

⁶⁹ Sprawozdanie z lustracji Zakładu nr 1 w Mińsku Maz. Z 24, 25, 26, 01, 1951 r., A.P. w Otwocku, kat II/25

⁷⁰ Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949. AP Otwock, kat. III nr 17

⁷¹ Przypomnienie: W 1952 roku zakład należy do Centralnego Zarządu Budowy Maszyn Ciężkich Kotłów i Turbin i nosi nazwę „ Fabryka Urządzeń Dźwigowych” Przedsiębiorstwo Państwowe Mińsk Mazowiecki

4. Z.P.A. Kędzierzyn- suwnica o napędzie elektrycznym z wózkiem i mechanizmem jazdy, 1 sztuka – 36,38 tony⁷²

Wraz ze zmianą profilu produkcji fabryka wypracowała własną technologię i organizację produkcji. Poważną przyczyną hamującą właściwą organizację zakładu i przyspieszenie zakończenia reorganizacji poszczególnych komórek w zakładzie były zmiany na stanowiskach kierowniczych, które przeprowadził Centralny Zarząd, np. w roku 1954 nastąpiły aż dwie zmiany na stanowisku Dyrektora Zakładu.

W analizie ekonomicznej planu produkcyjnego FUD-u za rok 1954 czytamy wykonanie założonego planu. Przedstawia się to następująco:

Konstrukcje stalowe	-w 155,0 %
Osprzęt stalowy	-w 399,1 %
Osprzęt kolorowy	-w 805,0 %
Wagi wagonowe	-w 104,8 %
Usługi przemysłowe	-w 122,8 %
Suwnice w I kwartale	-w 5,7 %
Suwnice w IV kwartale	-w 97,7 % ⁷³

Duży wpływ na tak niskie wykonanie suwnic w I kwartale 1954 roku miało zapewne brak wyodrębnionego wydziału suwnic. W momencie utworzenia odrębnego wydziału, który znacznie usprawnił wykonanie suwnic, w IV kwartale zanotowano już wzrost produkcji suwnic do 97,7%.

Dzięki wprowadzeniu nowych usług i produkcji nowych urządzeń fabryka odbudowywała swoją pozycję na rynku. W poniższej tabeli przedstawiono wzrost produkcji:

Tabela 1

Wielkość produkcji fabryki w latach 1954-1960

ROK	WIELKOŚĆ PRODUKCJI W TONACH
1954	4 331,50
1955	6 171,50
1956	4 510,70
1957	4 028,40
1958	4 114,60
1959	4 692,20
1960	4 965,80

Źródło: J. Kolendo, Zarys historii..., s. 45

Zauważyć można, że w roku 1955 nastąpił znaczny wzrost produkcji fabryki. Wpływ na to, miało wprowadzenie do asortymentu fabryki żurawi(portowych i przeładunkowych). Natomiast przez następne lata(1956-1960) wielkość produkcji

⁷² Sprawozdanie „R”, A.P. w Otwocku, kat. II/ 23

⁷³ Analiza ekonomiczna planu produkcyjnego FUD za 1954 r., AP w Otwocku, kat. II nr 18

utrzymuje się na równomiernym poziomie.

W roku 1954 w asortymencie FUD-u znajdowały się następujące pozycje:

- Odlewy żeliwne na zbyt
- Mosty żeliwne na zbyt
- Konstrukcje budowlane
- Suwnice normalne
- Urządzenia dźwigowo-transportowe
- Mosty suwnicowe luzem
- Wózki suwnicowe luzem
- Osprzęt stalowy, kolorowy
- Części zapasowe
- Wagi wagonowe
- Dodatkowo: montaż wag, remonty zlecone
- Suwnice kompletne: hakowa, magesowa, ręczna, mostowa, bramowa, lejnicza, warsztatowa
- Most przeładunkowy z żurawiem

Po roku 1955 FUD stał się jedynym w kraju producentem portowych żurawi przeładunkowych i żurawi stoczniowych, a jednym z trzech w kraju producentem suwnic.

Podjęcie produkcji w tak ważnej dla gospodarki narodowej gałęzi przemysłu postawiło Fabrykę Urządzeń Dźwigowych w rzędzie przedsiębiorstw przemysłu kluczowego.

Wyroby produkowane przez FUD w asortymencie suwnic to suwnice średniej wielkości o udźwigu 8-32 ton o różnych rozpiętościach (od 8 do 35 metrów) i różnych grupach natężenia pracy, a więc:

1. suwnice z napięciem ręcznym
2. suwnice z napięciem elektryczno-ręcznym
3. suwnice z napędem elektrycznym hakowe
4. suwnice magesowe
5. suwnice lejnicze
6. suwnice chwytakowe
7. suwnice specjalnego przeznaczenia:
 - grabiowe
 - wsadowe
 - trawersowe
8. suwnice do maszyn wyciągowych dla górnictwa

W dalszym ciągu prowadzona była modernizacja zakładu. Duży nacisk położono na udoskonalanie technologii wytwarzania, a także na stworzenie szerszego zaplecza technicznego przez rozbudowę biura konstrukcyjnego, technologicznego, laboratoriów oraz innych które miały by wpływ na lepsze i łatwiejsze wykonywanie asortymentu.

W asortymencie żurawi zakład był producentem wszystkich rodzajów dźwigów używanych do przeładunków w portach morskich i w portach żeglugi śródlądowej, żurawi stoczniowych, przemysłowych, a także żurawi pokładowych, które stanowią udźwignienie jednostek pływających.⁷⁴ Warto dodać, że polskie porty nad Bałtykiem były wyposażone w żurawie z FUD-u.

Dzięki wypracowanemu standardowi i dobrej opinii, fabryka stale miała długą listę odbiorców ich produktów. Były to nie tylko firmy o krajowym zasięgu, ale również zakłady lokalnego przemysłu z Mińska Mazowieckiego i okolic. Były to m.in. następujące firmy:

1. Biuro Elektryfikacji Kolei Państwowych Warszawa
2. Beton Stal Warszawa
3. Centralna Spółdzielnia „Społem” Warszawa
4. DOKP Wrocław
5. DOKP Lublin
6. Dyrekcja Odbudowy Węzła Warszawa
7. Dyrekcja Generalnej Kolei Państwowej Warszawa
8. DOKP Kraków Wydział Drogowy
9. Jednostka Wojskowa Mińsk Mazowiecki
10. Ministerstwo Komunikacji Warszawa
11. Powiatowa Składnica Żłomu
12. Państwowa Odlewnia Żelaza Niekłań⁷⁵

Produkcja suwnic wzrasta bardzo szybko. Z czasem ich wytwórczość wypiera produkcję mostów. Również zła organizacja zaplecza produkcyjnego zakładu miała wpływ na zanik produkcji mostów. Do głównych przyczyn zakończenia produkcji zalicza się:

- brak odpowiedniego parku maszynowego,
- brak pełnego zatrudnienia (brak wykwalifikowanych robotników),
- brak materiałów,
- a być może także pojawienie się konkurencji na rynku.

W roku 1954 w analizach ekonomicznych nie już pozycji „konstrukcje mostowe”. **W asortymencie fabryki konstrukcje mostowe znajdują się po raz ostatni w 1956 roku.**

Od tego momentu Fabryka Urządzeń Dźwigowych przestawia się na produkcję suwnic. Suwnice są prawie jedynym, a z czasem jedynym przedmiotem eksportu. Systematyczny wzrost produkcji suwnic przedstawia poniższa tabela.

⁷⁴ A. Krzewiński, Fabryka Urządzeń Dźwigowych,[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego, Warszawa 1976, s. 432

⁷⁵ Odbiorcy, A.P. w Otwocku, kat. II/7, s.24

Tabela 2**Produkcja suwnic**

Rok	Ilość sztuk	Ilość ton	W ogólnej produkcji zajmuje %	Na 1 suwnicę przypada ton
1954	34	630,67	14,6 %	18,5
1955	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1956	57	838,6	18,6%	14,7
1957	96	2 076,8	51,5%	21,6
1958	143	2 923,7	71,1%	20,4
1959	159	3 410,6	73,1%	21,4
1960	144	3 620,9	70,9%	25,1

Źródło: J. Kolendo, Zarys historii ..., s.47

Tylko w ciągu 6 lat produkcja suwnic zwiększyła się ponad czterokrotnie, zwiększyła się również ilość wytworzonych ton ponad pięciokrotnie. Oznaczać by to mogło iż Fabryka Urządzeń Dźwigowych dostawała dużo zamówień na swoje produkty. Fabryka produkuje coraz większe suwnice, w roku 1954 na jedną suwnicę zużywa się ponad 18 ton, a w kolejnych latach wartość ta wzrasta i w 1960 roku osiąga poziom 25,1 tony na jedną suwnicę. Wzrost jest znaczny.

Dzięki dobrej jakości surowców, starannemu wykonaniu, produkowane urządzenia i maszyny mogły być eksploatowane w wielu krajach Europy, Ameryki i Azji. Możliwe było to poprzez dopasowanie materiałów, wykorzystanych przy produkcji, do różnych warunków klimatycznych danego kraju.

Zanotowano również zmniejszenie strat zakładu „na brakach i reklamacjach zewnętrznych”. W 1958 roku straty wynosiły ok. 3% a w latach kolejnych wskaźnik ten uległ zmniejszeniu. Pozwoliło to fabryce na obniżkę kosztów związanych z naprawą reklamacji i uzupełnianiu braków w maszynach i urządzeniach.

W latach następnych struktura produkcji prawie się nie zmieniła. W dalszym ciągu zakład specjalizuje się w produkcji urządzeń dźwigowo-transportowych, oferując szeroką gamę tych urządzeń dla potrzeb przemysłu i gospodarki.

3.2 Rynek zbytu

Po odbudowaniu zniszczeń wojennych fabryka starała się wprowadzić ponownie na rynek krajowy swoje produkty. Tak jak przed wojną były to konstrukcje stalowe (mosty, wiadukty) oraz nowe produkcje: suwnice, żurawie, wagi wagonowe i inne.

Przez pierwsze lata powojenne fabryka swoje wyroby przeznaczała wyłącznie na rynek krajowy. Produkowane urządzenia i sprzęty kolejowe przeznaczone były na odbudowę i modernizację linii kolejowych w całej Polsce, a także na budowę i

odbudowę mostów.

Biuro konstrukcyjne z kierownikiem działu, którym był Aureliusz Chróścielewski, a następnie inż. Smaga, projektowało wiele mostów. W latach powojennych były to z reguły mosty na polskich rzekach : Wiśle, Odrze i wielu innych mniejszych. Niestety produkcja mostów, która niegdyś była wizytówką mińskiej fabryki, została wyparta przez nowy asortyment jakim były suwnice i żurawie. Większość polskich portów morskich wyposażona była w żurawie zaprojektowane i wyprodukowane w mińskiej fabryce.

Przez 12 lat (od 1945 do 1957) FUD w swoje wyroby zaopatrywał rynek krajowy. **Dopiero w roku 1957 rozpoczął się eksport.**

FUD produkuje urządzenia i maszyny przystosowane do różnych warunków klimatycznych, co pozwoliło to na wykorzystanie ich w wielu krajach całego świata. Początkowo głównymi przedmiotami eksportu były suwnice, wózki suwnicowe. Ilość eksportowanego asortymentu mińskiej fabryki obrazuje poniższa tabela:

Tabela 3

**Wielkość produkcji eksportowej
(suwnice, wózki suwnicowe, dźwigi, części zamienne)**

ROK	Wielkość produkcji w tonach	% ogólnej produkcji rocznej
1957	457,0	11,3%
1958	998,0	24,3%
1959	190,8	4,1%
1960	885,0	11,8%

Źródło: J. Kolendo, Zarys... , s. 48

Po przeanalizowaniu tabeli możemy zauważyć, ciągły wzrost produkcji eksportowej Fabryki Urządzeń Dźwigowych. Widzimy także wahania wielkości produkcji, gdzie duży wzrost zanotowany został w 1958 roku. Przypuszczać możemy, że związane mogło to być dużym popytem na asortyment FUD-u.

Należy także porównać rynek krajowy i zagraniczny. Jak już było wspomina-
ne, do roku 1956 w asortymencie fabryki znajdowały się jeszcze konstrukcje stalowe natomiast później wyparte zostały przez suwnice. Dostępne były one nie tylko na rynku zagranicznym, ale także na rynku krajowym. Bardzo duży procent produkcji suwnic był przeznaczony na rynek krajowy, pozostała część była eksportowana. Najmniej suwnic eksportowano w 1959 r., bo tylko 5,6% całej produkcji.

Tabela 4**Produkcja suwnic na rynek krajowy i na eksport**

Rok	Procent produkcji dla kraju	Procent produkcji na zbyty za granicą
1954	100,0	0
1955	brak danych	0
1956	100,0	0
1957	84,5	15,5
1958	65,9	34,1
1959	94,4	5,6
1960	83,5	16,5

Źródło: J. Kolendo, Zarys historii..., s. 49

Poszczególne urządzenia dźwigowo-transportowe oraz takie jak części składowe wyposażenia kompletnych obiektów przemysłowych, FUD eksportuje m.in. do następujących krajów:

- Albania, Bułgaria,
- Chiny, Czechosłowacja,
- Egipt, Ekwador,
- Ghana, Grecja,
- Indonezja, Irak,
- Iran, Indie,
- Jugosławia, Kuba,
- Koreańska Republika Ludowo Demokratyczna, Maroko,
- Mongolia, NRD,
- Pakistan, Rumunia,
- Sri Lanka, Turcja,
- Wietnamska Republika Demokratyczna, Węgry,
- ZSRR⁷⁶

W latach 1957-1960 głównym przedmiotem eksportu mińskiej fabryki były suwnice. Eksportuje się je głównie do: **Ghany, Kuby, Indii, Indonezji, ZSRR**.

Niestety brak danych z tamtego okresu nie pozwala określić jaki procent produkcji oraz asortyment eksportowany był do konkretnego kraju.

Produkcja suwnic nie utrzymywała się na równomiernym poziomie. Rok 1958 okazał się rokiem, w którym wyprodukowano największą ilość (sztuk) suwnic. Natomiast w latach następnych ilość ton wyprodukowanych suwnic uległa znacznemu wzrostowi (przyp. na wyprodukowanie 1 suwnicy zużywano niekiedy do 25 ton surowca).

⁷⁶ A. Krzewiński, „Fabryka Urządzeń Dźwigowych”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s.433

Tabela 5**Produkcja eksportowa suwnic**

Rok	Liczba sztuk	Ilość ton	% w produkcji eksportowej
1957	26	322,0	70,5
1958	59	998,0	100,0
1959	20	190,8	100,0
1960	32	606,1	68,5

Źródło: J. Kolendo, Zarys..., 48

W latach kolejnych Fabryka Urządzeń Dźwigowych w dalszym ciągu eksportowała urządzenia dźwigowo-transportowe na wszystkie kontynenty. A dzięki dobrym technologiom i surowcom, z których były produkowane, urządzenia mińskiej fabryki były znane i cenione.

Rozdział IV

Pracownicy

4.1 Kierownictwo i kadra inżynierska

Po długich działaniach wojennych, kiedy ziemie polskie zostały spustoszone i ekonomicznie wyeksploatowane przez hitlerowców, rodząca się młoda władza ludowa musiała powoli odbudowywać zniszczenia. Poważne zniszczenie przemysłu, brak kapitałów na jego odbudowę, oraz konieczność uruchomienia produkcji dla walczących na froncie umocniły w społeczeństwie opinii, że państwo powinno zarządzać przemysłem. Nawet robotnicy fabryczni, w sposób zorganizowany (tworzenie komitetów fabrycznych) starali się zabezpieczyć zakłady przed zniszczeniem i kradzieżą mienia fabrycznego. Nie wszystkie fabryki zdołano uratować przed zniszczeniem. Mińska fabryka Rudzkiego i wiele innych zostało zrabowanych i zniszczonych przez okupanta. W momencie wyzwolenia robotnicy samorzutnie przystępowali do pracy nad uruchomieniem produkcji.

W momencie wyzwolenia Mińska Mazowieckiego robotnicy z inżynierami i dyrektorem fabryki przystąpili do jej ponownego uruchomienia. Dzięki posiadanemu wykształceniu i znajomości metod produkcji inżynierowie wraz z robotnikami rozpoczęli pracę.

Brak dokumentów z okresu powojennego nie pozwala na dokładne scharakteryzowanie kierownictwa i kadry inżynierskiej lat 1945-1960.

Z uzyskanych materiałów wiemy, iż pierwszym powojennym dyrektorem zakładu był inż. Stanisław Smaga.⁷⁷ W czasie okupacji hitlerowskiej pracował w kierownictwie fabryki jako jedyny Polak.

W momencie opuszczenia przez Niemców Mińska Mazowieckiego, do odbudowy zniszczeń w fabryce przystąpił inż. Stanisław Smaga i kilkudziesięciu robotników i pracowników umysłowych, którzy przeżyli okupację hitlerowską. Trudne warunki produkcji, powojenne braki materiałów i podstawowego sprzętu, nie zniechęciły dyrektora do dalszej odbudowy a nawet modernizacji zakładu.

W 1951 roku na stanowisku dyrektora zasiadał inż. Mieczysław Laure⁷⁸. Niestety brak danych nie pozwala na ustalenie dokładnej daty, kiedy został on dyrektorem tego przedsiębiorstwa. Dyrektorem mógł zostać już około roku 1948, kiedy to fabryka zmieniła swoją nazwę i strukturę organizacyjną.⁷⁹ Był on dyrektorem fabryki, w momencie kiedy borykała się ona nadal z trudnościami w postaci wyposażenia warsztatów w konieczny sprzęt.

⁷⁷ J. Kolendo, *Zarys historii...*, Warszawa 1965, s. 39

⁷⁸ Protokół z kontroli w okresie od 15-29 lutego 1952 roku, A.P. w Otwocku kat. II/24

⁷⁹ Przypomnienie- w 1948 roku następuje zmiana nazwy fabryki Z PPRK nr 7, Zakłady Naprawczo- Wytwórcze nr 1 na PPRK nr 6

W rok później, kiedy nastąpiła zmiana nazwy i schematu organizacyjnego fabryki, na stanowisku dyrektora FUD-u znów zasiadł

- Inż. Mieczysław Laure⁸⁰

A jego zastępcami zostali:

- Inż. Stanisław Smaga
- Ob. Witkowski⁸¹

Fundusz płac dyrektora przedsiębiorstwa był najwyższy w zakładzie. Brak jest dokładnych danych, które pozwoliłyby prześledzić wysokość pensji w latach 1945-1960. Wiemy natomiast, że w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu fabryki, jej załoga, a także dyrekcja nie dostawała pensji. Dopiero po zrealizowaniu pierwszych zamówień, pracownicy i dyrekcja mogła liczyć na pensje. W sprawozdaniu z okresu 22.07.1944-22.07.1949 czytamy:

*(...) zarobki w 1944 - 900 złotych , obecnie (1949 r) – 16.400 złotych(...)*⁸²

Mowa jest tutaj o zarobkach pracowników fizycznych, jednak na podstawie tego sprawozdania domyślać się możemy, że w okresie od 1944-1949 zarobki dyrektora zakładu przewyższały zarobki pracowników fizycznych od sześciu do dziesięciu razy.

W powojennym okresie, Polska borykała się z problemem zaopatrzenia ludności w żywność. Bardzo szybko wzrastały ceny artykułów żywnościowych. W roku 1947 ceny wolnorynkowe podstawowych artykułów spożywczych, za 1 kg, kształtowały się następująco:

• Chleb żytni	40 zł
• Mąka pszenna	83 zł
• Mięso wieprzowe z kością	265 zł
• Słonia	322 zł
• Masło osełkowe	624 zł ⁸³

Po przeanalizowaniu zarobków dyrektora z obowiązującymi w owym czasie cenami, zauważyć można, iż wysokość płac dyrektora, pozwalały mu na zakup tych artykułów żywnościowych.

W latach pięćdziesiątych zarobki dyrektora kształtowały się na poziomie 4000 do 5000 tysięcy złotych⁸⁴. Dziwić może fakt, takiej różnicy wysokości zarobków między rokiem 1949 a latami pięćdziesiątymi. Powodem takiej różnicy było przeprowadzenie w Polsce Ludowej w latach 1945- 1950 aż siedmiu reform walutowych (z czego 6 przeprowadzono w latach 1944-1945) .⁸⁵

⁸⁰ Protokoły pokontrolne z okresu od 01.01.1951-12.01.1952 r. , A.P. w Otwocku, kat. II/ 24

⁸¹ ibidem

⁸² Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku, kat. II/17

⁸³ A. Jezierski, B. Petz, Historia Gospodarcza Polski Ludowej 1944-1975. Warszawa 1980, s. 71

⁸⁴ Sprawozdania GUS w latach 1957 i 1958, A.P. w Otwocku, kat. III

⁸⁵ J. Kaliński, Z. Landau, Gospodarka Polski Ludowej 1944-1955, Warszawa 1986, s. 142-144

Kadra inżynierska fabryki również miała wpływ na rozwój fabryki. Doświadczenia zawodowe i znajomość nowych technik konstruktorskich i produkcyjnych pozwoliły na wprowadzenie do oferty przedsiębiorstwa nowego asortymentu.

Z braku danych o imionach i nazwiskach nie będzie można wymienić wszystkich pracowników inżynierskich mińskiej fabryki. W nielicznych dokumentach zakładowych zachowały się nazwiska niektórych (z lat 1945-1960) i byli to :

1. inż. Aureliusz Chróścielewski
2. inż. Filipkowski
3. inż. Antoni Sowiński
4. inż. J. Lutosławski
5. inż. Eugeniusz Kierych
6. inż. Juffy
7. inż. Stanisław Smaga
8. inż. Jabłoński
9. inż. Zdzisław Frelak
10. inż. Sołtyński
11. inż. Pszenicki
12. inż. Czerniewski
13. inż. Pawluk
14. inż. Zenczykowski
15. inż. H. Jasiński⁸⁶

Inżynierowie wraz z technikami zaliczani byli do grupy pracowników inżyniersko-technicznych. Pierwszymi inżynierami pracującymi od momentu zakończenia działań wojennych w fabryce byli: inż. A. Chróścielewski, S. Smaga, H. Jasiński.

Inż. Aureliusz Chróścielewski (mowa o nim była w rozdziałach wcześniejszych) był kierownikiem działu konstrukcji, natomiast inż. H. Jasiński był szefem produkcji.

Inżynierowie zatrudniani byli w miarę postępu odbudowy i modernizacji mińskiej fabryki.

Inżynierowie zatrudniani byli na stanowiskach:

- głównego energetyka,
- kierownika wydziału produkcyjnego,
- na stanowisku mistrza,
- szefa produkcji,
- głównego konstruktora,
- głównego technologa,
- na stanowiskach konstruktorów i technologów.

Niestety brak jest dokładnych danych opisujących stan liczebny zatrudnionych w fabryce inżynierów w latach 1945-1950.

W latach 1951-1953 po zakończonej modernizacji zakładu fabryka zatrudniała około

⁸⁶ Akta fabryczne FUD, A.P. w Otwocku, kat. II i kat. III

6 inżynierów. Tak jak w latach poprzednich byli to absolwenci wyższych uczelni technicznych głównie Politechnik np. z Politechniki Łódzkiej.

Poniższa tabela zobrazuje nam stan zatrudnienia grupy inżynieryjno-technicznej z wyszczególnieniem inżynierów.

Tabela 1

Stan zatrudnienia inżynierów

Rok	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
pracownicy							
Prac.inż.-tech	88	94	107	128	118	123	127
Inżynierowie	8	8	14	11	11	11	20
Technicy	18	17	29	28	25	26	29

Źródło: Analizy ekonomiczne FUD, A.P. w Otwocku, kat. III

Jak widzimy grupa inżynieryjno - techniczna była dosyć liczna. Natomiast liczba inżynierów i techników posiadający dyplomy inżynierów i techników jest nie duża, ale w każdym roku ulegała zmianom. Pozostała liczba pracowników tej grupy to osoby bez specjalności wyuczonych, posiadający mniejszą lub większą praktykę w wykonywanych przez nich czynnościach zawodowych o przeciętnym średnim wykształceniu. Aby podnieść jeszcze ich kwalifikacje koniecznością było prowadzenie kursów doszkalających w zakresie zagadnień wchodzących w zakres prowadzonych przez nich komórek, a szczególnie z zagadnień ekonomicznych i prawnych.

Do pełnego obrazu kadry inżynierskiej brakuje nam struktury płac. Zarobki grupy pracowników inżynieryjnych należały do wysokich, ze względu na stanowiska jakie zajmowali. W wysokości zarobków zajmowali oni bezpośrednie miejsca po dyrekcji zakładu. Nie jestem w stanie określić dokładnie wysokość zarobków na konkretnym stanowisku. Można to odnieść wyłącznie do całej grupy.

Brak jest także dokumentów, które zawierały by wysokość zarobków inżynierów w latach 1945-1950. W roku 1951 wysokość zarobków grupy inżynierów kształtowała się na poziomie 1157,19 zł.⁸⁷

W latach kolejnych wysokość zarobków także ulegała zmianom. Największy skok w wysokości płacy nastąpił w roku 1957. Główną przyczyną był wzrost produkcji zakładu w tym roku. W latach następnych wysokość płacy ulega regularnym wzrostom. Sprzyjało temu dobra sytuacja finansowa fabryki oraz zbyt na produkowany przez fabrykę asortyment.

⁸⁷ Protokół z kontroli w okresie od 15 do 29 lutego 1952, A.P. w Otwocku, kat. II/24

Tabela 2**Wysokość zarobków inżynierów.**

Rok	Wysokość pensji
1954	1289,41
1955	1439,17
1956	1771,42
1957	1907,84
1958	2082,92
1959	2224,50
1960	2293,60

Źródło: Analizy ekonomiczne z lat 1954-1960, A.P. w Otwocku, kat. III

Za każde wykonanie założonego planu produkcyjnego, tak jak pracownicy fizyczni i administracyjno- biurowi, tak i inżynierowie dostawali premię. Do tego dochodziły także przydziały na węgiel czy dodatki za pracę w nadgodzinach.

Ścisła współpraca inżynierów z grupą pracowników fizycznych pozwoliła wprowadzić do produkcji wiele nowych maszyn i urządzeń np. wagi wagonowe, żurawie portowe. Inżynierowie dzięki posiadanym wiadomościom usprawniali produkcję w fabryce.

4.2 Robotnicy

W związku z rozwojem produkcji przemysłowej oraz w wyniku reform społeczno – gospodarczych nastąpiły istotne zmiany w strukturze zawodowej ludności Polski. Zlikwidowane zostały niektóre warstwy burżuazji (np. właściciele folwarków oraz wielcy i średni kapitaliści) natomiast znacznie wzrosła liczebnie klasa robotnicza.⁸⁸

Podstawowymi grupami społecznymi w Polsce stali się robotnicy, rolnicy oraz inteligencja pracująca. Wzrósł znacznie udział robotników wielkiego i średniego przemysłu, zmniejszył się natomiast udział pracujących w drobnych warsztatach, rzemieślników oraz drobnych kupców.

W takiej fabryce jaką była dawna fabryka Rudzkiego, główną rolę odgrywali zwykli ludzie, robotnicy, którzy swą ofiarną pracą przyczyniali się do wzrostu znaczenia fabryki na rynku krajowym i zagranicznym.

W momencie kiedy fabryka zaczęła pracować jeszcze w 1944 roku, do jej odbudowy przystąpili pracownicy „ze starej obsady”. Czyli osoby zatrudnione jeszcze przed II Wojną Światową. Stan zatrudnienia w fabryce na ten moment wynosił 60 pracowników.

⁸⁸ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, Historia Gospodarcza Polski XIX i XX wieku, Warszawa 1966, s. 497

W okresie Polski Ludowej władza komunistyczna wygłaszała hasła mające przede wszystkim klasę robotniczą zachęcić do pracy na rzecz „wspólnej Polski Ludowej” Popularne były hasła np. „Rodacy do pracy”, oraz to, że dzięki pracy będą mieli lepsze życie. Załoga P.P.R.K. nr 7 wydała uchwałę, w której pisano:

My pracownicy P.P.R.K. Oddział 7 w Mińsku Mazowieckim zebrani na zebraniu ogólnym w dniu 2 lipca b.r. po zapoznaniu się ze szczegółowym planem produkcji na miesiąc lipiec b.r. rozumiejąc doniosłość 5-tej rocznicy P. K. W. N.-u i solidaryzując się z klasą robotniczą całej Polski Ludowej postanawiamy przyspieszyć wykonanie planu miesięcznego przez przedterminowe wykonanie zaplanowanych działań(...)

(...) przez wykonanie przedterminowo powyższych zobowiązań przyspieszymy odbudowę Polski Ludowej, wzmocnimy siły pokoju i postępu na świecie i polepszymy dobrobyt klasy pracującej ⁸⁹

Współzawodnictwo pracy bardzo popularne we wszystkich gałęziach gospodarki komunistycznej Polski, również zakorzeniło się w mińskiej fabryce. Z upływem czasu do współzawodnictwa pracy przystępowało coraz więcej osób. W roku 1949 dyrekcja musiała propagować współzawodnictwo. Ówczesny dyrektor Zakładu mówił :

*(...) musimy propagować współzawodnictwo pracy i nowatorstwo, aby robotnicy zrozumieli, że to jest droga do wykonania planu i polepszenia bytu (...)*⁹⁰

Na dzień 22.07.1949 rok w fabryce 40 % załogi przystąpiło do współzawodnictwa pracy i było 17 przodowników pracy i nowatorów. W sprawozdaniu z narady produkcyjnej czytamy:

(...) ob. Ozimek – nawiązując do referatu był zdania ,że nagrody dla zwycięzców we współzawodnictwie rozbałamucają tylko robotników, ci co nagród nie otrzymali mówią „ DOSTAŁEŚ TO RÓB”

ob. Izbrecht – uważa ,że współzawodnictwo powinno objąć większą ilość pracowników, że należy zwracać większą uwagę na jakość wykonania(...) ⁹¹

Podkreślono również fakt, iż robotnicy bali się, że po wykonaniu większej normy nie będą mieli za to zapłacone. Była to wina przede wszystkim kierownictwa, które nie uświadamiało robotnikom na czym polega współzawodnictwo i jakie korzyści mogą wypłynąć z udziału w nim.

⁸⁹ Uchwała pracowników P.P.R.K. nr 7, A.P. w Otwocku kat II/ 17, s. 13

⁹⁰ Protokoły wew. z narad produkcyjnych 1949 r., A.P. w Otwocku kat. II/17

⁹¹ ibidem

W fabryce zarówno w dziale administracyjno - biurowym i wszystkich działach produkcji zatrudnieni byli zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Liczba kobiet była zawsze znacznie mniejsza od liczby zatrudnionych mężczyzn.

Kobiety pracowały nie tylko w administracji, ale również na produkcji. Z uzyskanych danych archiwalnych zakładu wiadomo, iż kobiety zatrudnione były jako sprzątaczkę na wydziałach produkcyjnych i pomocniczych oraz jako dźwigowe, malarze rdzeniarze. W każdym roku było ich około 50 w działach administracyjno - biurowych i około 50 na produkcji. W administracji kobiety zajmowały głównie posady sekretarek, maszynistek, telefonistek, księgowych i referentek. Liczba zatrudnionych kobiet w fabryce utrzymywała się przeważnie na równomiernym poziomie.

Stale rozwijająca się fabryka zwiększała liczbę zatrudnionych osób, wynikało to z wprowadzania na rynki nowego asortymentu, wymagającego większej liczby osób pracujących przy realizacji zamówień na nowe towary.

W poniższej tabeli przedstawiony został stan zatrudnienia w latach 1945-1949.

Tabela 2

Stan zatrudnienia w latach 1945-1949

Rok	Liczba zatrudnionych osób
1945	90 pracowników
1946	150 pracowników
1947	200 pracowników
1948	280 pracowników
1949	465 pracowników

Źródło: Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku, kat. III/17

Analizując tabelę widzimy, ciągły wzrost liczby zatrudnionych osób w fabryce. W ciągu 5 lat ich liczba wzrosła ponad pięciokrotnie. Daje to nam obraz fabryki odbudowującej się po olbrzymich zniszczeniach wojennych, i fabryki stale rozwijającej, potrzebującej ludzi do pracy.

Lata pięćdziesiąte XX wieku również charakteryzują się wzrostem zatrudnienia w fabryce. Wprowadzając do asortymentu nowe maszyny czy urządzenia, dyrekcja fabryki nie mogła pozwolić sobie na braki kadrowe. Przy produkcji i montażu np. suwnic nie brało udziału 1 czy 2 osoby, ale dziesiątki osób, ściśle ze sobą współpracujących.

Brak odpowiedniej liczby robotników, naraził by fabrykę na znaczne opóźnienia i dezorganizację pracy.

Brak dokumentów i analiz z okresu 4 lat tzn. z lat 1950-1953, nie pozwala na odtworzenie liczby pracowników zakładu w tym okresie. Dopiero pełna dokumentacja na ten temat pojawia się w roku 1954, i od tego momentu możemy odtworzyć stan zatrudnienia w poszczególnych latach.

Tabela 3**Stan zatrudnienia z podziałem na grupy pracownicze**

	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Ogół	820	843	850	870	809	850	849
Fizyczni	652	629	605	667	637	627	664
Administracyjno biurowi	76	73	73	73	64	59	58
Kobiety	57	59	47	52	50	46	53
Młodociani	49	Brak danych	30	22	8	14	Brak danych

Źródło: Analizy ekonomiczne za lata 1954-1960, A.P. w Otwocku, kat. III

Na rok 1954 nie został wykonany plan zatrudnienia, który miał wynosić 690 pracowników fizycznych. Przyczyna takiego stanu wynikała z niedostatecznego przygotowania produkcji pod względem dokumentacji i materiałów. Przygotowanie to często nie wystarczało na pełne zatrudnienie faktycznego stanu robotników i zdarzały się wypadki. A wobec niedostatecznego przygotowania produkcji nie można było zatrudnić robotników, w takiej ilości jaką zakładał plan produkcyjny. Natomiast liczba zatrudnionych pracowników umysłowych pokrywała się z założonym planem produkcyjnym.⁹²

Rok 1955 również jak poprzedni 1954 nie wykonał planowego stanu zatrudnienia, w którym zaplanowano 650 pracowników fizycznych. Odczuwano brak pracowników, którzy są podstawowymi przy wykonywaniu asortymentu fabryki np. suwnic. A przyczynami, które doprowadziły do niewykonania założonego planu zatrudnienia, były takie same jak w roku poprzednim, czyli niedostateczne przygotowanie produkcji pod względem dokumentacji i materiałów, braku wyprzedzenia w przygotowaniu, a w związku z tym koniecznością przenoszenia robotników do innych działów produkcyjnych. W kategorii pracowników umysłowych plan zatrudnienia został wykonany według założeń.⁹³

Analiza ekonomiczna za rok 1956 wykazuje także brak wykonania założonego planu zatrudnienia pracowników. Był to rok, w którym było zatrudnionych najmniej pracowników fizycznych. Przyczyny są te same jak w latach poprzednich czyli złe przygotowanie produkcyjne. I tak jak w latach poprzednich plan zatrudnienia pracowników umysłowych został wykonany w całości.⁹⁴

⁹² Analiza ekonomiczna za rok 1954, A.P. w Otwocku kat III/461s. 30

⁹³ Analiza ekonomiczna za rok 1955, A.P. w Otwocku kat. III/ 465, s. 28

⁹⁴ Analiza ekonomiczna za rok 1956, A.P. w Otwocku kat. III/ 469, s. 21

Analizy za rok 1957 i 1958 także odnotowały niewykonanie planów zatrudnienia pracowników fizycznych. Główne przyczyny tego stanu to: mniejsze potrzeby na niektóre zawody, z powodu trudności w naborze pracowników, mino zgłoszenia zapotrzebowania

w Urzędzie Zatrudnienia, duża fluktuacja⁹⁵ związana z lepszymi zarobkami w innych Zakładach. Zatrudnienie w kategorii pracowników umysłowych zostało wykonane zarówno w roku 1957 jak i w roku 1958.⁹⁶

Rok 1959 i 1960 w analizach ekonomicznych wykazał wykonanie a nawet przekroczenie założonych planów. Przekroczenie stanu zatrudnienia było przeprowadzone w celu nadrobienia niedoborów w produkcji towarowej. Tak jak w latach poprzednich plan zatrudnienia w grupie pracowników umysłowych został wykonany.⁹⁷

Struktura wiekowa zatrudnionych osób w fabryce była bardzo różna. Zatrudnionych było dużo ludzi młodych, którzy zdobywali praktykę zawodową (uczniowie), ale byli również ludzie którzy byli w zakładzie fabrycznej jeszcze przed II Wojną Światową.

Poniższa tabela pomoże zobrazować strukturę wiekową załogi w roku 1957 i w roku 1959. Tabela wykazuje liczbę zatrudnionych kobiet i mężczyzn, z wyszczególnieniem lat ich urodzenia przez co będziemy mogli dzięki temu określić wiek załogi fabrycznej. Przedstawiona tabela obejmuje pracowników fizycznych i umysłowych.

Tabela 2

STRUKTURA WIEKOWA PRACOWNIKÓW

ROK 1957			ROK 1959		
Rok urodzenia	Mężczyźni	Kobiety	Rok urodzenia	Mężczyźni	Kobiety
1942	-	-	1942	2	2
1941	-	1	1941	18	2
1940	14	3	1940	24	2
1939	16	4	1939	19	12
1938	22	25	1938-1936	44	3
1937	27	10	1935	41	17
1932-1936	125	23	1934-1931	127	1
1927-1931	153	11	1930	32	29
1917-1926	170	6	1929-1921	180	-

⁹⁵ Fluktuacja-ruchliwość pracownicza, szczególny typ ruchliwości społecznej, oznaczający zmianę położenia jednostki w przestrzeni lub w strukturze społecznej. W wyniku zmiany miejsca pracy (płynność lub fluktuacja kadr), zmiany pozycji zawodowej (awans lub degradacja), dojazdów do pracy (migracja wahadłowa) Najczęstszymi przyczynami ruchliwości pracowniczej są procesy biologiczne (np. starzenie się społeczeństw, choroby), powody społeczne (np. służba wojskowa, podjęcie nauki) oraz względy subiektywne.

⁹⁶ Analiza ekonomiczna za rok 1957 i 1958, A.P. w Otwocku kat III/ 474 s. 22, kat. III/477 s. 26

⁹⁷ Analiza ekonomiczna za rok 1959 i 1960, A.P. w Otwocku kat. III/489 s. 22 , kat. III/ 486,s. 26

1908-1916	140	-	1920	9	17
1903-1907	54	3	1919-1911	100	3
1902	7	1	1910	18	11
1898-1901	33	2	1909-1906	43	1
1897	7	-	1905	11	1
1893-1896	24	-	1904	11	-
1892	3		1903-1901	23	2
1891	28		1900	10	-
i wcześniej			1899	7	-
			1898-1896	15	-
			1895	3	-
			1894	3	-
			1893	2	-
			i wcześniej		

Źródło: Sprawozdania GUS 1957-1959, A.P. w Otwocku kat. III/449

Widzimy, iż najliczniejszą grupą pracowniczą, była grupa mężczyzn urodzonych w latach 1917-1929. Były to osoby mające wówczas po 30-40 lat, a więc będące w sile wieku, mające przygotowanie i doświadczenie zawodowe. To właśnie te osoby tworzyły trzon produkcji zakładowej. Zajmowali miejsca techników, majstrów i inżynierów. Ale wśród nich byli i zwykli robotnicy, którzy nie skończyli szkół, a dzięki dobremu przygotowaniu mogli pracować w fabryce. Wśród zatrudnionych kobiet przeważały kobiety młode w wieku 20-30 lat i nieco młodsze, było ich około 60 (co stanowiło 58% ogółu zatrudnionych kobiet). Pozostała liczba kobiet to pracownice w wieku 40-50 lat.

Wspomnieć należy także o młodocianych pracownikach i uczniach mińskiej fabryki. Zatrudniani byli oni głównie na wydziałach mechanicznych. I przeważnie co roku zatrudnionych było ich około 30, dopiero około roku 1959 ich liczba spada i wynosi zaledwie 8 młodych pracowników, a w latach późniejszych brak już jest danych o młodocianych pracownikach fabryki.

W protokole wewnętrznym fabryki z roku 1949 czytamy:

*(...) za dużo młodych ludzi na fabryce, trzeba pomyśleć o fachowcach, gdyż młodych ludzi nie ma komu szkolić z braku fachowców (...)*⁹⁸

Opisując pracowników, stan zatrudnienia, strukturę wiekową należy pamiętać o także o scharakteryzowaniu funduszu płac, czyli ile otrzymywali robotnicy za swą, czasem bardzo, ciężką pracę.

W momencie kiedy fabryka, jeszcze w czasie trwania wojny, rozpoczęła swą pracę, jej robotnicy nie otrzymywali żadnej płacy za wykonywaną pracę. Jedyną za-

⁹⁸ Protokoły wew. z narad produkcyjnych 1949, w A.P. w Otwocku kat II/ 17

płatą na jaką mogli liczyć była wydzielana racja żywności. Dopiero z czasem, kiedy fabryka wykonała kilka zamówień, pojawiły się fundusze na wypłaty dla załogi. W 1944 r załoga otrzymywała wynagrodzenie w wysokości 900 złotych miesięcznie. Natomiast na dzień 22.07.1949 zarobki wynosiły już 16 400 złotych za miesiąc⁹⁹. Niestety nie można określić dokładnie, wysokość wynagrodzenia dyrekcji i wysokości wynagrodzenia robotnika.

Wiemy, że płaca robotnika była znacznie mniejsza od pracowników umysłowych czy dyrekcji przedsiębiorstwa.

W latach pięćdziesiątych następował ciągły wzrost płac, związane to było z lepszą pozycją przedsiębiorstwa, z zakończonym procesem odbudowy i modernizacji fabryki. Wysokość płacy pracowników fizycznych i pracowników umysłowych znacznie się różniła. Poniższa tabela zobrazuje nam jak kształtowały się zarobki w 1951 roku.

Tabela 3

Przeciętna płaca(planowanie i wykonanie)

Rodzaj pracowników	Przeciętne płace		
	Planowane	Wykonane	%
Robotnicy produkcyjni	575	624,46	108,0
Robotnicy gospodarczy			153,0
Strażnicy	377	576,45	
Uczniowie			
Prac. administracyjni	436	417,57	95,0
Robotnicy inwestycyjni	222	157,90	70,0
Prac.inż.-tech. inwestycyjni	779	781,33	100,25
	592	710,12	119,0
		1170,91	
	1110		105,0

Źródło: Protokół z kontroli w okresie od 15 do 29 II 1952r. A.P. w Otwocku, kat II/24

Analizując tabelę płac z rok 1951 zauważamy przekroczenie przeciętnej płacy o 53% w grupie robotników gospodarczych. W protokole czytamy:

*(...) przekroczenie przeciętnej płacy o 53 % w grupie robotników gospodarczych nastąpiło w skutek istnienia w tej grupie 3 kierowców samochodowych , zarabiających do 1 800 złotych, ich pomocników zarobkujących do 1000 złotych miesięcznie (...)*¹⁰⁰

⁹⁹ Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku , kat. III/ nr 17

¹⁰⁰ Protokół z kontroli w okresie od 15 do 29 II 1952r. A.P. w Otwocku kat II/24

W grupie pracowników inwestycyjnych przekroczenie o 19 %, nastąpiło w skutek włączania do tej grupy, robotników z grupy produkcyjnej. Zatrudniano ich dorywczo i płacono za roboczo godzinę- koszt robocizny. Wysokość średniej płacy zwiększała z każdym rokiem.

W roku 1952 i 1953 przeciętne zarobki utrzymywały na równomiernym poziomie. Średnia płaca robotnika wynosiła około 1100 złotych miesięcznie. Za 1 roboczo godzinę robotnik otrzymywał około 5,10 zł

Wraz ze wzrostem produkcji rosną także płace co opisuje poniższa tabela:

Tabela 4

ŚREDNIE PŁACE MIESIĘCZNE

ROK	Pracownicy fizyczni	Personel administracyjno-biurowy
1954	974 zł.	941,75 zł.
1955	1026,7 zł.	1095,75 zł.
1956	1113 zł.	1306,5 zł.
1957	1495,6 zł.	1356,2 zł.
1958	1540,2 zł.	1337,5 zł.
1959	1677,2 zł.	1417,92 zł.
1960	1703,9 zł.	1464,17 zł.

Źródło: Analizy ekonomiczne za lata 1954-1960, A.P. w Otwocku kat. III 461,465,469,474,477,481,489.

Wraz z lepszą pozycją fabryki na rynku krajowym, dużym zbytem poprawia się płaca pracowników fizycznych i administracyjno- biurowych Fabryki Urządzeń Dźwigowych. Największy skok w płacach nastąpił w roku 1957 i zbiegł się z początkiem produkcji eksportowej fabryki. Przez następne lata podwyżki utrzymują się na równomiernym poziomie i średnio wynoszą 100 złotych w skali roku.

Z uzyskanych dokumentów możemy odtworzyć strukturę zarobków brutto i ilość pracowników pobierających daną płacę (z podziałem na kobiety i mężczyzn):

Tabela 5

Zarobki brutto:

Zarobki brutto	Mężczyźni	Kobiety	Razem
501-600 zł	2	5	7
601-700	3	6	9
701-800	1	4	5
801-900	10	8	18
901-1000	38	4	42
1001-1100	42	8	50
1101-1200	28	3	31
1201-1300	18	3	21

1301-1400	25	-	25
1401-1500	27	-	27
1501-1600	28	-	28
1601-1700	39	-	39
1701-1800	29	-	29
1801-1900	38	-	38
1901-2000	21	-	21
2001-2200	45	-	45
2201-2500	40	-	40
2501-3000	28	-	28
3001-3500	8	-	8
3501-4000	3	-	3
4001-4500	-	-	-
4501-5000	1	-	1

Źródło: Analizy GUS za rok 1959, A.P. w Otwocku kat. III/ 54

Tabela nr 5 obrazuje nam bardzo dużą rozpiętość zarobków pracowników fabryki w 1959 roku. Ujęte są tutaj zarobki zarówno inżynierów, techników, działu administracji biurowej jak i pracowników fizycznych. Widzimy ich bardzo dużą rozpiętość. Największą płacę otrzymywał dyrektor przedsiębiorstwa, odpowiednio mniej kierownicy oddziałów, inżynierzy, technicy i pozostali pracownicy. Wysokość płac zależała także od stażu pracy, i od zajmowanego stanowiska. Osoby zajmujące to samo stanowisko, mogły mieć inne pensje, ze względu na posiadane kwalifikacje i doświadczenie zawodowe. Po ciężkich czasach II wojny światowej Polska borykała z problemami braku artykułów żywnościowych. Ceny podstawowych artykułów były bardzo wysokie (wykaz przedstawiony w dziale o kadrze inżynierskiej), natomiast płaca zwykłego robotnika nie należała do wysokich. Kiedy załoga fabryki Rudzkiego przystąpiła do odbudowy fabryki i otrzymywała 900 złotych pensji, ceny wolnorynkowe, w 1944, podstawowych artykułów spożywczych za kilogram kształtowały się następująco:

Chleb razowy	12,000 zł
Mąka pszenna	32,80
Groch	26,20
Masło	245,000
Mleko	15,65 za litr
Słonina	174,000
Kartofle	3,45 ¹⁰¹

Jak widzimy ceny były bardzo wysokie, i niektórzy robotnicy, musieli żyć bardzo skromnie. W latach następnych ceny artykułów stale rosły, ale także zamieniała się wysokość płacy robotników.

¹⁰¹ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, Historia Gospodarcza Polski XIX i XX w., Warszawa 1966, s. 405

Dzięki ciężkiej pracy, wykonaniu założonych planów produkcyjnych, godzinom nadliczbowym, każdy pracownik oprócz płacy podstawowej mógł dostać premię, przydział na węgiel, czy dodatek za pracę w nadgodzinach. Wysokość premii zależała od zajmowanego stanowiska, rodzaju wykonywanej pracy, a przede wszystkim od wysokości przekroczenia planu produkcyjnego na dany okres. Do tego dochodziły, wcześniej wspomniane, nagrody za udział we współzawodnictwie pracy i dla przodowników pracy.¹⁰²

Każdy pracownik fabryki mógł ubiegać się o przyznanie zaliczki na poczet późniejszych zarobków. Składał wtedy stosowne pismo, z prośbą o przyznanie zaliczki. Pracownicy mogli się także starać o przyznanie deputatu na węgiel. Niestety brak jest materiałów, które pozwoliłyby określić komu i jaka ilość była przyznawana.

Dla uzyskania pełnego obrazu robotników mińskiego przedsiębiorstwa należy prześledzić zatrudnienie według zawodów.

Od momentu zakończenia wojny fabryka zaczęła pracować, zatrudniała nowych robotników, specjalizujących się w produkcji i montażu nowego asortymentu fabryki. Z czasem niektóre stanowiska pracy, zanikały wskutek zaprzestania produkcji. Tak jak się to stało w przypadku zaprzestania produkcji mostów.

Niekiedy te osoby były zatrudniane, po przeszkoleniu, na innych stanowiskach, otrzymując nowe obowiązki. W przypadku kiedy, stan zatrudnienia nie pozwalał na zatrudnienie pracowników z zlikwidowanego działu, zwalniano te osoby.

Fabryka dzieliła pracowników fizycznych na grupę pracowników bezpośrednio – produkcyjnych (będący przy produkcji najbliższej) oraz grupę pracowników pośrednio – produkcyjnych. W wyniku częstych braków zatrudnienia dla robotników pośrednio – produkcyjnych zakład nie posiadał ściśle określonej ilości stanowisk dla tej grupy.

W fabryce określona jest podstawowa grupa zawodów. Ale oprócz tej grupy istnieją jeszcze inne zawody, które ściśle współpracują z grupą zawodów podstawowych. Do nazwijmy to, drugiej grupy zalicza się: mechaników, dźwigowych, malarzy, pracowników transportu czy sprzątaczy. Do zawodów podstawowych zalicza się prace na następujących stanowiskach i urządzeniach:

- Strugarki	- Wiertarki
- Trasowanie	- Znaczenie
- Składowanie	- Malowanie
- Nitowanie	- Krany
- Gwinciarki	- Młoty
- Spawanie	- Meslowanie
- Tokarki	- Piły
- Szlifierki	- Wytaczarki
- Ślusarze	- Kowale
- Modelarnia	- Odlewnia

¹⁰² Analizy ekonomiczne FUD, A.P. w Otwocku, kat. III

- Nożyce
- Hartowanie
- Czyszczenie
- Przebijarki
- Prostowanie
- Dłutowanie¹⁰³

Ilość osób zatrudnionych pracowników na poszczególnych stanowiskach była określona. W przypadku braku robotników na danym stanowisku, wyznaczane były osoby z innych działów.

Zdarzało się również, iż z braku np. tokarzy o odpowiednich kwalifikacjach i jednocześnie braku odpowiednich maszyn, tak jak to miało miejsce w roku 1954, dochodziło do niewykonania planu produkcyjnego. W latach następnych zakład także odnotował braki ślusarzy, a także składaczy, spawaczy i innych. Tego rodzaju braki, ujemnie wpływały na wykonanie planów, na poszczególnych działach trzeba było zaniżyć normy, co prowadziło do obniżenia płacy w stosunku do innych stanowisk. Aby wykonać założenia planu- inni robotnicy o specjalnościach, których brakowało, w ciągu roku przepracowali ponad 300 godzin nadliczbowych.

Trudne warunki pierwszego po wojnie okresu produkcji i brak maszyn zmusiły nową dyrekcję zakładu do szkolenia nowej kadry pracowniczej.

Dyrekcja organizowała kursy tokarzy, frezerów, ślusarzy i spawaczy itp. Szkolono personel techniczny – przyszłych przodowników pracy i techników. W latach późniejszych, kiedy odnotowano niskie kwalifikacje robotników, organizowano kursy w celu podniesienia kwalifikacji tychże robotników. W roku 1954 zorganizowano 3 miesięczny kurs tokarzy i frezerów. Jednak bezpośrednio po kursie nie mogli oni, pracować z taką wydajnością, która zapewniła by wykonanie planu.

Istniała jeszcze możliwość zatrudnienia w Zakładzie, wykwalifikowanych robotników spoza Mińska Mazowieckiego i powiatu. Jednak ze względu na brak mieszkań, których domagali się zgłaszający robotnicy, z równoczesnym przystąpieniem do pracy, ta ewentualność nie wchodziła w rachubę.

Zgłaszający się do pracy w fabryce to przeważnie robotnicy niewykwalifikowani lub o niskich kwalifikacjach, pochodzący z terenu miasta. W większości byli to robotnicy z terenów okolicznych wsi położonych dalej od miasta. Czasem, byli to ludzie, którzy nie posiadali pełnego podstawowego wykształcenia, a po przyuczeniu się do pracy, nie kiedy odchodzili do innych zakładów na terenie Mińska lub Warszawy. W analizie ekonomicznej za rok 1960 znajdujemy informacje, iż największą trudnością do pokonania jest sprawa uzupełnienia kwalifikacji przez pracowników fizycznych z zakresie 7-miu klas. I czytamy w niej :

(...) pragniemy nadmienić, że w naszym zakładzie pracują pracownicy dojeżdżający ze wsi (odległej do 7 kilometrów), nie posiadający jednocześnie ukończonej szkoły podstawowej, a pracują na stanowiskach takich jak: transport, pomoc magazynu itp.

¹⁰³ Na podstawie analiz ekonomicznych FUD-u., A.P. w Otwocku kat. III

*W wyniku przeprowadzonych rozmów pracownicy ci tłumaczą się trudnościami w uzupełnieniu kwalifikacji, w uczęszczaniu do szkoły, która nie zawsze znajduje się w tej samej wsi, w której zamieszkują (...)*¹⁰⁴

I zgodnie z obowiązkiem dokształcania się robotnicy uzupełniali kwalifikacje :

1. w zakresie 7 klas
2. w zakresie szkoły średniej

Brak robotników ,o dużych a nawet wysokich kwalifikacjach zawodowych, dyrekcja przedsiębiorstwa tłumaczy, między innymi, brakiem zainteresowania załogi podnoszeniem kwalifikacji oraz niedostatecznym prowadzeniem szkoleń wewnątrz-zakładowych. Do tego dochodzi także sprawa osób z niepełnym wykształceniem podstawowym, którzy nie uczęszczali na kursy zawodowe z powodu braku wiadomości i obawą przed egzaminem. W analizie ekonomicznej za 1954 rok czytamy:

*(...) szkolenie wewnątrzzakładowe nie uwzględniło wszystkich istotnych potrzeb Zakładu w zawodach podstawowych dla produkcji wykonywanej w Zakładzie i nie szkolono robotników w odpowiednim czasie. Szkolenie rozpoczynano wtedy dopiero kiedy ujawniał się niedobór robotników wykwalifikowanych w pewnych zawodach(...)*¹⁰⁵

Za taki stan rzeczy, odpowiedzialny jest nie tylko dyrektor zakładu, ale i także kierownicy poszczególnych wydziałów. Każdego roku zakład posiadał plan szkolenia kadr. Przeprowadzano szkolenia pracowników z dziedziny:

- Wyuczenie zawodu
- Kursy specjalizujące
- Kursy Bezpieczeństwa i Higieny Pracy
- Kursy techniczne
- Kursy czytania rysunków technicznych
- Kursy suwnicowych
- Szkolenie praktyczne młodocianych
- Przyuczenie do pracy dorosłych

Ponad to, fabryka zatrudniała młodocianych pracowników i uczniów. Młodociani, których liczba została podana wyżej, zatrudniani byli głównie na wydziale mechanicznym, oraz jako personel pomocniczy. Brali oni udział w kursach, a po ich ukończeniu „mogli przysporzyć fabryce fachowców”¹⁰⁶. Fabryka prowadziła nabór pracowników, także ze szkół średnich z Mińska i okolic. Przyjęci ze szkół to absolwenci Zasadniczej Szkoły Metalowej w Mińsku Mazowieckim.¹⁰⁷ Przeważnie byli

¹⁰⁴ Analiza ekonomiczna za rok 1960, A.P. w Otwocku kat III/ 489

¹⁰⁵ Analiza ekonomiczna za 1954 r , A.P. w Otwocku, kat. III/ 461

¹⁰⁶ Protokoły wewnętrzne z narad produkcyjnych 1949, A.P. w Otwocku, kat. II/17

¹⁰⁷ Analiza ekonomiczna za rok 1954, A.P. w Otwocku kat. III/461

to ślusarze, którzy zostawali robotnikami wykwalifikowanymi po przepracowaniu pewnego okresu czasu a zakładzie.

W roku 1960 fabryka zawarła umowę o praktykę produkcyjną z Technikum Mechanicznym w Siedlcach. Na staż wakacyjny zatrudnieni byli studenci Politechniki Łódzkiej.

Aby zapewnić właściwą opiekę nad praktykantami kierownictwo zakładu wyznaczyło do tego celu zakładowego kierownika praktyk. Niestety nie ma danych kto i jak długo sprawował tę posadę.

W aktach fabrycznych znaleźć można informację o przydziałach mieszkaniowych dla pracowników przedsiębiorstwa. Pracownik, który chciał dostać mieszkanie z przydziału, składał do dyrekcji podanie o taki przydział. W roku 1956 nakazy otrzymało 46 rodzin.¹⁰⁸ W latach kolejnych zakład również przydzielał lokale mieszkalne swoim pracownikom.

W Fabryce Urządzeń Dźwigowych istniała komórka wynalazczości pracowniczej.¹⁰⁹ Wpływały do niej wnioski racjonalizatorskie pracowników fabryki.

Zgłoszone projekty były opiniowane przez przedstawiciela technicznego a rozpatrywane przez Komisję Wynalazczości. Ze 106 projektów zgłoszonych w roku 1955, 63 wprowadzono do produkcji. W tym także roku zanotowano oszczędności rzędu 341 202 złotych. W roku 1959 do komórki wynalazczości wpłynęło 24 wnioski racjonalizatorskie, z czego załatwiono 1.

Rok później wpłynęło 42 wnioski, z czego przyjęto 17, odrzucono 15, a 11 zostało do rozpatrzenia na rok 1961. Jak widać bardzo mały był wskaźnik wykonania projektów. Wpływ na to wywierało przewlekłe załatwianie projektów racjonalizatorskich w działach opracowujących te projekty jak dział głównego technologa. Do tego dochodziło także brak dostatecznego zainteresowania ruchem racjonalizatorskim kierownictwa zakładu.

W analizie ekonomicznej z roku 1960 czytamy:

*(...) Mimo, że ruch racjonalizatorski nieco wzrósł należy w dalszym ciągu dążyć do pobudzenia na Zakładzie życia technicznego zakładowego koła SIMP oraz Klubu Techniki i Racjonalizacji, co wpłynie jeszcze bardziej na spopularyzowanie tego ruchu, a co w efekcie da większe korzyści dla Zakładu (...)*¹¹⁰

4.3 Związki zawodowe i organizacje polityczne

Po wojnie Mińsk Mazowiecki znajdował się w granicach województwa warszawskiego i należał do Pepeerowskiego Okręgu Warszawa Prawa – Podmiejska. Okręg Warszawa Prawa –Podmiejska wchodził w skład I Obwodu Warszawskiego

¹⁰⁸ Analiza ekonomiczna za rok 1956, A.P. w Otwocku kat. III/469

¹⁰⁹ Analizy ekonomiczne z lat 1955-1960, A. P. w Otwocku, kat. III

¹¹⁰ Analiza ekonomiczna z roku 1960, A.P. w Otwocku, kat. III 489, s. 123

PPR i bezpośrednio podlegał Komitetowi Centralnemu.¹¹¹

Okręg obejmował tereny, gdzie nie było większych zakładów przemysłowych i większych skupisk klasy robotniczej. Jednak były takie zakłady przemysłowe jak: Fabryka Rudzkiego w Mińsku, Huta Szkła w Wołominie, cegielnie w okolicach Marek. Skupiały one robotników o wysokiej świadomości politycznej.

Równocześnie z budową własnej sieci organizacyjnej, Polska Partia Robotnicza dążąc do jak najszerzego dotarcia do terenu klasy robotniczej, przystąpiła do budowy jednolitych związków zawodowych.¹¹² Związki zawodowe odgrywały dużą rolę w uruchamianiu zniszczonych zakładów przemysłowych i budowie aparatu władzy ludowej. Związki zawodowe w powiecie Mińsk Mazowiecki powstały już pod koniec października 1944 roku i liczyły około dwóch tysięcy członków.¹¹³

W celu przyspieszenia realizacji dekretu o reformie rolnej powołano wojewódzkich i powiatowych pełnomocników reformy rolnej, którzy mieli podporządkowane sobie, urzędy ziemskie. Równocześnie z powołaniem pełnomocników, przystąpiono, zgodnie z instrukcją Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej, do tworzenia brygad robotniczych, które wyjeżdżały na wieś udzielając chłopom pomocy w podziale majątków obszarniczych i łamały opór¹¹⁴. Najszerzej takie brygady robotnicze rozbudowane były w powiecie mińskim. Brygady wyjeżdżały z Fabryki Rudzkiego. W skład brygady wchodziłi pepeerowcy, pepeesowcy, ludowcy, ZWMowcy¹¹⁵, oficerowie wojska polskiego, miernicy z urzędów ziemskich i milicjanci.

Na terenie Mińska organizowano spotkania wszystkich członków partii, omawiano sytuację polityczną oraz dotychczasowe osiągnięcia partii na terenie miasta i powiatu. 24. 09. 1948 Plenum miejskiego komitetu PPR wydało rezolucję, w której czytamy:

(...) dolożymy wszelkich starań, aby masy partyjne wychować w duchu bojowym marksizmu i leninizmu, który będzie nas prowadził po niezwykłej drodze do socjalizmu, do wielkiej sprawiedliwości społecznej(...)

*(...) będziemy uświadamiać masy, że dzięki Związkowi Radzieckiemu i wielkiej rewolucji na gruzach kapitalizmu powstała I i II Polska niepodległa. Rzeczpospolita powstała dzięki dużej ofiarności Związku Radzieckiego i jego wysiłku w walce z hitleryzmem. Dzięki dużej pomocy Związku Radzieckiego możemy szybko odbudować tak zniszczony nasz kraj(...)*¹¹⁶

¹¹¹ B. Syzdek „Sesja w Mińsku Mazowieckim 1962”, [w] PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1942-1948, Warszawa 1962, s. 232.

¹¹² Z. Hemmerling, Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej, [w] Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu, Warszawa 1975, s. 237

¹¹³ B. Syzdek, op. cit. s. 265

¹¹⁴ Z. Hemmerling, Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej, [w] Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu, Warszawa 1975, s.250

¹¹⁵ ZWM- Związek Walki Młodych

¹¹⁶ Rezolucja –Plenum Miejskiego Komitetu PPR łącznie z Sekretarzem Kół Miejskich Mińska Mazowieckiego, Komitet Powiatowy PPR w Mińsku Maz. 1944-1948, A.P. w Otwocku, syg.65

W mińskiej fabryce , którą uruchomiono dzięki ofiarnej pracy robotników, w przeciągu kilku tygodni od wyzwolenia miasta większość załogi była członkami związków zawodowych. Z powodu istnienia bardzo małej ilości materiałów na temat politycznego życia zakładu, nie możliwe jest dokładne poznanie istniejących związków zawodowych i organizacji politycznych. Na podstawie istniejących dokumentów postaram się scharakteryzować życie partyjne pracowników . W sprawozdaniu fabrycznym z roku 1949 czytamy:

*(...) obecnie pracuje 460 członków Załogi Fabrycznej w tym P.Z.P.R. 187 , Związek Młodzieży Polskiej 107 członków. Wszyscy pracownicy są członkami Związku Budowlanego(...)*¹¹⁷

Główną organizacją partyjną w fabryce była Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR. Jej szeregi stale rosły i od roku 1949 , kiedy to liczyła 187 członków(co stanowiło około 40% całej załogi fabrycznej) zwiększa się i na początku roku 1960, liczba członków wynosi około 200. Praca POP oparta jest na wytycznych Komitetu Centralnego Partii.

Raz w miesiącu w fabryce odbywały się zebrania członków PZPR. Na nich poruszano bardzo różne tematy, omawiano sytuacje polityczną w kraju i na świecie, czy takie sprawy jak czytanie prasy partyjnej jaką były gazety: GŁOS LUDU, TRYBUNA WOLNOŚCI, CHŁOPSKIE DROGI. W protokole z 43 zebrania koła PZPR czytamy:

*(...) nasza partia jest postępową, dlatego wszyscy członkowie muszą czytać prasę i móc przez to innym kolegom pracy tłumaczyć dużo zmian dla klasy pracującej (...)*¹¹⁸

Dyrekcja fabryki omawiając osiągnięcia pierwszych 5 lat powojennych tak mówiła do robotników fabryki:

*(...) widzimy przyszłość fabryki w wyższej formie gospodarki socjalistycznej, do tego jest potrzebna silna świadomość klasowa i zawodowa członków naszej fabryki, entuzjazm i tylko wspólnym wysiłkiem budujemy przyszłość Polski Socjalistycznej, w której właściwe miejsce musi zająć fabryka(...)*¹¹⁹

¹¹⁷ Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku kat. II/17

¹¹⁸ Protokół z 43 zebrania koła przy fabryce K. Rudzki-9.05.1946, PPR Komitet Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, A.P. w Otwocku , sygn. 31

¹¹⁹ ibidem

W fabryce prowadzono propagandę, aby pozyskać nowych członków. Dążono do tego, aby cała załga fabryczna była zjednoczona w kole PZPR przy fabryce. Uważano, że tylko partia pozwoli godnie pracować i godnie żyć:

*(...) musimy być zorganizowani w Partii robotniczej, nie dla kariery, nie dla korzyści materialnych, a tylko dla bronięcia swoich praw robotniczych przez Polskę- (...)*¹²⁰

Władza Ludowa chcąc zachęcić robotników do dalszej ofiarnej pracy mówiła:

*(...) fabryki stały się waszą własnością. Zostały spełnione odwieczne dążenia klasy robotniczej. Wywłaszczenie kapitalistów stało się głównym czynnikiem umocnienia władzy i stworzenia warunków dla socjalistycznego kierunku rozwoju Polski(...)*¹²¹

Właśnie w tym okresie obowiązkiem każdego robotnika, powinien stać się udział we współzawodnictwie pracy. Każdy zakład przemysłowy winien szczerzyć się jak największą liczbą przodowników pracy, o którzy swą ciężką pracą przyczynili by się do umacniania Polski Ludowej. W aktach fabrycznych zachowały się wzmianki na temat podnoszenia norm wykonawczych na danym stanowisku. Z takim podaniem występował, do dyrekcji i kierownictwa zakładu, na naradzie produkcyjnej dany pracownik, wraz z kierownikiem działu w którym pracował. W ten sposób mógł znaleźć się w czołówce przodowników pracy.

Z Podstawową Organizacją Partyjną w mińskiej fabryce ściśle współpracował Zakładowy Związek Młodzieży Socjalistycznej. Członkami ZZMS byli ludzie młodzi, którzy niekiedy zaczynali dopiero pracę. W przyszłości członkowie ZZMS zasilali szeregi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Dużą rolę w Fabryce Urządzeń Dźwigowych odgrywały Związki Zawodowe Metalowców, reprezentowane przez Plenum Rady Zakładowej.¹²² W skład rady zakładowej wchodziło 15 towarzyszy. Za zadania Rady Zakładowej uważano: mobilizację klasy robotniczej do wypełniania zadań planu 3 letniego oraz współdziałanie nad podniesieniem wydajności pracy, lepszej organizacji pracy i ulepszeń technicznych przez co będzie można uzyskać maximum wydajności.¹²³ Sądono także, iż:

(...) Rady Zakładowe winny konsekwentnie dążyć do ciągłej poprawy bytu klasy robotniczej, w oparciu o systematyczny wzrost wydajności i przekroczenie pla-

¹²⁰ Protokół z 33 zebrania koła przy fabryce K. Rudzki, PPR Komitet Powiatowy w Mińsku Mazowieckim, A.P. w Otwocku, sygn. 31

¹²¹ B. Syzdek „Sesja w Mińsku Mazowieckim 1962”, [w] PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1942-1948, Warszawa 1962, s. 269

¹²² J. Kolendo, Zarys historii..., Warszawa 1965, s. 53

¹²³ Uchwała Centralnej Komisji Zw. Zawodowych z dnia 25.09.1947, Komitet Powiatowy PPR w Mińsku Mazowieckim A.P. w Otwocku, sygn.65, s.35

*nu oraz przez troskliwą opiekę w usuwaniu bolączek robotnika w każdym zakładzie pracy(...)*¹²⁴

18 grudnia 1956 roku na zebraniu wszystkich pracowników FUD-u, w myśl ustawy z dnia 19 listopada 1956 roku, powołano do życia Radę Robotniczą (czyli organ samorządu robotniczego).¹²⁵ Pierwszym przewodniczącym Rady Robotniczej był ob. Bolesław Cuske- ówczesny kierownik wydziału montażu suwnic.

Oprócz wyżej wymienionych organizacji, w FUD- ie działały także takie organizacje jak:

- SIMP - Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich
- TPPR - Towarzystwo Przyjaźni Polsko Radzieckiej- organizowało imprezy propagandowe
- Liga Kobiet

W miejsce zlikwidowanego Związku Młodzieży Polskiej powstał w 1957 roku Związek Młodzieży Socjalistycznej, którego działalność związkową określał statut. ZMS reprezentowany był przez Zarząd Zakładowy ZMS.

¹²⁴ ibidem

¹²⁵ ibidem, s. 53

Rozdział V

Wkład Zakładu w rozwój miasta

5.1 Inwestycje na rzecz miasta

Dzieje Mińska Mazowieckiego sięgają wieku XIV i związane są z osadnictwem północnych obszarów ziemi czerskiej. Mińsk Mazowiecki jest jednym z najstarszych miast na wschodnim Mazowszu. Przywilej lokacyjny i prawa miejskie otrzymał 29 maja 1421 roku z nadania księcia mazowieckiego Janusz I Starszego. Była to jedna z pierwszych lokacji prywatnego miasta na Mazowszu, na mocy której rycerz Jan z Gościeńczyca herbu Prus Trzeci uzyskał zezwolenie założenia gminy miejskiej na prawie chełmińskim.¹²⁶

W XVII i XVIII wieku miasto przeżyło upadek gospodarczy. Przeszło w ręce wielu szlacheckich rodzin. Po utracie niepodległości przez Polskę, Mińsk znajdował się w zaborze austriackim, natomiast od roku 1815 w zaborze rosyjskim. W 1868 roku władze zaborcze zmieniły nazwę miasta na Nowomińsk, aby odróżnić to miasto od Mińska na Białorusi.¹²⁷

W XIX wieku dzięki przebudowie traktu brzeskiego i powstaniu linii kolejowej Warszawa –Terespol miasto przeżyło okres ożywienia gospodarczego. Wtedy, w południowej jego części powstała filia Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Machin i Odlewów K. Rudzki i Spółka. Fabryka ta zyskała międzynarodowe znaczenie dzięki budowie pierwszych w Europie mostów drogowych o konstrukcji spawanej.

Fabryka Rudzkiego na stałe weszła w krajobraz Mińska Mazowieckiego pod koniec XIX wieku. Kiedy od początku XX wieku źródłem utrzymania ludności stał się głównie handel i rzemiosło, fabryka dała zatrudnienie dużej liczbie mieszkańców miasta i okolicznych wsi i całego powiatu. Nawet osoba mająca nie ukończoną szkołę podstawową, mogła podnosić swoje kwalifikacje na kursach organizowanych przez fabrykę. Natomiast miasto zdobywało wykwalifikowanych robotników i rzemieślników.

Była to największa fabryka na terenie miasta, kolejne miejsca po niej zajmowały :

- Zakład Przemysłu Metalowego
- Fabryka Fogelnesta (fabryka nakryć stołowych).

Ponieważ nie zachowały się materiały i dokumenty, opisujące rolę Zakładu w rozwoju i odbudowie miasta, trudno będzie to dokładnie scharakteryzować. Jednak

¹²⁶ T. Lalik, „Mińsk Mazowiecki w Polsce Przedrozbiorowej”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 15-17.

¹²⁷ S. Ciąćka, Mińsk w latach 1795-1918,[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 165-167

pomocą w opisie inwestycji poniesionych przez fabrykę na rzecz miasta, posłużyły nieznacznych rozmiarów zachowane akta fabryczne i wzmianki w monografiach miasta.

W okresie okupacji hitlerowskiej miasto nie poniosło dużych strat materialnych. Poniosła je natomiast miejscowa ludność, głównie w wyniku eksterminacji Żydów. Po wojnie Mińsk stał się ważnym ośrodkiem administracyjnym, przemysłowym i handlowym. Wybudowano nowe zakłady przemysłowe, a istniejące wcześniej zmodernizowano i rozbudowano.

Fabryka Rudzkiego w okresie wojny ucierpiała najbardziej ze wszystkich zakładów przemysłowych Mińska. Jeszcze po wyzwoleniu miasta, kiedy front znajdował się pod Warszawą, fabryka była nadal ostrzeliwana z dział dalekosiężnych.

Po zakończeniu działań wojennych na terenie Mińska, Urząd Wojewódzki Warszawski swoim zarządzeniem, nałożył na gminy obowiązek opieki nad zakładami przemysłowymi (w tym także nad fabryką Rudzkiego), znajdującymi się na jej terenie. Opiekę nad tymi zakładami miała sprawować Milicja Obywatelska. Chodziło głównie o zabezpieczenie budynków zakładowych przed dalszym rozkradzeniem maszyn, urządzeń i budynków¹²⁸.

Chociaż fabryka Rudzkiego była poważnie zniszczona, to posiadała jeszcze kilka maszyn i urządzeń, które po małym remoncie mogły być dalej wykorzystywane do produkcji.

Oczywiście najważniejszym zadaniem była sprawa odbudowy i uruchomienia fabryki. Niezwykłą ofiarność wykazali robotnicy fabryki, którzy natychmiast po wyzwoleniu przystąpili do ratowania tego, co można było jeszcze uratować. Naprawiali też tory kolejowe i przystąpili do odbudowy mostu na rzece Srebrnej w Mińsku.¹²⁹

Pierwszy most na tej rzece był prowizoryczny. Ale dzięki odbudowie tego mostu, mogły ruszyć pociągi na trasie Warszawa - Terespol. Z czasem w miarę poprawy sytuacji fabryki, został przez nią wybudowany nowy żelazny most na rzece Srebrnej.

Ponieważ po wojnie duża część załogi zginęła, lub powołana została do różnych organizacji politycznych czy Wojska Polskiego, fabryka narzekała na braki kadrowe. Aby poprawić zatrudnienie w fabryce postanowiono pobudować szkołę zakładową.¹³⁰ Szkoła ta swoim zasięgiem objęła nie tylko mieszkańców miasta, okolicznych wsi, ale także cały powiat.

Szkolić tam miano tokarzy, frezerów, ślusarzy, spawaczy, cały personel techniczny. Absolwenci tej szkoły zatrudniani byli w fabryce już jako wykwalifikowani pracownicy, zdarzało się również, że ci absolwenci kończąc szkołę fabryczną zatrudniali się w fabrykach warszawskich, lub w jej bliskich okolicach.

¹²⁸ Akta Mińska Mazowieckiego, Wydział Przemysłu i Handlu, A.P. w Otwocku, kat. VII/558

¹²⁹ K. Rykowska, „Powstanie i organizacja władzy ludowej”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976, s. 229

¹³⁰ Sprawozdanie z okresu 22.07.1944-22.07.1949, A.P. w Otwocku, kat II/ 17

W działaniach wojennych bardzo ucierpiał budynek 7- klasowej Publicznej Szkoły Powszechnej im. Mikołaja Kopernika w Mińsku Maz. Ponieważ koszty odbudowy i doprowadzenia tego gmachu do stanu używalności, przekroczyły możliwości Zarządu Miejskiego, szukano sponsorów i osób, które w jakikolwiek sposób mogły by przyczynić się do szybszej odbudowy szkoły. Prawdopodobnie Fabryka Rudzkiego (późniejszy FUD) była sponsorem, a także wykonywała różnego rodzaju remonty na rzecz szkoły¹³¹.

Z przekazów ustnych wiem, iż FUD pod koniec lat 50 był opiekunem tejże szkoły. Była to najstarsza szkoła w mieście. I tak jak na początku XX wieku, uczęszczały do niej nie tylko dzieci robotników, ale także osób nie mających nic wspólnego z Fabryką.

Życie kulturalne załogi fabrycznej zaczęło się od momentu zakończenia okupacji na terenie Mińska, a przede wszystkim na terenie fabryki. Odbływały się tam zajęcia świetlicowe, bez stałych ram organizacyjnych. W miarę postępu odbudowy i modernizacji zakładu, świetlica mogła zaoferować różne formy rozrywki robotnikom fabryki.

Przy pomocy wielu świetnych specjalistów na terenie fabryki powstał Dom Robotnika. Po uzyskaniu przez fabrykę zgody od Prezydium Warszawskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydziału Budownictwa, można było przystąpić do budowy tego obiektu.¹³²

Dom Robotnika powstał w miejsce baraku z okresu międzywojennego, gdzie mieściła się stołówka fabryczna i gdzie swe próby miała orkiestra zakładowa. Dom Robotnika określany był jako największy w województwie warszawskim. Do użytku oddany był 21 lipca 1952 roku. O jego powstaniu i oddaniu do użytku pisały różne gazety np. Życie Warszawy czy Trybuna Ludu¹³³.

W budynku mieściła się sala widowiskowa na 800 osób, z urządzoną estradą, palarnia, pomieszczenia kuchenne, a w podziemiach mieściły się natryski i wanny dla załogi. Dzięki temu robotnicy nie musieli korzystać z łaźni miejskiej. Z czasem swoją działalność miał rozpocząć klub racjonalizatorski, powstać miała czytelnia, biblioteka i świetlica, gdzie jak czytamy w artykule Trybuny Ludu:

(...) po pracy robotnik znajdzie godziwą rozrywkę, wypoczynek i możliwość podnoszenia swych kwalifikacji (...)¹³⁴

Dom robotnika choć powstał na terenie zakładu, przeznaczony był nie tylko dla robotników, ale także dla mieszkańców miasta i okolic. Otwarcie Domu Robotnika okrzyknięto przełomem w życiu kulturalnym fabryki, ale i całego miasta. Do tej pory

¹³¹ Przypomnienie: zgodnie z ostatnią wolą K. Rudzkiego powstała właśnie ta szkoła dla dzieci robotników i dzieci całego Mińska Mazowieckiego.

¹³² Dokumenty dotyczące lokalizacji Domu Robotnika, Przedszkola, A.P. w Otwocku, kat. II/10

¹³³ Artykuł z Trybuny Ludów dotyczący Domu Robotnika, Żłobka, A.P. w Otwocku, kat. II/4

¹³⁴ ibidem

Mińsk Mazowiecki nie mógł pochwalić się zbyt dużą ilością instytucji kulturalnych i oświatowych. Powstanie tego obiektu, określono jako przykład, na to jak, władza ludowa dba o dobro i rozrywki klasy robotniczej. W artykule Trybuny Ludu czytamy następująco:

*(...) W ten sposób zrealizowane zostaną inwestycje zmierzające do podniesienia poziomu kulturalnego życia robotnika. W ten sposób realizuje się w Polsce Ludowej prawo do korzystania ze zdobyczy kulturalnych, prawo do wypoczynku i stałego podnoszenia poziomu swego życia, które gwarantuje każdemu człowiekowi pracy nasza Ludowa Konstytucja(...)*¹³⁵

Nad świetlicą Domu Robotnika roztoczyli stały patronat artyści Opery Warszawskiej. Zobowiązali się nieść fachową pomoc młodym amatorom śpiewu, muzyki i tańca. Artyści warszawskiego teatru „Ateneum” objęli opiekę nad rozwojem pracy koła dramatycznego, do którego zgłaszali się ochotnicy. W miarę postępu działalności koło, miało nawet 30 członków, którymi byli głównie robotnicy fabryki.

Sekcja dramatyczna przetrwała do połowy lat 60 XX wieku. Wystawiała sztuki na terenie Mińska, powiatu. Brała także udział w konkursach organizowanych przez Związki Zawodowe w Warszawie.

W Domu Robotnika swoje miejsce znalazła także Orkiestra Zakładowa prowadzona przez jednego z robotników – ob. Wacława Komodę. Orkiestra działała już w roku 1910, a ob. Komoda był jej dyrygentem od roku 1922.¹³⁶ W skład orkiestry wchodziło 24 robotników zakładu. Niestety nie ma danych, dzięki którym mogli byśmy poznać imiona i nazwiska tych osób.

Orkiestra Zakładowa FUD uświetniała swą grą wszystkie uroczystości odbywające się na terenie Mińska Mazowieckiego, powiatu oraz na terenie Fabryki.

W roku 1958 w sali teatralnej Domu Robotnika powstało kino związkowe „Wrzos”, które także było przeznaczone dla całego miasta.

*16 lipca 1951 roku Wojewódzka Komisja Planowania Gospodarczego w Warszawie wyraziła zgodę na lokalizację ogólnego przedszkola, żłobka i ogródka jordanowskiego w Mińsku Mazowieckim.*¹³⁷

Wszystkie te obiekty miały być zlokalizowane w pobliżu Domu Robotnika na terenie zakładu.

*(...) Na budynek żłobka i przedszkola przeznaczono 1,5 ha. Koszt inwestycji miał się zmieścić w 1 milionie złotych(...)*¹³⁸

¹³⁵ ibidem

¹³⁶ J. Kolendo, Zarys historii..., Warszawa 1965, s. 54-55

¹³⁷ Dokumenty dotyczące lokalizacji Domu Robotnika, Przedszkola, Żłobka, A.P. w Otwocku, kat. II/10

¹³⁸ ibidem

Żłobek i przedszkole mogły łącznie przyjąć około 120 dzieci i były przeznaczone nie tylko dla dzieci robotników fabryki, ale także dla dzieci z terenu całego miasta.

Mińsk nie posiadał dużej liczby ochronek tego typu, i powstanie żłobka, przedszkola pomogło rozwiązać problemy istniejących ośrodków tego typu, które narzekały zbyt dużą liczbę wychowanków.

Obok żłobka i przedszkola powstać miał na terenie zakładu ogródek jordanowski. Ogródek jordanowski czyli teren gier i zabaw ruchowych na świeżym powietrzu dla dzieci i młodzieży, stał się popularny pod koniec XIX wieku. Powstaniem tego obiektu władza ludowa, całemu społeczeństwu miasta, chciała dać możliwość godziwej rozrywki i spędzenia wolnego czasu w sposób kulturalny.

Fabryka Urządzeń Dźwigowych w latach 50-tych, na terenie Mińska Mazowieckiego, pobudowała kilka bloków mieszkalnych dla robotników swojej fabryki.¹³⁹

Nie wiele jest może przedstawionych faktów, które mogły by zobrazować wkład Fabryki Urządzeń Dźwigowych w rozwój infrastruktury miasta. Jednak można powiedzieć, że gdyby nie powstanie filii Fabryki Rudzkiego, o małym mieście na Mazowszu, nie usłyszał by praktycznie cały świat. Od momentu powstania fabryki, Mińsk Mazowiecki był kojarzony przede wszystkim z fabryką Rudzkiego i jej asortymentem.

W miarę wzrostu znaczenia fabryki na rynku krajowym i zagranicznym, do Mińska przyjeżdżali przedsiębiorcy gotowi stworzyć filie swych zakładów, w tym mieście. Za Mińskiem przemawiał fakt, iż miasto to, posiadało dobrze zorganizowaną sieć komunikacyjną i transportową, oraz przechodził przez nie szlak kolejowy Moskwa- Berlin.

W latach 1945-1960 na terenie miasta powstało wiele zakładów, Mińsk stał się atrakcyjnym miastem dla przedsiębiorców. Powstały wówczas takie zakłady jak:

- Zakład Napraw Taboru Kolejowego
- Fabryka Obuwia „FOMIN”
- Państwowy Ośrodek Maszynowy
- Przedsiębiorstwo Sprzętowo- Transportowe Budownictwa Rolniczego
- Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolniczego
- Rejonowe Przedsiębiorstwo Melioracji
- Przedsiębiorstwo Budowy Dróg i Mostów oraz wiele innych.

¹³⁹ Wiadomości uzyskane z przekazów ustnych Prezesa Towarzystwa Przyjaciół Mińska Mazowieckiego

Zakończenie

Uzyskane dokumenty z Archiwum Państwowego miasta stołecznego Warszawy oddział w Otwocku, pozwoliły mi na opisanie dziejów Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim w latach 1945-1960. Niestety zachowane akta są niekompletne, ale uzyskane materiały zawarte są w 5 rozdziałach tej pracy.

Rozdział I – Fabryka warszawska powstała około roku 1858 a jej założycielem był K. Rudzki. Produkowany przez nią asortyment był przeznaczony nie tylko dla Królestwa Polskiego, ale także na inne kraje Europy. W roku 1898 zarząd fabryki podjął decyzję o budowie filii fabryki, w Mińsku Mazowieckim, ze względu na dogodne warunki komunikacyjne, jakie posiadało to miasto. 1899 roku rozpoczęto budowę filii fabryki, za przejazdem kolejowym na południe od zabudowy miasta. Produkcja mostów i turbin była podstawowym asortymentem fabryki, dodatkowo produkowano pociski i jaszczce artyleryjskie. W okresie pierwszej wojny światowej Dział Zbrojeniowy ewakuowano wraz z pracownikami do Ekaterynosławia, gdzie na miejscu zburzonej fabryki zbudowali nową i kontynuowali produkcję pocisków na cele wojskowe. W okresie dwudziestolecia międzywojennego nastąpił rozwój zakładu, prowadzano odbudowy i budowy mostów m.in. mostu Poniatowskiego w Warszawie, w Modlinie czy Płocku. Jeszcze przed II wojną światową zakład zaczął produkować urządzenia dźwigowe. W okresie II wojny światowej zakład przeszedł w niemieckie ręce i pracowała na potrzeby przemysłu i wojska niemieckiego. Po wyzwoleniu Mińska Niemcy wysadzili fabrykę w powietrze.

Rozdział II W okresie Polski Ludowej fabryka K. Rudzkiego przeszła pod zarząd państwowy początkowo jako Przedsiębiorstwo Pomocnicze PKP Warsztaty Konstrukcyjne w Mińsku Maz. W latach następnych zmieniały się formy organizacyjne tego przedsiębiorstwa i nazwy. W roku 1948 fabryka zmienia nazwę z Przedsiębiorstwo Pomocnicze PKP Warsztaty Konstrukcyjne w Mińsku Maz. na Państwowe Przedsiębiorstwo Robót Komunikacyjnych Nr 1, oddział nr .6. Działalność zakładu obejmowało wykonanie usług naprawczo – wytwórczych dla przedsiębiorstw podlegających Centralnemu Zarządowi. Od 1952 fabryka funkcjonuje jako Fabryka Urządzeń Dźwigowych Przedsiębiorstwo Państwowe Mińsk Mazowiecki.

Rozdział III Zniszczenia fabryki w czasie II wojny światowej spowodowały trudności w produkcji asortymenty. Po wojnie fabryka uległa gruntownej modernizacji i rozbudowie, zwiększył się jej potencjał produkcyjny. Od 1947 zakład w Mińsku Mazowieckim rozpoczął produkcję wag wagonowych, a od 1953 produkcję suwnic i żurawi. Produkcja stale wzrastała co świadczyło o lepszej sytuacji fabryki. W roku 1956 konstrukcje mostowe, wizytówka Fabryki K. Rudzkiego, zostają wycofane z produkcji. Od tego momentu suwnice są prawie jedynym przedmiotem eksportu. Asortyment fabryki był przeznaczony nie tylko na rynek krajowy, ale także na eksport, który rozpoczął się w 1957 roku. FUD produkował urządzenia i maszyny przystosowane do różnych warunków klimatycznych, co pozwoliło to na wykorzystywanie ich w wielu

krajach całego świata np. w Chinach, Grecji, Iraku, Pakistanie i wielu innych.

Rozdział IV W momencie wyzwolenia Mińska z okupacji niemieckiej, do odbudowy fabryki przystąpili robotnicy na czele z dyrektorem Smagą. Początkowo za swą pracę nie dostawali wynagrodzenia, tylko deputatowe wyżywienie. Następnym dyrektorem fabryki został inż. Mieczysław Laure, niestety nie możliwe jest dokładne określenie, tego momentu. W roku 1952, kiedy nastąpiła zmiana organizacji fabryki i jej nazwy na stanowisku dyrektora przedsiębiorstwa ponownie zasiadł inż. Mieczysław Laure. Niestety brak zachowanych dokumentów na temat kierownictwa i kadry inżynierskiej, nie pozwala na dokładne poznanie tej grupy. W takiej fabryce jaką była dawna fabryka Rudzkiego, główną rolę odgrywali zwykli robotnicy, którzy przyczynili się nie tylko do odbudowy fabryki, ale także do wzrostu jej znaczenia na rynku krajowym i zagranicznym. W fabryce pracowali zarówno mężczyźni jak i kobiety. Oczywiście ich liczba była znacznie mniejsza niż liczba zatrudnionych mężczyzn. Główną organizacją partyjną w fabryce była Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR, w której szeregi wchodził duży procent zatrudnionych robotników.

Rozdział V FUD w Mińsku Mazowieckim był największym ośrodkiem przemysłowym, dawał zatrudnienie dużej liczbie mieszkańców miasta i okolic. Z biegiem czasu fabryka stała się także ośrodkiem kulturowym, tworząc na swym terenie Dom Robotnika, w którym mieściło się kino, kółko dramatyczne. Dużą inwestycją FUD-u na rzecz miasta była budowa żłobka i przedszkola dla dzieci robotników fabryki, ale także dla dzieci z terenu całego miasta.

W latach 60-tych i 70-tych Fabryka Urządzeń Dźwigowych wkroczyła w okres intensywnej modernizacji, której celem było osiągnięcie wzrostu produkcji sięgającego w asortymencie suwnic 250% , a w asortymencie żurawi 260%. Takie zamierzenia stworzyły potrzebę zatrudnienia dużej liczby pracowników, szczególnie fizycznych czyli: tokarzy, frezerów, spawaczy, przepalaczy tlenowych, monterów konstrukcji stalowych i wielu innych.

Wraz z rozwojem zdolności produkcyjnych FUD-u i wzrostem zatrudnienia pracowników, stale poprawiały się warunki pracy i socjalno- bytowe. Robotnicy dostawali przydziały na mieszkania, wzrastały pensje.

W 1995 roku fabryka została przekształcona własnościowo i przyjęła nazwę:

FABRYKA URZĄDZEŃ DŹWIGOWYCH **Spółka Akcyjna**

Z początkiem roku 2000 pakiet kontrolny akcji został sprzedany firmie **Kingfisher Technology Corporation Group**

Mam nadzieję, że ta praca pomoże poznać historie tak wielkiego zakładu przemysłowego jakim była dawna fabryka Rudzkiego. Jej role nie tylko w Mińsku Mazowieckim, ale także w świecie.

Bibliografia:

Źródła archiwalne:

Akta fabryczne – Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy oddział w Otwocku

Literatura ogólna:

J. Kolendo, Zarys historii Fabryki Urządzeń Dźwigowych w Mińsku Mazowieckim, (powielane), Warszawa 1965

S. Konarski, „Rudzki Konstanty(1820-1899)”, Polski Słownik Biograficzny

J. Piłatowicz, „Konstanty Rudzki (1820-1899)”[w] Inżynierowie polscy w XIX i XX w. 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki, pod red. J. Piłatowicza, Polskie Towarzystwo Historii i Techniki, Warszawa 2001, tom VII

W. Pruss, „Z dziejów przemysłu warszawskiego”, Warszawa 1983

Z. Pustuła, Towarzystwo Przemysłu Metalowego „K. Rudzki i S-ka”

[w] Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski do 1945, Warszawa 1981, tom 2

J. Jankowski, „Mosty w Polsce i mostowcy polscy (od czasów najdawniejszych do końca I wojny światowej)”, Wrocław – Gdańsk 1973

M. Dzieńcio, J. Kuligowski, „Mińsk Mazowiecki na dawnej pocztówce”, Mińsk Mazowiecki 2000

S. Łoza, „Architekci i budowniczowie w Polsce”, Warszawa 1954

S. Ciąćka, „Mińsk w latach 1795-1918”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976

A. Stelmaszczyk, „Ruch robotniczy w Mińsku Mazowieckim i regionie”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976

A. Jezierski, C. Leszczyńska „Historia gospodarcza Polski”, Warszawa 1997

B. Chwaściński, „Aureliusz Chrościelewski 1875-1950”[w] Rocznik mińskomazowiecki, z. 8, Mińsk Mazowiecki 2001, przedruk

A. Krzewiński, „Fabryka Urządzeń Dźwigowych”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976

J. Kaliński, Z. Landau, „Gospodarka Polski w XX w.” Warszawa 1998

J. Piłatowicz, „Stefan Bryła” Inżynierowie polscy w XIX i XX w. 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki, pod red. J. Piłatowicza, Polskie Towarzystwo Historii i Techniki, Warszawa 2001, tom VII

P. Matusak, „Ruch oporu w przemyśle wojennym okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939-1945”

A. Jezierski, B. Petz, „Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944-1975”, Warszawa 1980

I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, „Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku”, Warszawa 1966

B. Syzdek, „Początki kształtowania się władzy ludowej”[w] Rocznik Mazowiecki,

Warszawa 1967

B. Syzdek „Sesja w Mińsku Mazowieckim 1962”[w] PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1942-1948, Warszawa 1962

Z. Hemmerling „Ruch ludowy w województwie warszawskim w Polsce Ludowej”[w] Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1975, Warszawa 1975

T. Lalik, „Mińsk Mazowiecki w Polsce Przedrozbiorowej”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976

K. Rykowska, „Powstanie i organizacja władzy ludowej”[w] Dzieje Mińska Mazowieckiego 1421-1971, Warszawa 1976

Aneks

Organizacja przedsiębiorstwa w roku 1952:

W 1952 kiedy zmieniono nazwę fabryki na FUD, była następująca organizacja przedsiębiorstwa:

Wyróżniono także następujące działy:

1. Księgowość finansowa-(NG1)¹⁴⁰
 - Główny księgowy - ob. Pędras
 - Starszy księgowy - ob. Szubert
 - Księgowy - ob. Rżysko
 - Księgowy - ob. Zawadzka
2. Księgowość pozazakładowa-(NG2)
 - Księgowy - ob. Kowalczyk
3. Księgowość materiałowa-(NG3)
 - Starszy księgowy - ob. Kolwiński
 - Księgowy - ob. Adamczyk
 - Księgowy - ob. Sasim
 - Księgowy - ob. Konowrocka
 - Księgowy - ob. Gładyszewska
4. Koszty własne-(NG4)
 - Kierownik sekcji - ob. Tomaszewska
 - Referent - ob. Arażna
 - Referent - ob. Woźny
5. Kasa -(AF1) - ob. Łopuski
6. Likwidator-(AF2) - ob. Wojdyga
7. Sekcja budżetowo-bankowa-(AF3)- ob. Płochocka
8. Sekcja faktur-(AF4)- ob. Bogusz
 - Referent ob. Vacat
9. Sekretariat- (AG1) ob. Pisiałek
10. Dział administracyjno- gospodarczy- (AG2)
 - Kierownik sekcji - ob. Jackiewicz
 - Referent - ob. Kamiński
 - Telefonista - ob. Padzel
 - Naczelnik wydziału- ob. Korkosz
11. Maszynopisownia- (AG3)
 - Maszynistka - ob. Krajewska

¹⁴⁰ W nawiasach podano symbole każdego działu w FUD

- Maszynistka - ob. Szczepańska
 - Maszynistka - ob. Czajkowska
 - Maszynistka - ob. Ciemnańska
12. Sekcja planowania i statystyki materiałowej-(AZ1)- ob. Marczak
 13. Sekcja żelaza i wyrobów hutniczych-(AZ2)- ob. Pietrzak
 14. Sekcja realizacji zamówień-(AZ3)
 - Kierownik - ob. Krzywański
 - Referent - ob. Cieślik
 - Referent - ob. Kamiński
 - Referent - ob. Żarek
 15. Sekcja gospodarki materiałami-(AZ4)
 - Kierownik - ob. Chrzanowski
 - Magazyn - ob. Janke
 - Magazyn - ob. Komorowski
 - Referent - ob. Stanieta
 - Ekspedient - ob. Kakubowicz
 - Pisarz - ob. Jackiewicz
 16. Sekcja kartoteki centralnej-(AZ5)
 - Kierownik - ob. Raczyński
 - Referent - ob. Rżysko Helena
 - Referent - ob. Poboza
 - Referent - ob. Tańska
 - Referent - vacat
 17. Dział głównego mechanika-(TM)
 - Kierownik - ob. Baniewicz
 18. Dział urządzeń technicznych-(TM1)
 - ob. Kaczmarek, ob. Małkiewicz
 19. Remont i konserwacja-(TM2)
 - Majster - ob. Pierściński
 - Majster - ob. Lewicki
 - Pisarz - ob. Mirosz
 - Vacat
 20. Dział energetyki-(TM3)
 - Vacat
 21. Dział bezpieczeństwa i higieny pracy-(TM4)
 - Ob. Arażny
 22. Dział konstruktorski-(TK)
 - Kierownik - ob. Półtorak
 23. Sekcja ogólnotechniczna-(TK1)
 - Ob. Chęcińska
 24. Dział kalkulacji ofertowej- vacat

25. Dział opracowań materiałowych-(TK3)
- Kierownik – ob. Brudkowski
 - Referent - ob. Izbrecht
 - Referent - ob. Szczepański
 - Referent - vacat
26. Dział dokumentów i rysunków-(TK4)
- Ob. Orliński, ob. Piwek, ob. Zdanowski, ob. Wójcik, ob. Wróbel,
 - Ob. Stosio, ob. Niemczak(wyświetlarnia)
27. Trasernia-(TK5)
- Ob. Zwierz, ob. Jeliński, ob. Dąbrowski, ob. Rogowski
28. Przygotowanie produkcji-(TP)
- Kierownik - ob. Kierych
29. Sekcja kalkulacji –(TP1)
- Kierownik - ob. Chęciński
 - Kalkulator – ob. Słomczyński,
 - ob. Wojda, ob. Wiącek,
 - ob. Grabowski, ob. Dobrzyński, ob. Adamiec,
 - o ob. Karczewski, ob. Kwiatkowski
30. Sekcja przygotowania-(TP2)
- Ob. Mierzejeski
 - Ob. Turlej
 - vacat
31. Sekcja reform i modernizacji-(TP3)
- Ob. Wasiński
32. Dział konstrukcyjny-(PK)
- Kierownik- vacat
 - Mistrz – ob. Kozakowski, ob. Gańko, ob. Woźniak
 - Pisarz – ob. Bąk, ob. Kacpura
33. Kuźnia-(PKz)
- Kierownik – vacat
 - Mistrz- ob. Karczewski + vacat
 - Pisarz ob. Dzienisiek
34. Dział mechaniczny-(PM)
- Kierownik- vacat
 - Mistrz- ob. Pietrzak, ob. Lenczewski + vacat
 - Pisarz- ob. Ostrowski
35. Narzędziownia-(PN)
- Kierownik – vacat
 - Majster – ob. Suszek
 - Pisarz- ob. Wasilewska

36. Oddział BEK-(BEK)
 - Kierownik- ob. Rzeszotek
 - Mistrz – ob. Zaleski
 - Pisarz – ob. Orszanikow
37. Oddział remontów-(PR)
 - Kierownik- ob. Swida
 - Mistrz – ob. Abramowicz, ob. Olejarczyk + vacat
38. Odlewnia-(P.O.)
 - Kierownik- vacat
 - Z-ca kierownika, technik – ob. Muc
 - Mistrz forminterski- ob. Mądry
 - Planista rozdzielczy- Vacat
 - Referent- vacat
 - Pisarz – ob. Ochocka
 - Laborant- vacat
39. Wagi wagonowe-(P.W.)
 - Kierownik- ob. Sowiński
 - Mistrz- ob. Misiński, ob. Trąbińska
40. Sekcja handlowa-(P.H.)
 - Kierownik- ob. Piskorz
 - Z-ca kierownika – ob. Maciejewski
 - Technik- ob. Rogowski, ob. Stawiarski
 - Kalkulator- ob. Kapica
 - Mistrz- ob. Zdzienniak
 - Magazynier- ob. Kłuźniak
 - Pisarz- vacat
41. Kontrola techniczna-(NTK) vacat
42. Sekcja kontroli międzyoperacyjnej-(NTK1)
 - St. Kontroler- ob. Drabio
 - Kontroler BEK- ob. Radomski
 - Kuźnia i odlewnia- ob. Pilich
43. Laboratorium pomiarów-(NTK2)
 - Kierownik- vacat
 - Rentgenolog- ob. Czepukowski
 - Laborant- vacat
44. Organizacja pracy i płacy-(NO)
 - Kierownik- ob. Ejsmond
45. Sekcja płacy-(NO1)
 - Kierownik- ob. Rutkowska
 - Referent- ob. Zgódka, ob. Chrzanowska, ob. Grzęda, ob. Sankowski, ob. Żołądek

46. Sekcja normowania-(NO2)
 - St. Technik- ob. Zgódka
 - Technik norm- vacat
 - Chronometrarzysta- vacat
47. Sekcja socjalna-(NO3)
 - Referent- ob. Bakuła
48. Dział personalny-(NPr)
 - Kierownik- ob. Kuźma
49. Sekcja osobowa-(NPr1)
 - Referent- ob. Kuściński, ob. Król Maria
50. Sekcja dyscypliny-(NPr2)
 - Referent- ob. Bartczak
51. Sekcja szkolenia-(NPr3)
 - Referent- ob. Dróźdz
52. Planowanie-(NP)
 - Kierownik- ob. Frelak
53. Sekcja planowania zakładu i statystyki-(NP1)
 - Referent- ob. Wycech, ob. Plechowska
54. Sekcja sprawozdawczości-(NP2)
 - Referent- ob. Kalinowski, ob. Gągol
55. Sekcja planowania warsztatów-(NP3)
 - Referent- ob. Kacpura + 3 vacaty
56. Rozdzielnia-(NP3)
 - Kierownik – ob. Pałaszyński + 3 vacaty

Ogółem pracowników umysłowych razem z vacatami w roku 1952 było –176 ¹⁴¹

Omawiając strukturę produkcji FUD-u należy również opisać przebieg zamówienia zewnętrznego przez zakład. Należy wspomnieć, że każdy dział w fabryce był oznaczony symbolem. Nie każdy symbol, można było jednak rozszyfrować. Będzie to przykładowe zamówienie, które pozwoli nam prześledzić jak odbywała się realizacja zamówienia przez FUD:

1. Kancelaria Główna – Sekretariat (AG1)otrzymuje z poczty o godz. 10-tej z pocztą zamówienie klienta. Zamówienie wpisuje się do dziennika i stempluje stemplem wejściowym. Wpisuje na pieczętkę liczbę porządkową dziennika, zamówienie kieruje około godziny 14-tej z pocztą wchodzącą do Dyrektora Przedsiębiorstwa(DN).
2. Dyrektor przedsiębiorstwa (DN)otrzymuje z pocztą zamówienie, zapoznaje się z nim. Oznacza na zamówieniu ewentualną decyzje lub uwagi. Zamówienie skierowuje do DA(prawdopodobnie zastępca dyrektora).

¹⁴¹ Protokoły pokontrolne z 1952 roku, A.P. w Otwocku, kat. II/24

3. DA otrzymuje pocztę : przegląda zamówienie. Oznacza na zamówieniu ewentualną swą decyzję. Wpisuje na pieczętkę symbol AZ(dział zbytu). Zamówienie oddaje z pocztą do Sekretariatu(AG1)
4. Sekretariat(AG1) otrzymuje pocztę z dyrekcji, odznacza w dzienniku skierowania. Wpisuje zamówienie do książki doręczeń, oddaje zamówienie z całą dokumentacją do sekcji zamówień działu zbytu(AZ2)
5. AZ2 otrzymuje zamówienie klienta. Zamówienie wpisuje do dziennika zamówień wpływających, notując datę wpływu, datę i numer zamówienia klienta, liczbę porządkową dziennika, numer zlecenia, zamawiającego i treść zamówienia. Zamówienie oddaje kierownikowi działu zbytu(AZ)
6. kierownik AZ otrzymuje zamówienie , zapoznaje się z jego treścią : o ile nie ma decyzji , decyduje sam w ramach uprawnień, względnie uzyskuje decyzje dyrekcji o przyjęciu zamówienia do wykonania. Zamówienie skierowuje do AZ2(sekcja zamówień działu zbytu)
7. AZ2 otrzymuje od kierownika zamówienie z decyzją przyjęcia. Zamówienie wpisuje do książki ewidencji nadając mu kolejny numer komisji, zamówienia rozdziela na 3 grupy prowadzone w osobnych książkach ewidencyjnych;
 - komisje blach dziurkowanych
 - komisje kontrolne
 - komisje normalne

Do książki wpisuje datę , nr komisji, zamawiającego, treść zamówienia. oddaje do sekcji kalkulacji(AZ1)

8. AZ1 otrzymuje zamówienie klienta za rysunkami z AZ2. ustala asortyment zamówień, przeprowadza kalkulację. Ustala rodzaje i ilości potrzebnych materiałów wyjściowych oraz ich cenę , oblicza koszt materiału. Szacuje względnie oblicza ilości godzin na poszczególne pozycje według grup maszyn oraz zaszeregowania prac(grupa-stawka). Dolicza narzuty, zysk, wylicza cenę . Kalkulację rozlicza na wydziały. Wypełnia „kartę portfela zamówień”, którą oddaje do kartoteki sekcji AZ2. wypełnia formularz „Zawiadomienie o uruchomieniu zamówienia” w 3 egzemplarzach. Wszystkie 3 egzemplarze oddaje do AZ2. Kalkulator cyfruje arkusz kalkulacyjny i wraz z zamówieniem i rysunkami przekazuje do AZ2
9. AZ2 otrzymuje z AZ1 zamówienie, arkusz kalkulacyjny i 3 egz. Zawiadomień o uruchomieniu komisji. Wciąga dokumentacje do zeszytu pokwitowań. Zamówienie, rysunki, arkusz kalkulacyjny przesyła za pokwitowaniem do

TP(dział planowania operatywnego).

Zawiadomienie o uruchomieniu komisji wysyła za pokwitowaniem do Sekcji Kosztów i cen(DR2) oraz działu planowania ekonomiczne-

go(DP)

10. Kartoteka AZ2 otrzymuje „kartę portfelu zamówień”. Według niej wypisuje 2 egzemplarz.
11. Sekretarka działu planowania operatywnego(TP) otrzymuje z AZ(dział zbytu) zamówienie z rysunkami oraz arkusz kalkulacyjny. Kwituje odbiór-całość oddaje kierownikowi TP.
12. Kierownik TP otrzymuje zamówienie, rysunki i arkusz kalkulacyjny, zapoznaje się z treścią zamówienia, wpisuje komisję do kontrolki. Komisja przekazuje odpowiedniemu planowemu opracowującemu dany asortyment do opracowania, za pokwitowaniem w kontrolce.
13. Planowy danego asortymentu(TP1) otrzymuje od kierownika TP zamówienie. Wypełnia nagłówek kartoteki zamówień bez odnotowania godzin. Na podstawie pobieżnego przejrzania rysunków, zestawienia materiałów, godzin kalkulacyjnych i znanych mu warunków warsztatowych ustala termin dostawy. Termin wpisuje do nagłówka kartoteki zamówień. Całość oddaje kierownikowi.
14. Kierownik TP otrzymuje zamówienie, arkusz kalkulacyjny od planowego. Zatwierdza, względnie zmienia ustalony przez TP1(planowy danego asortymentu) termin. Cyfruje kartę zamówienia, wpisuje termin na arkusz kalkulacyjny który cyfruje i oddaje do AZ2, za pokwitowaniem przez gońca w swoim zeszycie ewidencyjnym. Zmówienia wciąga do swej ewidencji ułożonej według kolejnych numerów komisji.
15. AZ2(sekcja zamówień działu zbytu) otrzymuje od TP zamówienie z aktem oraz arkusz kalkulacyjny. Odznacza w swoim zeszycie doręczeń zwrot zamówienia z TP, a w książce ewidencji wpisuje podany przez TP termin dostawy. Zamówienie z arkuszem kalkulacji oddaje do maszynopisowni AZ.
16. Maszynopisownia AZ otrzymuje z AZ2 całość aktu zamówienia. na podstawie arkusza kalkulacyjnego wpisuje potwierdzenie zamówienia w 11 egzemplarzach. 1 egz. odłącza i oddaje do kartoteki portfelu zamówień. Resztę egzemplarzy z aktem oddaje do sekcji zamówień AZ2.
17. AZ2 otrzymuje z maszynopisowni całość aktu zamówienia oraz 10 egzemplarzy potwierdzenia zamówienia. Sprawdza potwierdzenie, kompletuje je do podpisu, oznaczając na górze kopii potwierdzeń skierowanie. Oddaje do podpisu kierownikowi AZ.
18. Kierownik AZ otrzymuje z sekcji AZ2 potwierdzenia z całością aktu do podpisu. Przegląda kalkulację, która uprzednio nie była sprawdzana, podpisuje potwierdzenia – całość oddaje do AZ2
19. AZ2 otrzymuje od kierownika potwierdzenia. Odłącza z teczki dwie kopie z całością aktu zamówienia, jedną kopię z zamówieniem wciąga do zeszytu pokwitowań i przesyła do TK(dział konstrukcji), drugą zatrzy-

- muje u siebie, do czasu otrzymania z AG1 kopii podpisanych przez dyrekcję.
20. Dyrekcja (DA i DN) otrzymuje z pocztą wychodzącą potwierdzenie zamówienia. podpisuje potwierdzenie – odsyła do AG1(sekretariat)
 21. AG1 otrzymuje z DA podpisane potwierdzenie. Potwierdzenie wciąga do dziennika poczty wychodzącej. Odznacza w dzienniku poczty przychodzącej załatwienie pisma. Potwierdzenie z kopią wysyła do adresata, resztę egzemplarzy zwraca do AZ2. Egzemplarz ten odkłada do akt.
 22. AZ2 otrzymuje z AG1 kopię potwierdzeń, zwraca AG1 zatrzymaną u siebie kopię nie podpisaną. Wciąga potwierdzenia do zeszytu pokwitowań- wysyła je do wydziałów TP(dział planowania operatywnego) DKt(dział kontroli technicznej)
 23. Kartoteka AZ2 otrzymuje z maszynopisowni egzemplarz potwierdzenia zamówienia. wpisuje do karty portfelu zamówień datę potwierdzenia i termin dostawy. Blankiet komisji stempluje stemplem „wpisano do ewidencji” i oddaje do AZ2
 24. Pracowniczka AZ2 otrzymuje z kartoteki kopię potwierdzenia zamówienia, wciąga komisję do książki potwierdzeń.
 25. Sekretarka TK(dział konstrukcji-główny konstruktor) otrzymuje zamówienie klienta z całością aktu i rysunkami. Kwituje odbiór całości, całość oddaje kierownikowi.
 26. Kierownik TK otrzymuje zamówienie klienta z całością akt. Zapoznaje się ogólnikowo z przedmiotem zamówienia. Całość akt oddaje kierownikowi odpowiedniej sekcji do załatwienia.
 27. Kierownik sekcji TK otrzymuje całość akt komisji, zapoznaje się z nimi, wyznacza referenta do opracowania. Otrzymuje od kierownika plan pracy. Na każdą komisję kierownik sekcji wystawia kartę kartoteki, na której notuje dane o zamówieniu, przesyłkę dokumentacji, korespondencję. Nadesłane rysunki przenumerowuje nadając im nową kolejną numerację. Wszystkie rysunki wciąga do książki ewidencji rysunków. Referent sprawdza rysunki, opracowuje wykazy części wg osobnej instrukcji. Rysunki stempluje i opisuje. Wykazy po kontroli przez kierownika sekcji przekazuje do sekcji technologicznej.
 28. Sekcja technologiczna (TK) sprawdza materiały wyjściowe, oraz ustala w razie potrzeby trudniejsze technologicznie. Sprawdza wykazy i rysunki oddaje do sekcji opracowującej.
 29. Sekcja opracowująca przeprowadza poprawki i uzupełnia- uzgadnia w razie potrzeby szczegóły z klientem lub wykonawcą rysunków. Wykazy oddaje do sekretarki dla zamówienia odbitek w ilości wg rozdzielnik na wykazie.
 30. Sekretarka TK (sekcja technologiczna) otrzymuje wykazy od referentów

- i zamawia odbitki w wyświetlarni.
31. Wyświetlarnia otrzymuje z sekretariatu TK odbitki do wykonania, wykonuje je i przesyła przez sekretarkę do sekcji opracowującej.
 32. Referent opracowujący w sekcji TK sprawdza i kompletuje odbitki; komplet wykazów i rysunków oddaje do sekretarki do wysyłki.
 33. Sekretarka otrzymuje wykazy i rysunki, wpisuje dokumentację szczegółowo do zeszytu pokwitowań. Całość wysyła do TP(dział planowania operatywnego)
 34. Sekretarka TP otrzymuje z AZ(dział zbytu) potwierdzenie zamówienia a z TK komplet wykazów i rysunków. Kwituje odbiór. Wpisuje wykazy na „ raport A”. Potwierdzenie oraz wykazy z raportem A przekłada kierownikowi TP.
 35. Kierownik TP przegląda zamówienie i wykazy. Odnotowuje nadejście w swojej ewidencji. Ustala pilność względnie termin opracowania przez kalkulację. Termin wpisuje na wykaz. Całość przekazuje do kartoteki wykazów(TPo). 1 egz. raportu A skierowuje do TT(dział technologii)
 36. Kartoteka wykazu TPo otrzymuje potwierdzenie zamówienia „raport dzienny A” oraz nadesłane wykazy i rysunki. Kontroluje zgodność wykazów z raportem. Wykazy , rysunki i 1 egz. raportu A oddaje kierownikowi sekcji materiałowej TP2. Na podstawie potwierdzenia zamówienia wypisuje nagłówki kartoteki obiegu wykazów.
 37. Kierownik sekcji TP2(sekcja przygotowania) otrzymuje z kartoteki wykazy i rysunki. Ustala wydziały w których części wyszczególnione na wykazach będą wykonywane. Oznacza na odbitkach wykazów symbole tych wydziałów według oznaczeń własnych. W ten sposób zamawiane są roboty modelarni i odlewni dla których dołączone są do wykazy rysunki. Ustala materiały do zamówienia, robi skanowanie zestawień materiałów hutniczych, przekazuje zestawienia materiałów do kartotekowych dyspozycyjnych.
 38. Kartotekowi dyspozycji materiałowej TP2 otrzymują wykazy i zestawienia materiałów do zamówienia. Rezerwują w swych kartotekach dyspozycyjnych potrzebny materiał. Wykazy wracają do kierownika TP2
 39. Kierownik TP2 wypisuje na brakujący materiał „ zapotrzebowanie na materiały produkcyjne” w 3 egz. Terminy dostawy materiałów przepisane do dostawcy uzgadnia z kierownikiem TP. 2 egz. zapotrzebowania przesyła do AM(dział zaopatrzenia)- 1 pozostawia u siebie. Na tej podstawie wystawia „ spis zamówionych materiałów komisyjnych” , który oddaje do kartoteki dyspozycyjnej, dla prowadzenia dalszej ewidencji. Wykazy i rysunki zwraca do TPo.
 40. Kartoteka TPo otrzymuje wykazy z TP2 . Wciąga wykazy na „ raport B”. Wciąga wykazy do zeszytu pokwitowań i przesyła je, za pokwitowaniem

do TT(dział technologii)

41. TT otrzymuje z TP raport dzienny wykazów. Z TPo otrzymuje wykazy i rysunki. Sekretarka kwituje odbiór i wciąga do ewidencji nadając poszczególnym grupom wykazów dostarczonych na komisję kolejne numery.
42. Kierownik sekcji technologicznej TT otrzymuje wykazy i rysunki, wpisuje je do własnej ewidencji, przydziela pracę poszczególnym pracownikom wg specjalizacji. Kalkulację wykonują technolodzy, którzy ustalają kolejność obróbki. Roboty traserskie kalkuluje osobny kalkulator. W wypadku potrzeby pomocy specjalnej technolog przesyła do biura konstrukcji pomocy (TTK) rysunek z podaniem o jaką pomoc mu chodzi. Opracowania wykonywane są na brulionach zleceń warsztatowych.
43. TTK otrzymuje rysunek części wciąga robotę do swojej ewidencji opracowuje rysunek pomocy wraz z wykazem. Wystawia polecenie wewnętrzne dla narzędziowni- rysunek produkcyjny zwraca do sekcji technologicznej z podaniem numeru pomocy, trzeci egz. polecenia pozostaje w TTK.
44. Sekcja technologiczna TT otrzymuje rysunek z TTK , wykończa opracowanie technologii i kalkulacji. Numer pomocy wpisuje na zlecenie warsztatowe. Całość dokumentacji oddaje do sekcji dokumentacji, odnotowując we własnej ewidencji.
45. Sekcja dokumentacji TT otrzymuje wykazy, rysunki i bruliony zleceń z sekcji technologicznych. Sprawdza kompletność wpisuje do ewidencji, przygotowuje dokumentację:
 - wpisuje 3 egz.zlecenia warsztatowego
 - wypisuje karty pracy
 - sprawdza karty pracy z brulionem zlecenia
 - wpisuje na 2 egz. wykazu obciążenie tj. przebieg wykonania i czas zadany
 - kompletuje po sprawdzeniu
46. Sekretarka TT otrzymuje opracowaną dokumentację z sekcji dokumentacji, wciąga ją do ewidencji i do zeszytu pokwitowań. Odsyła do TP .
47. Kartoteka TPo otrzymuje z TT wykazy oraz wypisaną dokumentację. Wykazy wciąga do ewidencji. Przekazuje całość do TP2.
48. TP2 otrzymuje wykazy z całością dokumentacji. Na podstawie zleceń warsztatowych wypisuje kwity materiałowe. Całość dokumentacji oddaje do kartoteki dyspozycyjnej dla zwolnienia materiału.
49. Kartoteka dyspozycyjna TP2 otrzymuje od kierownika sekcji TP2 spis zamówionych materiałów. Po dostawie otrzymuje z AM (dział zaopatrzenia) dowody dostaw. Kartoteka otrzymuje z TPo wykazy i całość dokumentacji warsztatowej. Na podstawie kwitów materiałowych sprawdza w

kartotece czy materiał jest- wciąga do kartoteki ilość do wydania..¹⁴²

50. Kartoteka TPo otrzymuje wykazy i całość dokumentacji z TP2. Odznacza otrzymane wykazy w kartotece. Na podstawie dyspozycji kartoteka TP wydaje dokumentację na wydziały

Po szeregu spraw administracyjnych przedstawionych poniżej, przygotowaniu planów i rysunków przystępuje się do produkcji części składowych danego urzędnika. Następnie montuje się je i legalizuje. Po zrealizowaniu zamówienia, informuje się zamawiającego, o terminie odbioru. Do czasu, zanim warsztat pobierze z magazynu materiał dla rozpoczęcia wykonania, zostaje, zostaje wypisanych 23 dokumenty w 82 egzemplarzach, które są 17 razy kwitowane i które zostają wpisane do 13 różnych ewidencji.

¹⁴² Rozpracowanie faktycznego stanu ramowego przebiegu zamówienia zew. Przez Zakład. Uruchomienie komisji i przygotowanie produkcji. A.P. w Otwocku kat. II/16, s. 42-52